

กำเนิดและการพัฒนาการของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก
THE ORIGIN AND THE DEVELOPMENT OF HUMAN BEINGS
IN SUTTANTAPIṬAKA

พັນเอก ฌรงค์ ครอบแก้ว

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ
รายวิชา สัมมนาพระไตรปิฎก
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๕

กำเนิดและพัฒนาการของมนุษย์ในพระสูตรต้นปิฎก

พันเอก ณรงค์ ครอบแถว

สารนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติ

รายวิชา สัมมนาพระไตรปิฎก

ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๕

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**THE ORIGIN AND THE DEVELOPMENT OF HUMAN BEINGS
IN SUTTANTAPIṬAKA**

COLONEL NARONG KHRONGTHEW

**A Thematic Paper concerning the Qualifying Examination In the Specified
Subject In Seminar on the Tipitaka Submitted in Partial
Fulfillment of the Requirement for the Award
Of The Degree of Doctor of Philosophy
(Buddhist studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับสารนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการสอบวัดคุณสมบัติรายวิชา สัมมนาพระไตรปิฎก ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมาวุธ ฝศ. ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบสารนิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(พระเมธาวันัยรส ดร.)

.....กรรมการ

(ฝศ. ดร. มนตรี สิริโรจนานันท์)

.....กรรมการ

(ดร. อธิเทพ ผาตา)

อาจารย์ที่ปรึกษา

ดร. อธิเทพ ผาตา

ชื่อผู้วิจัย

พันเอก .....

(ณรงค์ ครองแถว)

ชื่อสารนิพนธ์ : กำเนิดและพัฒนาการของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก
 ผู้วิจัย : พันเอก ณรงค์ ครองแถว
 ปรินญา : พุทธศาสตร์คุณธิบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
 อาจารย์ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ : ดร. อธิเทพ ผาทา ป.ธ.๔, พธ.บ., พธ.ม. (ปรัชญา), พธ.ด.
 (พระพุทธศาสนา)
 วันเสร็จสมบูรณ์ : ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษามนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก ๒) เพื่อศึกษากำเนิดของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก ๓) เพื่อศึกษาพัฒนาการของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก

จากการศึกษาพบว่า มนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก มนุษย์แปลว่าผู้มีจิตใจสูง หมายถึงจิตดวงแรกที่ปรากฏขึ้นในครรภ์ของมารดา หลังจากนั้นเจริญเติบโตคลอดออกมาเป็นทารก เติบโตเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ และแก่ชรา ตายจากไป มนุษย์ แบ่งตามเพศมี ๒ ลักษณะคือ ๑) อิตถิการูป รูปที่แสดงว่าเป็นหญิง ๒) ปุริสการูป รูปที่แสดงว่าเป็นชาย

พระพุทธเจ้าตรัสว่า มนุษย์จะต้องมีคุณธรรมด้วย จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตใจสูง และเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ พระพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ความสำคัญของชีวิตว่า กว่าจะได้อัตภาพเป็นมนุษย์นี้ยากแสนยาก จิตของมนุษย์นั้นถือว่า เป็นธรรมชาติพิเศษ สามารถสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นได้ เมื่อจิตได้รับการฝึก อบรม เจริญ คຸ້ມครอง รักษา สำนวณอย่างดี จะให้ประโยชน์มาก ให้ผลมหาศาล ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “จิตที่ฝึกดีแล้วนำความสุขมาให้”

จากการศึกษากำเนิดของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก พบว่า กำเนิดของมนุษย์ เป็นกำเนิดจากครรภ์มารดา มีองค์ประกอบ ๓ ประการคือ ๑) บิดามารดาอยู่ร่วมกัน มีเพศสัมพันธ์กัน ๒) มารดาอยู่ในวัยมีระดู ๓) มีคันธัพพะมาปรากฏในครรภ์มารดา ชีวิตของมนุษย์มีองค์ประกอบ ๒ ประการคือ ร่างกายกับจิตใจ ทั้งร่างกายและจิตใจอาศัยซึ่งกันและกัน ทำหน้าที่เพื่อดำเนินชีวิตต่อไป หรือเรียกอย่างหนึ่งว่า รูปกับนาม ได้แก่ขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ รูปลงเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นนาม และการเกิดเป็นมนุษย์ เป็นไปภายใต้กฎแห่งกรรม กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต

การศึกษาพัฒนาการของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎกพบว่า รูปนี้เป็นกลละก่อน จากกลละเกิดเป็นอัมพุทะ จากอัมพุทะ เกิดเป็นเปลี จากเปลีเกิดเป็นฉนะ จากฉนะเกิดเป็น ๕ ปุ่ม ต่อจากนั้น ผม ขน และเล็บจึงเกิดขึ้น มารดาของสัตว์ในครรภ์บริโภคข่าน้ำโภชนาหารอย่างใด สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์ ก็เลี้ยงอวัยวะด้วยโภชนาหารอย่างนั้น

ในครรภ์มารดานั้น มีวิวัฒนาการจากสัปดาห์ที่ ๑ เป็นกลละ น้ำเมือกใส มีลักษณะเป็นเมือกคล้ายเนยใส ขนาดเท่าหยาดน้ำมangga เป็นการเริ่มต้นของกำเนิดชีวิตมนุษย์ มีโครงสร้างกายชีวภาพอยู่สามด้านคือ โครงสร้างร่างกาย โครงสร้างสมอง และโครงสร้างเพศ จนถึงสัปดาห์ ที่ ๔๒ เพราะอาศัยกรรมชวาท ลมเกิดจากกรรม ร่างกายของเด็กเปลี่ยนท่าหันเท้าขึ้น ศีรษะลงคว่ำ และเคลื่อนไปสู่ช่องกำเนิด ทารกก็คลอดออกมาจากครรภ์มารดา

ส่วนด้านจิตใจ ก็มีส่วนสำคัญไม่น้อยไปกว่าทางด้านร่างกาย ต้องได้รับการฝึกอบรม เพื่อให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยศีลธรรมและคุณธรรม มีเมตตาความรัก ความปรารถนาดี กรุณาความสงสาร มุทิตาความเบิกบานพลอยยินดี และอุเบกขาความวางเฉย จึงจะได้อชื่อว่า เป็นผู้ที่มีกายพัฒนาแล้ว มีจิตพัฒนาแล้ว มีพัฒนาการด้านคุณธรรม ด้วยการปฏิบัติจริงลงมือทำให้รู้เห็นประจักษ์ ให้บังเกิดผลประจักษ์แก่ชีวิตและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมตลอดไป

Thematic Paper Title : The Origin and the Development of Human Beings in
Suttantapiṭaka.
Researcher : Narong Khrongthaew, Colonel.
Degree : Doctor of Philosophy.
Thematic Paper Supervisor : Adhideva Phādā Pāli 4, B.A. (Buddhist), M.A.
(Philosophy), Ph.D. (Buddhist Studies).
Date of Completion : 6 July 1012

Abstract

This research is of three objectives: - 1. For studying the human beings in Suttantapiṭaka. 2. For studying the origination of human beings in Suttantapiṭaka. 3. For studying the development of human beings in Suttantapiṭaka.

From studying, it is found that the human beings in Suttantapiṭaka are of “High Spirits.” The human beings mean the first minds appearing in mother’s pregnancy, and later growing up and later on were born as the infant, then growing up to be a child and later to be adult, to be old and to pass away at the end. This is a human being that is divided according to the gender into two features: - 1. Itthībhāvarūpa : An image designating the female-hood. 2. Purisabhāva : An image designating the male-hood.

The Buddha said that the Human Beings must also have virtues. They should be deserved to get the name as “Haring High Spirit”, and to be a perfect man. Buddhism reflected an appreciation of manhood and the importance of his life that this manhood can hardly to be gotten. The human’s mind is regarded as a special nature which enables the human beings to create the value when it is well practiced, trained, developed, protected, kept and controlled. It will, thus, give much benefit and tremendous outcome as the Buddha’s words “well trained mind brings happiness to a person”

From studying the human beings’ origination in Suttantapiṭaka, it is found that an origin of human being is from maternal pregnancy with three factors: - 1. Parents live

together and makes sexual intercourse. 2. The mother is at the Mense Age. 3. Creatures appeared in mother's pregnancy. The human Being's life is of two factors:- 1. Matter and mind. 2. Both of them depend on each other, carrying on their duties for taking their lives, or in other word, Rūpa and Nāma (Form and Abstract) are of five aggregates (pañcakkhandha) i.e. Rūpa (form), Vedanā (sensation), Saññā (conception), Sankhāra (formation) and Viññāṇa (consciousness). Rūpa is still Rūpa, Vedanā, Saññā, Sankhāra and Viññāṇa are abstract and the human-origination is going under the law of Kamma. Kamma will divide the human beings to be bad and good.

From studying the development of human beings in Suttantapiṭaka, it is found that Rūpa is the first Kalala, from Kalala to Abbuda, from Abbuda to Pesi, from Pesi to Ghana, from Ghana to 5 groups. Then the hairs, the furs and the nail rise up. Some of food and water consumed by the mother of the have fed their lives with those foods.

In the mother's pregnancy there is an evolution from the first week to Kalala which is a clearing slime of a slimy feature like ghee. By its size as a drop of sesame oil, It is an initiative origin of human life. With three phases of bio-physical structure which are:- physical structure, brain structure, gender structure, up to 42nd week, by depending on Kammajavāta which originates from Kamma. The child's body changes the post of feet and turns them up, the head turns down and moves to vagina. Then, the infant was born from the maternal pregnancy.

For studying about the mental development, It isn't less important than a physical one, and must be derived from training for strengthening and stabilizing the mind, growing with morality and virtue :- Coving kindness (Mettā), Compassion (Karuṇa), Sympathy (Muditā), Equanimity (Upekkhā). It is called the person with "developed body", "developed mind", "developed virtue by real practicing, realizing by hand-making, utilizing both his own life and the good member of societies forever".

กิตติกรรมประกาศ

สารนิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะได้รับความอนุเคราะห์เกื้อกูลจาก ดร.อิทธิเทพ ผาพา อาจารย์ประจำคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่า รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาดูแลให้คำแนะนำข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ รวมทั้ง พันเอก (พิเศษ) ศรีสวัสดิ์ แสนพวง อดีตผู้อำนวยการกองอนุศาสนาจารย์ กรมยุทธศึกษาทหารบก อาจารย์รังษิ สุทนต์ และคุณวิโรจน์ คุ้มครอง ซึ่งเป็นเพื่อนนิสิต ที่ได้เอื้อเฟื้อการปรึกษาข้อมูลในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับมหาจุฬา ขอขอบคุณอย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณคณาจารย์บัณฑิตวิทยาลัย ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ทำให้ผู้วิจัยมีความรู้ความสามารถพอที่จะศึกษาค้นคว้างานวิจัยเกี่ยวกับสารนิพนธ์นี้ ขอขอบคุณ ผศ.ดร.ณัฐพงศ์ สังวรวรรณ พธ.บ.รุ่น ๒๑ และ รศ.ดร.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร (พธ.ด.กิตติมศักดิ์) ที่กรุณาช่วยค้นข้อมูลและช่วยแปลเอกสารภาษาอังกฤษ ขอขอบคุณ นายสังวร อ่อนสนิท ที่ช่วยตรวจรูปแบบ พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยที่ช่วยอำนวยความสะดวกและประสานงานต่าง ๆ ให้สารนิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ ขอขอบคุณ นางชวนชม ครองแถว ที่คอยให้กำลังใจและช่วยเหลือสนับสนุนด้านทุนการศึกษาด้วยดีตลอดระยะเวลาการศึกษาหลังเกษียณ อายุราชการ เห็นว่า ศึกษาดีกว่านอนอยู่กับบ้าน ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และขอบใจบุตรสาว น.ส.สุพรรณมา ครองแถว ที่ได้ช่วยตรวจทานแก้ไขในการพิสูจน์อักษร

สุดท้ายนี้ ความถูกต้องดีงามและประโยชน์อันใดจะมีจากสารนิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ครูอาจารย์ บิดามารดาผู้ล่วงลับไปแล้ว และผู้มีอุปการคุณทุกท่านพึงมีส่วนแห่งกุศลนี้ด้วยกันทุกท่านเทอญ

พันเอก ณรงค์ ครองแถว

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ที่มาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๒
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๒
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๒
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๒
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ ศึกษามนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก	๖
๒.๑ ความหมายของคำว่ามนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก	๖
๒.๒ ประเภทของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก	๘
๒.๓ คุณค่าของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก	๑๔
๒.๔ ความหมายของคุณค่าการเกิดเป็นมนุษย์	๑๖
๒.๔.๑ ความหมายของคุณค่า	๑๖
๒.๔.๒ คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักพุทธธรรม	๑๗
๒.๔.๒.๑ คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักมนุษยธรรม	๑๘
๒.๔.๒.๒ คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักสัพพัตถธรรม	๒๐
๒.๕ สรุป	๒๒

บทที่ ๓ ศึกษากำเนิดของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๒๓
๓.๑ การเกิดขึ้นของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๒๔
๓.๒ บ่อเกิดของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๓๑
๓.๓ องค์ประกอบของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๓๓
๓.๔ การดำรงชีวิตของมนุษย์	๓๖
๓.๕ วิถีชีวิตของมนุษย์	๔๑
๓.๖ สรุป	๔๖
บทที่ ๔ พัฒนาการของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๔๗
๔.๑ พัฒนาการด้านร่างกาย	๔๗
๔.๑.๑ พัฒนาการของทารกในครรภ์	๕๑
๔.๑.๒ ตารางเปรียบเทียบลำดับพัฒนาการของมนุษย์ในครรภ์	๕๕
๔.๒ พัฒนาการด้านจิตใจ	๕๘
๔.๓ พัฒนาการด้านคุณธรรม	๖๑
๔.๔ พัฒนาการด้านสังคม	๖๓
๔.๕ สรุป	๖๖
บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	๖๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๖๗
๕.๑.๑ มนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๖๗
๕.๑.๒ กำเนิดของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๖๘
๕.๑.๓ พัฒนาการของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก	๗๐
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๗๒
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ	๗๒
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ	๗๒
๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๗๒
บรรณานุกรม	๗๓
ประวัติผู้วิจัย	๗๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อชื่อคัมภีร์

สารนิพนธ์เล่มนี้ ใช้ข้อมูลอ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕ อรรถกถาภาษาบาลี ภาษาไทย ฎีกาภาษาบาลี ภาษาไทย และปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค เรียงตามลำดับดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(บาลี)	วินัยปิฎก	มหาวิงฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.	(ไทย)	วินัยปิฎก	มหาวิงค์	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี.	(บาลี)	สุตฺตฺนตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขุทฺตคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.สี.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขัณฑวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	สุตฺตฺนตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(บาลี)	สุตฺตฺนตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(บาลี)	สุตฺตฺนตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มุลปฺณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.มู.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	สุตฺตฺนตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มชฺฉิมปฺณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มชฺฉิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี)	สุตฺตฺนตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	อุปริปฺณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	อุปริปณณาสก	(ภาษาไทย)
สํ.ส.	(บาลี)	สุตฺตฺนตปิฎก	สํยุตฺตนิคาย	สคาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.ส.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.นิ.	(บาลี)	สุตฺตฺนตปิฎก	สํยุตฺตนิคาย	นิทานวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.นิ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ข.	(บาลี)	สุตฺตฺนตปิฎก	สํยุตฺตนิคาย	ขนฺธวาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.ข.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)

ลั.ม.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	ลัษุตตนิคย	มหยวกรคคปาลี	(ภษยบาลี)
ลั.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	ลัษุตตนิคย	มหยวกรรรค	(ภษยไทย)
อง.เอกก.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺตตรนิคย	เอกกนิปตปาลี	(ภษยบาลี)
อง.เอกก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคฺตตรนิคย	เอกกนิบต	(ภษยไทย)
อง.ทก.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺตตรนิคย	ทกนิปตปาลี	(ภษยไทย)
อง.ทก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคฺตตรนิคย	ทกนิบต	(ภษยไทย)
อง.ติค.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺตตรนิคย	ติคนิปตปาลี	(ภษยบาลี)
อง.ติค.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคฺตตรนิคย	ติคนิบต	(ภษยไทย)
อง.จตุกก.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺตตรนิคย	จตุกกนิปตปาลี	(ภษยบาลี)
อง.จตุกก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคฺตตรนิคย	จตุกกนิบต	(ภษยไทย)
อง.ปญจก.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺตตรนิคย	ปญจกนิปตปาลี	(ภษยบาลี)
อง.ปญจก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคฺตตรนิคย	ปญจกนิบต	(ภษยไทย)
อง.สตุตค.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺตตรนิคย	สตุตคนิปตปาลี	(ภษยบาลี)
อง.สตุตค.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคฺตตรนิคย	สตุตคนิบต	(ภษยไทย)
อง.อฏฐก.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺตตรนิคย	อฏฐกนิปตปาลี	(ภษยบาลี)
อง.อฏฐก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคฺตตรนิคย	อฏฐกนิบต	(ภษยไทย)
อง.ทสก.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	องคฺตตรนิคย	ทสกนิปตปาลี	(ภษยไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	อังคฺตตรนิคย	ทสกนิบตปาลี	(ภษยไทย)
บ.ธ.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	บ.ททกนิคย	ธมมปทปาลี	(ภษยบาลี)
บ.ธ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	บ.ททกนิคย	ธรรมบท	(ภษยไทย)
บ.อิติ.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	บ.ททกนิคย	อิติวุตตคปาลี	(ภษยบาลี)
บ.อิติ.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	บ.ททกนิคย	อิติวุตตค	(ภษยบาลี)
บ.ม.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	บ.ททกนิคย	มหยนิทเทสปาลี	(ภษยบาลี)
บ.ม.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	บ.ททกนิคย	มหยนิทเทส	(ภษยไทย)
บ.จู.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	บ.ททกนิคย	จูพนิทเทสปาลี	(ภษยบาลี)
บ.จู.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	บ.ททกนิคย	จูพนิทเทส	(ภษยไทย)
บ.ช.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	บ.ททกนิคย	ช.ททกปจปาลี	(ภษยบาลี)
บ.ช.	(ไทย)	สุตตันตปิฎก	บ.ททกนิคย	ช.ททกปฐะ	(ภษยไทย)
บ.ป.	(บาลี)	สุตตนต์ปิฎก	บ.ททกนิคย	ปฐิสมภิตยวคคปาลี	(ภษยบาลี)
บ.ป.	(บาลี)	สุตตันตปิฎก	บ.ททกนิคย	ปฐิสมภิตยวกรค	(ภษยไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	(บาลี)	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงคณิปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.สง.	(ไทย)	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ.	(บาลี)	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺกปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.	(ไทย)	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ปุ.	(บาลี)	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคตปณฺณตฺติปาติ	(ภาษาบาลี)
อภิ.ปุ.	(ไทย)	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

ปกรณวิเสส

วิสุทฺธิ.	(บาลี)	วิสุทฺธิมคฺคปกรณ	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.	(ไทย)	วิสุทฺธิมรรค	(ภาษาไทย)

ฎีกาพระวินัยปิฎก

สารตฺตฎีกา	(บาลี)	สารตฺตทีปนีฎีกา	(ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ขุ.ธ.อ.	(บาลี)	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
องฺ.ฉกฺก.อ.	(บาลี)	องฺคฺคตฺตรนิกาย	มโนรธปุรณิ ฉกฺกนิปาตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
องฺ.ทสก.อ.	(บาลี)	องฺคฺคตฺตรนิกาย	มโนรธปุรณิ ทสกนิปาตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ม.มฺว.อ.	(บาลี)	มชฺฌนิมิกาย	ปปฺปจฺสุทฺธิ มฺวลปณฺณาสกอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)

ฎีกาพระสูตรตันตปิฎก

องฺ.ติก.ฎีกา	(บาลี)	องฺคฺคตฺตรนิกาย	ติกนิปาตฎีกา	(ภาษาบาลี)
ทีปา.ฎีกา	(บาลี)	ทีฆนิกาย	สินฺตฺตปฺปกาสิณี ปาฏิกวคฺคฎีกา	(ภาษาบาลี)

พระไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาไทย จะแจ้งเล่ม /ข้อ/หน้า เช่น ลໍ.ส. (บาลี) ๑๕/๒๓๕/๒๔๘, ลໍ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๓ หมายถึง สูตรตันตปิฎก สํยุตตนิกาย สกาวกคฺค ปาติ เล่ม ๑๕ ข้อ ๒๓๕ หน้า ๒๔๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสูตรตันตปิฎก สํยุตตนิกาย สกาวรรค ไทย เล่ม ๑๕ ข้อ ๒๓๕ หน้า ๓๓๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อรรถกถาบาลี จะแจ้ง เล่ม / ชื่อ / หน้า เช่น อัง.นกก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๐๕ หมายถึง
 อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี นกกนิปาตอฏฐกถา เล่ม ๓ ชื่อ ๑๔ หน้า ๑๐๕.

ฎีกาภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม ชื่อ หน้า เช่น สารตถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๕๔/๒๕๔. หมายถึง
 สารตถทีปนีฎีกา เล่ม ๓ ชื่อ ๕๔ หน้า ๒๕๔

ปกรณ์วิเสศ ภาษาบาลี และภาษาไทย จะแจ้งเล่มหน้า ที่ไม่จัดเป็นลำดับเล่ม จะแจ้ง
 หน้า เช่น วิสุทธิ (บาลี) ๑/๑๐๔, วิสุทธิ (ไทย) ๑/๑๔๐ หมายถึง วิสุทธิมคคปกรณ์ เล่ม ๑ หน้า
 ๑๐๕, วิสุทธิมรรคปกรณ์ แปล เล่ม ๑ หน้า ๑๔๐ ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นชาวพุทธ แม้จะได้ศึกษาคำสอนในทางพระพุทธศาสนามาพอสมควร แต่ก็มีหลายประเด็นที่ทำให้ผู้วิจัยมีปัญหามือเหมือนกับชาวพุทธหลายคน นั่นก็คือ มีความรู้ไม่ชัดเจนว่า มนุษย์เกิดขึ้นมาได้อย่างไร และมีคำสอนใดบ้าง ที่แสดงความเกิดขึ้นของมนุษย์ไว้อย่างชัดเจนหรือไม่ ในคัมภีร์ที่สำคัญของพระพุทธศาสนา

การไม่รู้ชัดเจนในประเด็นดังกล่าวมานี้ หากไม่มีการทำให้ชัดเจนขึ้น อาจนำไปสู่ความลังเลสงสัยอย่างไม่มีที่สิ้นสุด จนทำให้ชาวพุทธมีศรัทธาคลอนแคลนได้ ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นนักศึกษาวិชาการทางพระพุทธศาสนาผู้หนึ่ง จึงมีความต้องการที่จะศึกษาเพื่อทำให้เกิดความชัดเจนในประเด็นดังกล่าวมานี้อย่างแรงกล้า เพราะนอกจากจะทำให้ตนเอง คลายความลังเลสงสัยแล้ว ก็ยังอาจจะช่วยให้ชาวพุทธบุคคลอื่น ๆ ที่ได้ศึกษางานชิ้นนี้ของผู้วิจัย จะได้รับอานิสงส์คือ ความหายสงสัยได้ไปด้วย

พระพุทธศาสนาเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และพระพุทธองค์ก็ตรัสเรื่องปฏิจสมุปบาท อันเป็นหัวใจของพุทธศาสนา ซึ่งว่าด้วยเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดที่นับเนื่องอยู่ในหลักธรรมข้อนี้ด้วย เพื่อชี้ให้เห็นว่าชีวิตที่ยังไม่สิ้นกิเลส นั้นจำต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกไม่รู้จบสิ้น ทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณโปรดมวลมนุษย์ ให้รู้ให้เข้าใจถึงคุณค่าและความยากลำบากของการเกิดเป็นมนุษย์ ตั้งแต่สมัยที่พระองค์ยังทรงพระชนม์จนกระทั่งพระองค์ทรงดับขันธปรินิพพาน มวลมนุษย์ผู้ไม่รู้แจ้งในชีวิต ทั้งยังมีความเคลือบแคลงสงสัยในความเป็นมนุษย์อยู่มาก เช่นว่า ชีวิตมนุษย์นี้เกิดขึ้นมาจากอะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร อะไรทำให้เกิดเป็นมนุษย์ เพราะอะไรจึงเกิด ปัญหาเหล่านี้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล จนกระทั่งถึงปัจจุบันก็ยังคงเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันอยู่ไม่รู้จบ แม้วิทยาศาสตร์ได้ทำการทดลองถึงเหตุปัจจัยแห่งการเกิด แต่ก็ยังไม่ได้คำตอบที่จะทำให้ความสงสัยหมดลงไป มีเพียงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่ทรงทราบถึงเหตุปัจจัยเหล่านี้

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผลของการวิจัยเรื่องนี้ จะนำไปใช้ในการตอบปัญหาเกี่ยวกับความเป็นมาของมนุษย์ในทางวิชาการได้ และน่าจะช่วยส่งเสริมศรัทธาให้กับผู้ที่ศึกษาเรื่องนี้แล้วเกิดศรัทธาความเชื่อในคำสอนอันเกิดจากพระปัญญาคุณ ความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามั่นคงยิ่งขึ้น

ดังนี้ ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจึงตัดสินใจทำการวิจัย เรื่องกำเนิดและพัฒนาของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎกนี้ เพราะเป็นประเด็นที่น่าสนใจและสามารถนำไปชี้แจงต่อผู้ที่สนใจในโอกาสต่อไปได้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษามนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษากำเนิดของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาพัฒนาการของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพระคัมภีร์ไตรปิฎก เกี่ยวกับมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก เกี่ยวกับกำเนิดของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก และเกี่ยวกับพัฒนาการของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๔.๑ มนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก
- ๑.๔.๒ กำเนิดของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก
- ๑.๔.๓ พัฒนาการของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ มนุษย์ หมายถึงผู้มีจิตใจสูง มีคุณธรรมความเป็นมนุษย์ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้จักประโยชน์และมีใช้ประโยชน์

๑.๕.๒ กำเนิด หมายถึงการเกิดจากครรภ์ของมารดา เรียกว่า “ชลาพุชโยนิ”

๑.๕.๓ กำเนิด ๔ หมายถึง ลักษณะการกำเนิดของสัตว์ทุกชนิดที่มีอยู่ในโลก มีด้วยกัน ๔ ชนิดคือ กำเนิดอณฺฑชะ กำเนิดชลาพุชะ กำเนิดสังเสทชะ และกำเนิดโอปปาติกะ

๑.๕.๔ การสืบพันธุ์ หมายถึง กระบวนการที่ตอบสนองความต้องการทางเพศที่เป็นไปโดยธรรมชาติของมนุษย์ทั้งเพศชายและเพศหญิง เพื่อให้กำเนิดมนุษย์หรือทารก เป็นการถ่ายทอดลักษณะของพ่อและแม่ไปสู่ลูก และเพื่อดำรงรักษาเผ่าพันธุ์มนุษย์ให้คงอยู่ต่อไปไม่ให้สูญพันธุ์

๑.๕.๕ คันธัพพะ หมายถึง สัตว์ที่ลงมาเกิดในครรภ์ของมารดา หรือวิญญาณที่มาถือปฏิสนธิในครรภ์ของมารดา

๑.๕.๖ พัฒนาการของมนุษย์ หมายถึง พัฒนาการสัตว์ที่เกิดในครรภ์ที่เรียกว่า “ชลาพุชะ” ปรากฏในคัมภีร์สังยุตตนิกายสคาถวรรค อินทกสูตรว่า รูปนี้เป็นกละก่อน จากกละเป็นอัมพุทะ จากอัมพุทะเป็นเปลี จากเปลีเป็นฉนะ

๑.๕.๗ พระสูตรตันตปิฎก หมายถึงพระคัมภีร์ที่บันทึกและรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในส่วนที่เป็นข้อปฏิบัติ ที่เรียกว่า “ธรรม” มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระครูโสภณปริยัติยาทร ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ “การศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท” ว่า ชีวิตของมนุษย์มีส่วนประกอบที่สำคัญ ๒ ส่วน คือ กายและจิต กายอันเป็นรูปธรรมอย่างหนึ่ง และจิตอันเป็นฝ่ายนามธรรมอย่างหนึ่ง ทั้งกายและจิตได้อาศัยกันและกัน ทำหน้าที่เพื่อดำเนินชีวิตต่อไปจนกว่าจะแตกดับ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เป็นผู้ที่เกิดขึ้นและเติบโตตามอำนาจกฎแห่งเหตุผล คือมีเหตุมีปัจจัย อาศัยเหตุและปัจจัยปรุงแต่ง^๑

๑.๖.๒ ผศ.ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ ได้กล่าวไว้ในหนังสือปฏิจางสมุปบาทว่า ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงการเกิดของมนุษย์ ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ๑) บิดามารดาอยู่ร่วมกัน มีเพศสัมพันธ์กัน ๒) มารดาอยู่ในวัยยังมีระดู ๓) มีคันธัพพะมาปรากฏในครรภ์มารดา คันธัพพะคือมนุษย์ เทวดา เปรต หรือสัตว์นรก ที่ตายแล้วหรือจุติแล้วมาเกิด^๒

๑.๖.๓ นางสาวกัญญา สรคุณากร ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ “ศึกษาการพัฒนาคนมนุษย์ตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ว่า “มนุษย์” ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก หมายถึงจิตดวงแรกที่ปรากฏขึ้นในครรภ์มารดาจนถึงตาย หมายความว่าตั้งแต่จิตถือปฏิสนธิในครรภ์มารดาจนเจริญเติบโตคลอดออกมาเป็นทารก เติบโตเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ และแก่ชรา ตายไปนี้

^๑พระครูโสภณปริยัติยาทร (เชื้อม ชินวโส (สอนรอด), “การศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓.

^๒บรรจบ บรรณรุจิ, ปฏิจางสมุปบาท, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๐.

คือมนุษย์ นอกจากนี้พระพุทธรูปศาสนากำหนดว่า รูปนามที่เป็นร่างกายของมนุษย์ก่อตัวขึ้นจาก วิญญาณ^๓

๑.๖.๔ อรกมล เกตุมาลา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและคำสอนเรื่อง กรรมกับการเกิดในพระพุทธศาสนาเถรวาท” มีความว่า กระบวนการที่จะเกิดมาเป็นคน สัตว์หรือ เทวดาก็ด้วยอำนาจของกรรม หมายถึง กุศลกรรมและอกุศลกรรม การเป็นอยู่หรือกระบวนการแห่งความเป็นไปของสังสารวัฏมีธรรมชาติปรากฏขึ้น ด้วยการอิงอาศัยกันและดับไปด้วยเหตุปัจจัยที่ ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ กิเลส กรรม และวิบาก เป็นสภาวะหมุนเวียนด้วยความเป็นทั้งเหตุและผล^๔

๑.๖.๕ พระมหาอุไร อาตปโก (มังมี) ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ “การศึกษาวิเคราะห์ เรื่องโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท” ว่า โลก หมายถึง แผ่นดิน เป็นที่อยู่อาศัย หมู่ สัตว์ผู้อาศัย พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องโลกไว้ ทรงเน้นถึงเรื่องโลกภายในมากกว่าโลกภายนอก กล่าวคือ ให้เรารู้จักโลกภายใน ซึ่งจะประโยชน์มากกว่าการรู้จักโลกภายนอก ถ้าทุกคนรู้จักเพียง โลกภายนอก แต่ไม่รู้จักโลกภายในจะทำให้เป็นคนหลงโลก^๕

๑.๖.๖ พระหมูน ปสนโน (นุกอง) ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ “ศึกษาวิเคราะห์หมโน ทัศนเรื่องมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ว่า มนุษย์สามารถประพฤติปฏิบัติตามและดำเนินชีวิต ในแนวทางที่ถูกต้องได้ หลักวิวัฒนาการ คำสอนเรื่องญาณวิทยาของมนุษย์ใน พระพุทธศาสนาเถรวาทนี้เป็นหลักความจริงตามธรรมชาติ ทำให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ บทพิสูจน์ความจริงระหว่างวิทยาศาสตร์และพระพุทธศาสนามีความคล้ายคลึงกัน ถ้าบุคคลใดได้ ปฏิบัติตามด้วยความศรัทธาที่บริสุทธิ์ มีใจเป็นกลางในการศึกษา มีสติปัญญาสามารถพิจารณา ให้เห็นความจริง และเพื่อให้ได้ประโยชน์อย่างสูงสุดในกระบวนการศึกษาจักมีความสำเร็จ ทุกประการ^๖

---

^๓นางสาวกัญญา สรคุณกร, “ศึกษาการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๓.

^๔อรกมล เกตุมาลา, “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและคำสอนเรื่องกรรมกับการเกิดในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑.

^๕พระมหาอุไร อาตปโก (มังมี), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า (๑).

^๖พระหมูน ปสนโน (นุกอง), “ศึกษาวิเคราะห์หมโนทัศนเรื่องมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ก.

๑.๖.๓ พระมหาอุทัย ฐิริเมธี ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา” ว่า การเกิดเป็นมนุษย์อยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมเป็นไปตาม กฎของกฎสมุปบาท และองค์ประกอบที่ทำให้การเกิดเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ประกอบด้วย ๓ ประการ คือ ๑) บิฑามารคามิเพสสัมพันธกัน ๒) มารดาอยู่ในวัยที่ยังมีระดู ๓) มีสัตว์มาเกิดในครรภ์มารดา คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์นั้นพบว่า ศักยภาพแก่นแท้ของชีวิต หรือคุณค่าที่มีอยู่ในอรรถภาพของมนุษย์ที่สัมพันธ์กับภพภูมิ กาล สถานที่ดี มีผลต่อการเพิ่มพูนคุณค่าของความเป็นมนุษย์ในการสร้างคุณงามความดี สามารถบำเพ็ญบารมีเพื่อการพัฒนาประโยชน์ตนและผู้อื่น ชีวิตมนุษย์ที่มีคุณภาพต้องมีการพัฒนาทั้ง ๓ ด้านคือ กาย วาจา และใจ โดยอาศัยหลักธรรมในพระพุทธศาสนามีใครศึกษาเป็นแกนหลัก มีอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นกระบวนการขับเคลื่อนในการพัฒนาคุณค่าความเป็นมนุษย์ การบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน^๖

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

- ๑.๗.๑ ศึกษา จากเอกสาร โดยอาศัยคัมภีร์ พระสูตรตันตปิฎก เป็นเอกสารหลัก ส่วน อรรถกถา ฎีกา เป็นเอกสารรอง และตำราทางวิชาการที่แต่งโดยผู้ทรงคุณวุฒิเป็นเอกสารประกอบ
- ๑.๗.๒ ศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก เกี่ยวกับกำเนิดของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก และพัฒนาการของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎกมาจัดทำเป็นระบบ

๑.๗.๓ นำเสนอข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้ เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาค้นคว้าของผู้สนใจต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบกำเนิดของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบพัฒนาการของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก

---

^๖พระมหาอุทัย ฐิริเมธี (ชะกิจ), “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ก – ข.

บทที่ ๒

ศึกษามนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก

คำว่า “มนุษย์” เป็นภาษาสันสกฤต มาจากคำภาษาบาลีว่า มนุสฺส หมายถึง คน^๑ นอกเหนือจากคำว่า มนุสฺส แล้ว ยังพบว่ามีคำอื่นที่ใช้เรียกมนุษย์ในภาษาบาลีคือ คำว่า “ชน” หมายถึง ชน, คน, บุคคล และหรือคำว่า “อิตฺถิ” อันหมายถึงมนุษย์เพศหญิง และคำว่า “ปฺริส” หมายถึงมนุษย์เพศชาย^๒ คำว่า ปุคฺคฺ แปลว่า บุคคล, สัตว์ (สิ่งมีชีวิต)^๓ คำว่า “มนุษย์” อ่านว่า มะนุคฺ แปลว่า สัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล สัตว์ที่มีจิตใจสูง^๔ คำว่า “มนุษย์” แปลว่า “ผู้มีใจสูง”^๕

คัมภีร์สัททนิติ ธาตุปทีปิกา ให้ความหมายศัพท์ไว้ว่า “มนุโน อปฺจํ มนุสฺโส : ผู้เป็นเหล่ากอของพระมนุ ชื่อมนุษย์,” “ยถาพลํ อตฺตโน หิตํ มนุเตติ มนุสฺโส : ผู้รู้จักประโยชน์ของตนตามกำลัง ชื่อว่า มนุษย์”

ในคัมภีร์อภิธานวรรณนา ได้วิเคราะห์ศัพท์ไว้ว่า หิตาหิตัง มะนะติ ชานาตีติ มะนุสฺโส ผู้รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ ชื่อว่ามนุสส^๖

๒.๑ ความหมายของคำว่า มนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก

ความหมายของคำว่า มนุษย์ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก หมายถึงจิตดวงแรกที่ปรากฏขึ้นในครรภ์มารดา จนถึงตาย^๗ หมายความว่า ตั้งแต่จิตถือปฏิสนธิในครรภ์มารดาจน

---

^๑พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงเชิง, ๒๕๕๐), หน้า ๕๑๐.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕, ๔๔๘.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๐, ๔๔๒.

^๔ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๑๒.

^๕พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๐.

^๖พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓๐๖.

^๗วิ.มหา. (บาลี) ๑/๑๗๒/๑๐๐, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๗๒/๑๔๑.

เจริญเติบโตคลอออกมาเป็นทารก เติบโตมาเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่และแก่ชรา ดายจากไปนี่คือมนุษย์ นอกจากนี้ทางพระพุทธศาสนายังกำหนดว่า นามรูปที่เป็นร่างกายของมนุษย์ก่อตัวขึ้นจากวิญญาน^๔

คำว่า “มนุษย์” มีความหมายแบ่งเป็น ๒ ประการคือ

(๑) มนุษย์ หมายความว่า ผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้ดีชั่ว รู้จักประโยชน์และมีใช้ประโยชน์

(๒) มนุษย์ หมายความว่า บุคคลผู้มีใจสูง มีคุณธรรมความเป็นมนุษย์

คำว่า มนุษย์ แปลว่า ผู้มีใจสูง หมายถึง ผู้ที่มีใจสูงด้วยคุณธรรม ในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า คุณธรรมที่จะทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์และเป็นมนุษย์ที่แท้จริงได้ ก็เพราะศีล ๕ และ ธรรม ๕ กล่าวคือ การจะเกิดเป็นมนุษย์ได้ ก็เพราะศีลและธรรมนำมาให้เกิด ตรงกันข้ามหากมีศีล ๕ ธรรม ๕ ไม่ครบ ก็จะขาดความเป็นมนุษย์โดยลำดับ ยิ่งเหลือความเป็นมนุษย์ลดน้อยลงทุกที เป็นได้แค่คน ไม่ถึงขั้นเป็นมนุษย์ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวถึงความ เป็นมนุษย์ไว้ว่า

เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง เหมือนนกยูงมีดื่ยที่แววณ

หากใจต่ำเป็นได้แค่เพียงคน ย่อมเสียทีที่ตนได้เกิดมา^๕

คำว่ามนุษย์นี้ หมายความว่ารวมถึง มนุษย์เพศชาย มนุษย์เพศหญิง เมื่อกล่าวโดยสรุป คำว่ามนุษย์ แปลได้ว่า สัตว์ผู้มีใจสูง เป็นคำเรียกที่ยกขึ้นให้ต่างจากสิ่งมีชีวิต หรือสัตว์ประเภทอื่น ในสังสารวัฏ หรือสามารถอธิบายได้อีกว่า “มนุษย์” เป็นสัตว์ที่มีความสามารถและจัดเป็นสัตว์ชั้นสูง ซึ่งสามารถฝึกฝนอบรมพัฒนาตนเองทั้ง ๓ ด้าน ทางกาย วาจา จิตใจ อารมณ์และปัญญา ให้สามารถดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์แห่งสุขทั้งปวงได้ดียิ่ง แตกต่างไปจากสัตว์อื่นทั่วไป ซึ่งสัตว์อื่นนั้นใช้เฉพาะแต่เพียงสัญชาตญาณในการดำรงชีวิตหาอาหารเลี้ยงชีพ แต่แก่นนั้นย่อมไม่เพียงพอสำหรับความเป็นมนุษย์ เพราะวิถีทางอันแท้จริง การดำรงชีพของความเป็นมนุษย์ มีความจำเป็นและอิงอาศัยปัจจัยต่าง ๆ มากมายอาทิ เช่น ปัจจัย ๔ ได้แก่บ้านที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อาหารและเครื่องนุ่งห่ม ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานต่อการมีชีวิตให้อยู่รอด และอีกทั้งมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ที่มี

^๔ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๑๕/๕๕-๕๖, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๑๕/๖๕-๖๖.

^๕สมเด็จพระธีรญาณมุนี (ธีร์ ปุณณกมฺหาเถร), สมเด็จพระกิตติ์ เจียน พุด เทสน์, (กรุงเทพมหานคร : ธนาคารกรุงเทพ จำกัด พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระธีรญาณมุนี, ๒๕๒๓), หน้า ๑๕๘.

^๖พุทธทาสภิกขุ, “แก่นพุทธศาสนา”, อังน ปิ่น ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒.

ความจำเป็นต้องพัฒนาฝึกฝนอบรมตนให้มีความเจริญ มั่นคงทั้งทางร่างกายและวาจา จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา เพื่อเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง^{๑๑}

๒.๒ ประเภทของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก

ประเภทของการเกิดแบ่งตามคุณลักษณะ

แบ่งตามเพศ มี ๒ ประการคือ

เพศ พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน กล่าวไว้ว่า รูปที่แสดงให้รู้ว่า หญิง หรือชาย^{๑๒}

พระพุทธศาสนากล่าวถึงเพศ มีลักษณะไว้ว่า

๑) อิตถิการูป คือ รูปที่แสดงให้รู้ว่าเป็นหญิง มีทรวดทรงหญิง เครื่องหมายประจำเพศหญิง กิริยาหญิง อากักรหญิง สภาพหญิง ภาวะหญิง

๒) ปุริสการูป คือ รูปที่แสดงให้รู้ว่าเป็นชาย มีทรวดทรงชาย เครื่องหมายประจำเพศชาย กิริยาชาย อากักรชาย สภาพชาย ภาวะชาย^{๑๓}

การเกิดเป็นมนุษย์นั้น จะมีความแตกต่างกันระหว่างชายและหญิง ๔ ประการคือ

(๑) ลิงคะ รูปร่างสัณฐาน ที่บอกเพศอันมีมาแต่กำเนิด ซึ่งจะปรากฏตั้งแต่คลอดออกมา.

(๒) นิमितตะ เครื่องหมายหรือสภาพความเป็นอยู่ เครื่องหมายนั้นหมายถึง สิ่งที่ปรากฏต่อมา สำหรับหญิงหน้าอกเริ่มโตขึ้น ชายก็มีหนวดเครา เป็นต้น

(๓) กุตตุ หมายถึง นิสัย คือ พฤติกรรมที่เคยชิน หญิงก็นุ่มนวล อ่อนหวาน ชายห้าวหาญ เข้มแข็ง ว่องไว

(๔) อากัปปะ คืออาการกิริยาหญิงเข้มซ้อยเอียงอาย มีธรรมชาติช่างคิด อ่อนโยน ชายองอาจ เด็ดเดี่ยว^{๑๔}

^{๑๑}นางสาวกัญญา สรคุณากร, “ศึกษาการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๑๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๘๐๑.

^{๑๓}ดูรายละเอียดใน อภิ.สง. (บาลี) ๓๔/๓๑๔-๓๑๖/๒๐๕, อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๑๔-๓๑๖/๒๐๖.

^{๑๔}ขุนสรรพกิจโกศล, คู่มือการศึกษากัมมัฏฐานสังคหะวิภาค พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : คณะธรรมสาส์กฉาวัดมหาธาตุ, ๒๕๐๕), หน้า ๓๕.

ความแตกต่างระหว่างหญิงและชาย มีลักษณะสำคัญร่วมกันซึ่งทัศนะทั่วไปที่พระพุทธศาสนามีต่อผู้หญิงผู้ชาย บรรจบ บรรณรุจิ ได้กล่าวไว้ดังนี้^{๕๕}

(๑) ผู้หญิงและผู้ชายเป็นสัตว์โลกที่ล้วนถูกรุมล้อมด้วยทุกข์ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือนกัน ไม่มีใครจะรอดไปได้

(๒) ผู้หญิงและผู้ชายต่างล้วนมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นผู้ให้กำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ทำกรรมใดไว้ดีหรือชั่วก็ตาม ย่อมได้รับผลแห่งกรรมนั้น

(๓) ผู้หญิงและผู้ชาย อาจเกิดหมุนเวียนเปลี่ยนเพศกันได้ หมายความว่า ผู้หญิงอาจเกิดเป็นผู้ชายได้ ผู้ชายอาจเกิดเป็นผู้หญิงได้ เพราะชีวิตแต่ละชีวิตมีการสืบทอดหลังจากตายไม่มีที่สิ้นสุดตราบเท่าที่ยังมีกิเลส

ลักษณะสำคัญร่วมกันของผู้หญิงและผู้ชายอีกประการหนึ่ง คือ

(๑) ผู้หญิงและผู้ชายล้วนแต่ประกอบด้วยชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือ ธาตุ ๖ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ และวิญญาณ

(๒) ผู้หญิงและผู้ชายต่างเป็นไปตามลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ ไตรลักษณ์ หรือ สามัญญลักษณะ ได้แก่ อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ อนัตตตา ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน

(๓) ผู้หญิงและผู้ชายต่างตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและดีต่างกัน^{๕๖} ก็บาปกรรมนั้นนั้น บิดามารดา พี่ชาย น้องชาย พี่สาวน้องสาว มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต สมณพราหมณ์ เทวดา ไม่ได้ทำให้เจ้าเลย เจ้าทำเองแท้ ๆ เจ้านั่นเองต้องรับผลของกรรมนั้น^{๕๗}

ตามกฎแห่งกรรม มนุษย์ไม่ว่าจะเกิดเป็นเพศใดก็ตาม สามารถประกอบกรรมและรับผลตามกรรมที่ตนทำไว้ ไซ้ว่าผู้ชายประกอบกรรมชั่วแล้วจะรับผลคือ บุญ หรือว่าผู้หญิงประกอบกรรมดีแล้วจะรับผลชั่วคือ บาป สิ่งที่จำแนกคนว่าดีหรือชั่วคือกรรมของผู้นั้น ความเป็นผู้หญิงและผู้ชายไม่สำคัญเท่ากับความเป็นคนดีและคนชั่ว

^{๕๕}บรรจบ บรรณรุจิ, “สถานภาพของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”, หนังสือพิมพ์สยามรัฐ (วันศุกร์ที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๔), หน้า ๒๑, อ้างใน ผศ.มานพ นักการเรือน, พระพุทธศาสนากับสตรีศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘.

^{๕๖}ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๘๕/๒๖๒, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๕/๓๕๐.

^{๕๗}ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๖๒/๒๓๑, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๖๒/๓๑๑.

(๔) ผู้หญิงและผู้ชายมีความเสมอภาคกันทางความมีปัญญา ในเหตุนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในธุดงคสูตรว่า

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศล พระราชาแคว้นมคธ ทรงเสวยพระทัยที่พระนางมัลลิกา ประสูติพระธิดา พระพุทธเจ้าทรงเตือนสติว่า แท้จริง หญิงบางคนก็เป็นคนที่ประเสริฐ ขอพระองค์จงหุบเลี้ยงไว้เถิด หญิงผู้มีปัญญา มีศีล บำรุงแม่ฟัวพ่อฟัวดุจเทวดา จงรักภักดีต่อสามี ยังมีอยู่ บุรุษที่เกิดจากหญิงนั้นย่อมแก่ล้าช้า เป็นใหญ่ในทิศได้ บุตรของภรรยาดีเช่นนี้ ก็ครองราชสมบัติได้^{๘๔}

ในทางพระพุทธศาสนาเปรียบเทียบบุคคลเหมือนเมฆ ๔ จำพวกมีปรากฏในโลกคือ

๑. บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่คำราม แต่ไม่ให้ฝนตก ได้แก่บุคคลที่ชอบพูดแต่ไม่ทำ
๒. บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่ให้ฝนตก แต่ไม่คำราม ได้แก่บุคคลที่ชอบทำแต่ไม่พูด
๓. บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่คำรามและให้ฝนตก ได้แก่บุคคลที่ชอบพูดและชอบทำ
๔. บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่ไม่คำรามและไม่ให้ฝนตก ได้แก่บุคคลที่ไม่พูดและไม่ทำ^{๘๕}

บุคคล ๔ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ ตโม ตมปรายโน มีดมา มีดไป ได้แก่คนบางคนเกิดในตระกูลต่ำ เช่นตระกูลจัณฑาล หรือตระกูลคนเทหะ เป็นต้น มีความเป็นอยู่อย่างฝืดเคือง มีรูปร่างผิวพรรณทราม มีโรคมามาก เป็นง่อยหรือพิการ เป็นคนไร้ศีลธรรม ครั้นตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

ประเภทที่ ๒ ตโม โขติปรายโน มีดมา สว่างไป ได้แก่คนบางคนเกิดในตระกูลต่ำ มีฐานะความเป็นอยู่ ตลอดจนรูปร่างไม่น่าดู แต่เขาเป็นคนดี มีศีลธรรม ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ตนและคนอื่น บำเพ็ญแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ครั้นตายไปย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ ได้พบแต่อารมณ์ที่ดีงาม

ประเภทที่ ๓ โขติ ตมปรายโน สว่างมา มีดไป ได้แก่คนบางคนเกิดในตระกูลสูง เช่นตระกูลกษัตริย์ ตระกูลพราหมณ์ ตระกูลคหบดี มีทรัพย์สินเงินทองและของใช้ที่น่าปลื้มใจมากมาย มีรูปร่าง มีผิวพรรณผ่องใส มีความเป็นอยู่สะดวกสบายทุกอย่าง แต่เขาเป็นคนไร้ศีลธรรม ครั้นตายไปแล้ว ย่อมเข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

^{๘๔}ดูรายละเอียดใน ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๒๗/๑๐๒-๑๐๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๗/๑๕๐.

^{๘๕} อภิ.ป. (บาลี) ๓๖/๑๕๓/๑๕๓, อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๕๓/๑๘๘.

ประเภทที่ ๔ โขติ โขติปรายโน สว่างมา สว่างไป ได้แก่คนบางคนเกิดในตระกูลสูง มีความเป็นอยู่ดี และเป็นคนมีศีลธรรม สร้างความสุขความเจริญแก่ส่วนรวม บำเพ็ญแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ครั้นตายไปย่อมเข้าถึง สุคติ โลกสวรรค์ ได้พบแต่อารมณ์ที่ดีงามตลอดไป^{๒๐}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า มนุษย์จะต้องมีคุณธรรมด้วยจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตใจสูง และเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังนั้นในการแยกประเภทของมนุษย์จึงแยกออกเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ๔ ประเด็นคือ

๑) จำแนกประเภทมนุษย์โดยอาศัยหลักศีลและธรรม

คำว่า “ธรรม” ในที่นี้หมายถึงธรรม ๕ ซึ่งใช้เป็นเครื่องพิจารณาว่ามนุษย์แตกต่างจากสัตว์ตามหลักในพระพุทธศาสนา แล้วมนุษย์ต้องมีมนุษยธรรม คือ ศีล ๕ ซึ่งคู่กับธรรม ๕ หรือที่ชาวพุทธรู้จักในนามเบญจศีล เบญจธรรม ถ้าขาดธรรมคู่นี้แล้วค่าของความเป็นคนจะก้าวลงสู่ระดับตกต่ำ เบญจศีลมีชื่อเรียกอีกอย่างอื่นอีก เช่น ลิกขาบท ๕ มนุษยธรรม และนิจศีล ลิกขาบท หมายถึง ข้อปฏิบัติ มนุษยธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ที่แท้จริง นิจศีล หมายถึง ศีลที่มนุษย์ควรรักษาอย่างสม่ำเสมอ ในพระพุทธศาสนามีการสอนเรื่องเบญจศีลคู่กับเบญจธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เบญจกัลยาณธรรม เป็นข้อปฏิบัติที่ควรปลูกฝังให้เกิดมีในมวลมนุษย์เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีลมีปรากฏในสังคีตสูตร ดังนี้

^{๒๐}ที่.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๔/๒๐๗, ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๔/๒๕๘, อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๘๕/๕๕, อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๘๕/๑๒๕.

	เบญจศีล		เบญจธรรม
๑.	ปาณาติปาตา เวระมะณี การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์	๑.	เมตตา กรุณา มีความเมตตา กรุณา
๒.	อะทินนาทานา เวระมะณี การงดเว้นจากการลักทรัพย์	๒.	สัมมาอาชีวะ ประกอบอาชีพในทางที่ชอบ
๓.	กาเมสุ มิจฉารา เวระมะณี งดเว้นจากการประพฤติดีกาม	๓.	กามสังวร มีความสำรวมในกาม
๔.	มุสาวาทา เวระมะณี งดเว้นจากการพูดเท็จ	๔.	สัจจะ มีความจริงใจ มีความสัตย์
๕.	สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐานา เวระมะณี งดเว้นจากการดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ ตั้งแห่งความประมาท ^{๒๑}	๕.	สติสัมปชัญญะ มีสติสัมปชัญญะ

อย่างไรก็ตาม ข้อปฏิบัติและเว้นข้อควรปฏิบัติที่ควรปลูกฝังที่ได้กล่าวมานี้ เป็นคำสอนที่แพร่หลายมาแต่เดิม เปรียบเหมือนกติกามนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นความต้องการในส่วนลึกของจิตใจ เพราะทุกคนรักชีวิต รักทรัพย์สิน รักคู่ครอง ต้องการความเชื่อตรง และมองเห็นโทษของการเมาขาดสติ คำสอนที่เราอาจจะพบได้ในศาสนาอื่นที่มีความคิดตรงกัน แต่เรียกชื่อแตกต่างกันออกไป เพราะฉะนั้นหลักเบญจศีล-เบญจธรรมจึงจัดเป็นคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานของบุคคลและสังคม ถ้าบุคคลได้ดำเนินชีวิตโดยปราศจากคุณธรรมดังกล่าวแล้ว คุณค่าของความเป็นมนุษย์จะตกต่ำลงทันที^{๒๒}

๒) จำแนกประเภทมนุษย์โดยอาศัยสติปัญญาเป็นเกณฑ์

โดยธรรมชาติของมนุษย์แล้ว แตกต่างกันทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา พระพุทธเจ้าตรัสว่าถ้าบุคคลแตกต่างกันเช่นนั้น การแสดงธรรมก็ต้องเลือกสรรธรรมะแต่ละหัวข้อที่แสดงออกไป จะต้องเหมาะสมสอดคล้องกับความแตกต่างของบุคคล การแยกบุคคลตามระดับสติปัญญานั้นมีจำนวนกล่าวไว้ในปุคคลวรรคที่ ๔ มีรายละเอียดดังนี้ คือ

^{๒๑}ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๒.

^{๒๒}พระครูโสภณปริยัตยาทร (เชื้อม ชินวโส (สอนรอด)), “การศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗.

“คุณกริขุทั้งหลาย บุคคล ๔ ประเภทนี้มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวก เป็นไฉน คือ

๑. อุคฆฏัตถุญญ ผู้รู้ธรรมแต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง
๒. วิปจิตถุญญ ผู้อาจรู้ธรรมต่อเมื่ออธิบายแห่งหัวข้อนั้น
๓. เนยยะ ผู้ที่พอแนะนำได้
๔. ปทปรมะ ผู้มีบทอย่างยิ่ง”^{๒๓}

ในบุคคล ๔ ประเภทนี้ ประเภทแรก อุคฆฏัตถุญญ คือบุคคลที่สามารถจะรู้ธรรมเป็นผู้มีอุปนิสัยแก่กล้า รู้ได้โดยฉับพลัน เปรียบด้วยดอกบัวที่ขึ้นพ้นน้ำและจะบานในวันนี้ ประเภทที่สอง คือ วิปจิตถุญญ หมายถึงบุคคลผู้มีอุปนิสัยแก่กล้า สามารถจะรู้ธรรมได้ แต่อ่อนกว่าพวกแรก การรู้ธรรมสามารถรู้ได้ลึกซึ้งเหมือนกัน ในเมื่อได้รับการอธิบายบ้างตามสมควร เปรียบด้วยดอกบัวที่ขึ้นมาปริ่มน้ำอันจะบานในวันพรุ่งนี้ ประเภทที่สาม หมายถึงบุคคลผู้มีอุปนิสัยยังอ่อนควรได้รับการสั่งสอนเป็นขั้น ๆ เปรียบด้วยดอกบัวที่อยู่ในน้ำอันน้ำเลี้ยงไว้ และจะบานในวันต่อไป ประเภทสุดท้าย คือปทปรมะ หมายถึงผู้โง่เขลา ไม่มีอุปนิสัยในการศึกษาเล่าเรียน ได้รับการสั่งสอนไม่ได้เลย จำได้แต่เพียงบทหรือคำ พูดได้บ้าง แม้จะได้ฟังธรรมเทศนาก็ฟังไปอย่างนั้น ไม่สามารถเข้าใจได้ เปรียบด้วยดอกบัวที่ยังจมอยู่ในโคลนตม ย่อมจะตกเป็นอาหารของเต่าและปลาในวันต่อไป

๓) การจำแนกประเภทมนุษย์โดยอาศัยความรู้เป็นเกณฑ์

พระพุทธเจ้าทรงอุปมาความรู้ไว้ในอรรถสูตรว่า ความรู้เปรียบเหมือนดวงตา และทรงจำแนกบุคคลไว้ ๓ จำพวก โดยอาศัยความรู้เป็นเกณฑ์ โดยทรงอุปมาไว้ดังนี้ คือ “คุณกริขุทั้งหลาย บุคคล ๓ จำพวกเป็นไฉน คือ คนตาบอด ๑ คนตาเดียว ๑ คนสองตา ๑”^{๒๔}

บุคคล ๓ จำพวกนี้อธิบายรายละเอียดได้ว่า ประการแรก คนตาบอด หมายถึงบุคคลที่ไม่มีความรู้ เมื่อปราศจากความรู้ บุคคลนั้นก็ไม่สามารถหาโภคทรัพย์ใด ๆ หรือถ้ามีทรัพย์สินดั้งเดิมอยู่ก็ไม่สามารถหามาเพิ่มเติมได้ ความรู้ในที่นี้หมายถึง รู้จักสิ่งที่เป็นโทษและไม่มีโทษ รู้จักสิ่งที่เลวและสิ่งที่ดี ประการที่สอง คนมีตาเดียว ผู้ที่มีความรู้และสามารถใช้ความรู้นั้น แสวงหาโภคทรัพย์ได้ หรือมีทรัพย์สินเดิมอยู่แล้วก็สามารถแสวงหามาเพิ่มเติมได้ แต่ไม่มีความรู้ในสิ่งที่เป็นกุศล คือสิ่งที่ไม่เป็นโทษและไม่มีความรู้ในสิ่งที่เป็นอกุศล คือสิ่งที่มีโทษ ประการสุดท้าย คนที่มีสองตา หมายถึง บุคคลที่มีความรู้และสามารถใช้ความรู้ในการแสวงหาโภคทรัพย์ที่ยังไม่มีให้มากขึ้น หรืออาจจะมีทรัพย์สินเดิมอยู่แล้วแสวงหาเพิ่มเติมให้มากขึ้น อีกทั้งมีความรู้คือรู้จักสิ่งที่ไม่มี

^{๒๓} อ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๓๓/๑๕๓, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒.

^{๒๔} อ.จตุกก. (บาลี) ๒๐/๒๕/๑๒๓, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๐/๒๕/๑๓๘.

โทษ และรู้จักสิ่งที่เป็นอกุศล คือสิ่งที่มีโทษในบุคคลทั้ง ๓ ประเภทนี้ พระพุทธศาสนายกย่องว่า บุคคลสองตาประเสริฐที่สุด

๔) การจำแนกประเภทมนุษย์โดยอาศัยข้อปฏิบัติเป็นเกณฑ์

การจำแนกบุคคลโดยเน้นข้อปฏิบัติเป็นเกณฑ์นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกเป็น อสัตบุรุษ และสัตบุรุษ โดยแยกความแตกต่างไว้ในจุฬพนฺณมสูตร ว่า “อสัตบุรุษเป็นผู้ไม่มี ศรัทธา ไม่มีhiri ไม่มีโอตตปปะ มีสุตะน้อย เกียจคร้าน มีสติหลงลืม มีปัญญาราม สัตบุรุษในโลกนี้มีศรัทธา มีhiri มีโอตตปปะ มีสุตะมาก มีความเพียรปรารภแล้ว มีสติตั้งมั่น”^{๒๕}

อสัตบุรุษนั้นจะไม่สร้างศรัทธา คือไม่สร้างความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ไม่ละอายใจในการทำบาป และไม่เกรงกลัวต่อผลของบาปที่จะเกิด ไม่ฟังในสิ่งที่ควรฟัง มีความเกียจคร้านในการสร้างความเพียรในสิ่งที่เป็นกุศล มีโมหะ คือหลงลืมขาดสติสัมปชัญญะ ส่วนสัตบุรุษนั้นหมายถึงคนดี รู้จักสร้างศรัทธาคือความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ มีความละอายใจในการทำบาปและเกรงกลัวต่อผลของบาปที่จะเกิดขึ้น สนใจที่จะฟังสิ่งที่ควรฟัง สร้างความเพียรในสิ่งที่เป็นกุศล มีใจจดจ่อและมีสติตั้งมั่นในสิ่งที่ดี คำอธิบายดังกล่าวนี้สามารถแยกมนุษย์เป็นประเภทต่าง ๆ และการกระทำในขณะที่มีชีวิตอยู่ สามารถผลักดันให้บุคคลไปสู่สุคติ ทุกคติหลังจากสิ้นชีวิตแล้ว

ในหัวข้อความแตกต่างของบุคคลนี้ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสแก่โพธิราชกุมารว่า “เมื่ออาตมาตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้เห็นหมู่สัตว์ซึ่งมีกิเลสคุณวุฒิในจักขุน้อยก็มี มีกิเลสคุณวุฒิในจักขุมากก็มี มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี มีอาการดีก็มี มีอาการเลวก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้ยากก็มี”^{๒๖}

๒.๓ คุณค่าของมนุษย์ในพระสูตรต้นตปิฎก

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “กิจโจ มนุสสัปปะภูติโก การเกิดเป็นมนุษย์นี้ยาก”^{๒๗} แสดงให้เห็นว่า ประโยชน์ในการเกิดเป็นมนุษย์นี้มีสาระสำคัญเป็นอย่างยิ่ง การจะได้อรรถภาพของมนุษย์ ยากลำบากสุดที่จะคณนาได้ พระองค์ตรัสจำแนกแสดงมวลสัตว์โลกไว้ว่า สัตว์ที่เกิดเป็นมนุษย์นั้นมีจำนวนน้อย แต่จำนวนสัตว์ที่ไปเกิดในอบาย ๔ คือ นรก สัตว์เดรัจฉาน เปรต อสุรกาย มีจำนวนมากกว่าสัตว์ที่กลับมาเกิดในโลกมนุษย์นี้ ส่วนใหญ่จะไปเกิดในที่ห่างไกลจากความเจริญ การเป็นอยู่ลำบาก มีแต่คนป่าเถื่อน ที่โง่เขลาเป็นจำนวนมาก

^{๒๕}ม.อ. (บาลี) ๑๔/๕๑/๑๐๔-๑๐๗, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๑/๑๐๔-๑๐๗.

^{๒๖}ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๓๕/๓๒๑, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๓๕/๔๐๕.

^{๒๗}พ.ร. (บาลี) ๒๕/๑๘๒/๔๕, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๘๒/๕๐.

พระองค์ทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณเทสนาธรรมโปรดสัตว์โลกทั้งหลายให้มีความเข้าใจ และให้มองเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เพราะกว่าจะเกิดเป็นมนุษย์ได้นั้นต้องมีกุศลผลบุญที่ได้สั่งสมไว้พอสมควร ทั้งการได้อัตภาพเป็นมนุษย์นี้ ก็เป็นอัตภาพที่สามารถบำเพ็ญเพียร บำเพ็ญบุญกุศลได้มากกว่าการเกิดได้อัตภาพในภพภูมิอื่น ๆ

พระพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าความเป็นมนุษย์ ความสำคัญของชีวิตว่ากว่าจะได้อัตภาพเป็นมนุษย์นี้ยากแสนยาก ดังอุปมาด้วยแอกมีรูเดียว ที่พระองค์ตรัสว่า

แผ่นดินอันกว้างใหญ่ มีบุรุษคนหนึ่งโยนแอกที่มีรูเดียวลงบนแผ่นดินใหญ่นั้น ลมทางทิศตะวันออกพัดแอกนั้นไปทางทิศตะวันตก ลมทิศตะวันตกพัดไปทางทิศตะวันออก ลมทางทิศเหนือพัดไปทางทิศใต้ ลมทางทิศใต้พัดไปทางทิศเหนือ บนแผ่นดินใหญ่นั้น มีเต้าตาดออยู่ตัวหนึ่ง มันโผล่ขึ้นมา ๑๐๐ ปี ต่อครั้ง และมันสอดคอเข้าไปในแอกที่มีรูเดียว โน้นเป็นสิ่งที่เกิดได้ยาก เหมือนกับการได้ความเป็นมนุษย์ก็ยาก^{๒๘}

และในอัญญสูตร พระพุทธเจ้าทรงใช้ปลายพระนาช้อนฝุ่นขึ้นมาเล็กน้อย แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ฝุ่นเล็กน้อยที่เราใช้ปลายเล็บช้อนขึ้นมา กับแผ่นดินใหญ่นี้ อย่างไหนจะมากกว่ากัน พวกภิกษุก็พากันกราบทูลว่าแผ่นดินใหญ่นี้แลมากกว่า พระองค์ตรัสว่า

สัตว์ทั้งหลายที่กลับมาเกิดในหมู่มนุษย์ก็ฉนั้นเหมือนกัน มีเพียงเล็กน้อย ส่วนสัตว์ที่กลับมาเกิดนอกจากมนุษย์มีจำนวนมากกว่า เพราะสัตว์เหล่านั้นไม่ได้เห็นอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง^{๒๙}

จากพระพุทธพจน์นี้ ก็เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า การเกิดเป็นมนุษย์นั้นยาก ต้องมีบุญบารมีจริง ๆ จึงจะเกิดมาได้ จากประเด็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์นี้จึงเป็นเรื่องที่น่านึกศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทรงเน้นถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ด้วยการตั้งอยู่ในความไม่ประมาท หรือให้ความเคารพและดีค่าของชีวิตผู้อื่น สัตว์อื่น ไม่น้อยไปกว่าคุณค่าของชีวิตตัวเอง เพราะถ้าหากทุกคนมองเห็นคุณค่าในชีวิต ปรับปรุงพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น มีปัญญารู้จักผิดชอบชั่วดี มีเมตตา กรุณา มีศีล ๕ เป็นพื้นฐาน ถือได้ว่าเป็นความดี เป็นคุณค่าสำคัญของมนุษย์ เมื่อเข้าใจถึงสาระดีค่าความเป็นมนุษย์แล้ว ควรมีการบริหารชีวิตให้ดี ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิตในทางที่ถูกที่ควร

^{๒๘} คุรยละเอียดใน ตี.ม. (บาลี) ๑๕/๑๑๑๘/๓๕๖-๓๕๗, ตี.ม. (ไทย) ๑๕/๑๑๑๘/๖๓๑.

^{๒๙} คุรยละเอียดใน ตี.ม. (บาลี) ๑๕/๑๑๓๑/๔๐๓, ตี.ม. (ไทย) ๑๕/๑๑๓๑/๖๔๐.

๒.๔ ความหมายของคุณค่าการเกิดเป็นมนุษย์

๒.๔.๑ ความหมายของคุณค่า

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์นั้น คำว่า คุณ หมายถึงความดีหรือประโยชน์^{๑๐} คุณที่หมายถึงความดีของบุคคล เรียกว่า คุณความดี คุณที่หมายถึง ประโยชน์อันมีอยู่ในบุคคล หรือการกระทำที่เป็นประโยชน์ เราเรียกว่าคุณประโยชน์ คนบางคนมีแต่คุณความดี คือเขามีดีอยู่ในตัวเองแต่เราไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากความดีของเขาเลย เพราะเขานั้นไม่ได้สั่งสม หรือบำเพ็ญประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแผ้วมาถึงเรา

ในคัมภีร์อิทธินววรรณา กล่าวถึงคุณไว้ว่า คืออานิสงส์, คุณ, ผลของกรรมดี หมายความว่า ผลที่ให้ผู้เหตุของตน ชื่อว่าคุณ, ผลที่ผู้กวีบอกไว้กับตน ชื่อว่า คุณ, กรรมดี ที่ผู้ต้องการความเจริญพากันสั่งสม ชื่อว่า คุณ, อานิสงส์ที่ประกาศประโยชน์ของตน ชื่อว่า คุณ^{๑๑}

ส่วนคำว่า ค่า หมายถึง คุณประโยชน์ในตัวของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งคิดเป็นเงินไม่ได้ เช่นของสิ่งนี้หาค่ามิได้ หรือ คุณประโยชน์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งอาจคำนวณ หรือ ประเมินราคาได้ เช่นทองคำ มีค่ากว่าก้อนหิน^{๑๒}

ส่วนค่าของมนุษย์ จะมีราคามากหรือมีราคาน้อยก็ตาม อยู่ที่การมีคุณมากหรือมีคุณน้อย เพราะมันมีประโยชน์อยู่ในตัวของมันเอง ดังนั้น คุณค่าของการเป็นมนุษย์จึงมีคุณค่า มีความดี มีประโยชน์ มีอานิสงส์จากผลของกรรมดี เพราะตัวคุณทำให้เกิดค่า สิ่งใดไร้คุณก็ไร้ค่า ชีวิตการเป็นมนุษย์ล้ำค่าเพราะเลิศด้วยคุณ ที่สามารถเรียนรู้ได้ และพัฒนาตนเองจนสำเร็จ และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่สัตว์อื่นได้

ดังนั้น คำว่า คุณค่า จึงหมายถึง สิ่งที่ควรทำในความดี ในสิ่งที่มีประโยชน์ เพื่อเป้าหมายสูงสุด คือความสุข ความสงบ ความสำเร็จของชีวิต เป็นต้น คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนา ต้องเป็นชีวิตที่ประกอบด้วยศีลธรรม เมื่อมีศีลธรรมอยู่ในชีวิต ย่อมได้ชื่อว่าเป็นชีวิตที่ดี

เพราะการเกิดเป็นมนุษย์ เป็นสิ่งที่ได้โดยยาก ท่านถือว่าเป็นของมีค่า ควรถนอมรักษาอย่างยิ่ง การได้เป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นการยาก เปรียบดังได้เพชรน้ำงามเม็ดใหญ่หาค่ามิได้ไว้ในมือ เราต้องรักษาเพชรนั้นยิ่งกว่าได้เศษกระเบื้อง การรักษาค่าของความเป็นมนุษย์ก็คือ การรักษาคุณสมบัติของมนุษย์ไว้ให้สมบูรณ์ที่สุด เช่นเดียวกับการรักษาเพชรนั่นเอง การรักษาเพชรนั้นไม่

^{๑๐}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๒๕๒.

^{๑๑}พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อิทธินววรรณา, หน้า ๔๔๕.

^{๑๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๒๔๑.

เพียงแต่รักษาไม่ให้สูญหายเท่านั้น หากต้องรักษาไม่ให้แตกร้าว ไม่ให้เกิดรอยขีดข่วนแม้เท่านั้นแมว เพราะนั่นจะเป็นเหตุให้ความงามของเพชรลดลง เป็นเหตุให้ค่าของเพชรลดลง เป็นเหตุให้ราคาของเพชรต่ำลง “ความได้เป็นมนุษย์เป็นการยาก” ก็คือยากนักที่จะได้เกิดเป็นมนุษย์ ที่เห็นเป็นมนุษย์กันอยู่เต็มบ้านเต็มเมืองมากขึ้นทุกวัน จนถึงกับเกิดการตกใจกลัวมนุษย์จะล้นโลกนั้น มิใช่จะเป็นเครื่องแสดงข้อคัดค้านพุทธภาษิตดังกล่าว เพราะแม้มนุษย์จะมากมายเพียงไร แต่เมื่อลองเปรียบกับสัตว์ทั้งหลายมนุษย์ก็จะมีจำนวนน้อยนัก สัตว์ใหญ่สัตว์น้อย สัตว์ปีก สัตว์ไม่มีปีก รวมทั้งมดปลวกยุงแมลงในโลกเรา มีจำนวนมากมายเกินกว่าจะสำรวจได้ แต่มนุษย์ยังสำรวจจำนวนได้ ซึ่งก็เป็นเครื่องแสดงความเกิดได้ยากของมนุษย์ ยืนยันพุทธภาษิตว่า “การได้ความเป็นมนุษย์เป็นการยาก”

การรักษาความเป็นมนุษย์ก็เช่นกัน ไม่ควรเพียงเพื่อรักษาชีวิตไว้ให้อยู่นานยาวเท่านั้น แต่ต้องรักษาคุณค่าของมนุษย์ไว้ให้สมบูรณ์ คุณค่าของมนุษย์ที่สำคัญที่สุดคือความไม่เป็นสัตว์ ไม่ใช่สัตว์ เมื่อพูดถึงความเป็นสัตว์ ทุกคนย่อมรู้สึกถึงความแตกต่างของตนเองกับสัตว์อย่างชัดเจน ทุกคนย่อมยินดีอย่างยิ่งที่ตนไม่เกิดเป็นสัตว์ ยินดีที่ตนไม่ใช่สัตว์ แม้เพียงถูกเปรียบว่าเป็นสัตว์ หรือเพียงเหมือนสัตว์ ก็ย่อมไม่พอใจอย่างยิ่ง นั่นก็เพราะทุกคนเห็นความห่างไกลระหว่างคุณค่าของคนกับของสัตว์ ค่าของคน เป็นค่าที่สูงกว่าค่าของสัตว์ ดังนั้นคุณค่าของมนุษย์จึงแตกต่างจากสัตว์ ผู้เป็นมนุษย์จึงจำเป็นต้องถนอมรักษาคุณค่าของตนไว้มิให้เสียความเป็นมนุษย์

๒.๔.๒ คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักพุทธธรรม

ความหมายของ พุทธธรรม หรือ พระธรรม หมายถึง ธรรมของพระพุทธเจ้า, ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้^{๓๓} พุทธธรรม คือความจริงอันดำรงอยู่ในธรรมชาติ ซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบ และนำมาสั่งสอนผู้คนในยุคสมัยของพระองค์ ภายหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว คำสอนเหล่านั้นจึงได้รับการบันทึกไว้ และสืบทอดโดยสาวกรุ่นต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบัน

พุทธธรรมมีจุดเน้นอยู่ที่ ศึกษาความจริงเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ โดยมุ่งทำความเข้าใจกับความทุกข์ เหตุที่มาแห่งทุกข์ การดับไปแห่งทุกข์ และหนทางแห่งการดับทุกข์ สุดท้าย พุทธธรรมเป็นการสำรวจชีวิตจากด้านใน โดยถือว่าจิตเป็นต้นทางของปัญหา

ดังนั้น คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักพุทธธรรมในงานวิจัยชิ้นนี้ ก็มีหลักสำคัญของพุทธธรรมเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ หรือคุณสมบัติที่ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพื่อเป็นการ

---

^{๓๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๑๖๑-๑๖๒.

รักษาค่านุญย์ไว้ ไม่ปล่อยให้เสื่อมสลายบกพร่อง จนเป็นคนหาค่าไม่ได้ การจะเกิดกำลังใจ ปฏิบัติการรักษาค่านุญย์ให้สมบูรณ์เต็มสติปัญญา ความสามารถ มีหลักพุทธธรรมที่ มนุญย์เราควรดำเนินตามดังต่อไปนี้ คือ

๒.๔.๒.๑ คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักมนุษยธรรม

มนุษยธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้คนให้เป็นมนุษย์ ได้แก่ ศีล ๕ และคุณธรรมเช่น เมตตากรุณา เป็นต้น^{๓๔} ธรรมของมนุษย์, มนุษยธรรม คือ ศีล ๕ และกัลยาณธรรม ๕^{๓๕}

ในการเกิดเป็นมนุษย์เพื่อสร้างคุณค่าเพิ่มให้ความเป็นมนุษย์ ตัวศีลเป็นความงามอันเป็นพื้นฐานเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งปวง เป็นธรรมที่ทำให้คนเป็นมนุษย์สมบูรณ์ คือ เป็นมนุษย์ได้ทั้งร่างกายและจิตใจ ซึ่งจัดเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่ทำให้คนให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ด้วยการพัฒนาพฤติกรรมทางกาย วาจา ให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง มีผลดีต่อสิ่งแวดล้อม หากคนในสังคมใดไม่มีศีลเป็นเครื่องคุ้มครองจิตใจ มนุญย์เหล่านั้นจะมีพฤติกรรม และการดำเนินชีวิตไม่ต่างอะไรจากสัตว์ทั่ว ๆ ไป เพราะหากมนุษย์ไม่มีศีลแล้ว จะก่อความเดือดร้อนให้กัน เช่นฆ่าต่อกัน หากความสงบในชีวิตได้ยาก การจะเกิดเป็นมนุษย์นั้นก็ยาก ต้องอาศัยบุญเก่าที่เคยสั่งสมมาก่อน เมื่อได้เกิดมาในชาตินี้ถือว่าโชคดี เป็นชาติที่สำคัญที่สุดในชีวิต เพราะมีโอกาสนิการสร้างบุญบารมี สร้างความดี บำเพ็ญธรรมเพื่อให้ไปเกิดในสุคติภูมิ จนกว่าจะเข้าถึงพระนิพพานอันเป็นแดนเกษม

ประเภทของศีล^{๓๖} จะมีหลายประเภทเพื่อให้เหมาะสมแก่ฐานะของบุคคลที่จะนำไป ปฏิบัติให้เกิดคุณค่ามีดังต่อไปนี้

๑) ศีล ๕ สำหรับคฤหัสถ์และบุคคลทั่วไป

๒) ศีล ๘ สำหรับคฤหัสถ์ที่ตั้งใจถือปฏิบัติให้สูงขึ้นไป โดยจะถือกันในวัน ขึ้น วันแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ เดือนละ ๔ ครั้ง หรือผู้ที่ตั้งใจรักษาทลอดชีวิตก็มี

๓) ศีล ๑๐ สำหรับสามเณร

๔) ศีล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ

๕) ศีล ๓๑๑ สำหรับภิกษุณี

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐.

^{๓๕} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มจร-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๓๐), หน้า ๕๖๐.

^{๓๖} เครื่องประดับทำให้เกิดความงามและความสุขแก่คนทุกเพศทุกวัย ไม่มีลำสมัยไร้คำนิยาม ต่างจาก เครื่องประดับภายนอกที่ทำให้งามเฉพาะเพศหรือวัย ใครที่ใช้เครื่องประดับหรือเครื่องแต่งกายไม่เหมาะกับ เพศหรือวัย ก็จะถูกตำหนิ และถูกสงสัยว่าเป็นบ้าเสียสติ (จุ.ธ.อ. (บาลี) ๗/๑๔๗).

ในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงเฉพาะศีล ๕ เท่านั้น ที่เป็นตัวธรรมขั้นต้น ทำให้เกิดคุณค่าความเป็นมนุษย์ เมื่อบุคคลทั่วไปปฏิบัติเป็นประจำ ย่อมเป็นผู้แก่แล้วกล้า ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นผู้แก่แล้วกล้า ธรรม ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ ๑. เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ๒. เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ๓. เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดีกในกาม ๔. เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ ๕. เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้แก่แล้วกล้า^{๓๓}

ความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน มี ๕ ข้อ ได้แก่

- ๑) เว้นจากการปลงชีวิต, เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน
- ๒) เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้, เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน
- ๓) เว้นจากการประพฤติดีกในกาม, เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่ หวงแหน
- ๔) เว้นจากการพูดเท็จ พูดโกหก หลอกลวง
- ๕) เว้นจากน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ^{๓๔}

หากว่าประพฤติกิเลสอันบริบูรณ์ดีแล้ว ย่อมมีอานิสงส์ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสพรรณนาคุณของการไม่ล่วงละเมิดศีลไว้ว่า

๑. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมากซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๑ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล
๒. กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมขจรไป นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๒ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล
๓. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นชาติตติยบริษัทก็ตาม พรหมณบริษัทก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก่แล้วกล้า ไม่เก้อเขินเข้าไป นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๓ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

^{๓๓} อ.ป.ญจก. (บาลี) ๒๒/๑๓๑/๑๕๒, อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๑/๒๘๓-๒๘๘.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๔.

๔. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๔ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล

๕. บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๕ แห่งศีลสมบัติของบุคคลผู้มีศีล^{๓๕}

๒.๔.๒.๒ คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักสัพปริสธรรม

สัพปริสธรรม คือ ธรรมของสัตว์นุษ หรือคนดี หรือธรรมของมนุษย์ผู้มีความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ ซึ่งเมื่อศึกษาให้รู้ให้เข้าใจแล้วปฏิบัติให้ได้ ก็จักสามารถรักษาคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ได้ทุกประการ มี ๗ อย่างคือ

๑. ัมมัญญู รู้จักเหตุ	๒. อัตถัญญู รู้จักผล
๓. อัตตัญญู จักตน	๔. มัตตัญญู รู้จักประมาณ
๕. กาลัญญู รู้จักกาล	๖. ปริสสัญญู รู้จักประชุมชน
๗. ปุคคลัญญู หรือ ปุคคลปโรปรัญญู รู้จักบุคคล ^{๓๖}	

๑) ัมมัญญู หมายถึง ความรู้จักธรรม รู้หลัก รู้จักเหตุ คือรู้จักพิจารณาให้รู้ว่าเหตุใดจักให้เกิดผลใด ไม่คว่นทำอะไรโดยไม่พิจารณาให้รู้เสียก่อนว่า เมื่อทำแล้วผลที่เกิดขึ้นจะเป็นเช่นไร ก่อนจะทำการทุกอย่างต้องรู้ว่าเป็นการทำที่เป็นเหตุดีหรือไม่ดี ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีหรือไม่ดี

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามการรู้จักเหตุ จะทำให้รู้สาเหตุแห่งความสุข ความทุกข์ ป้องกันมิให้คนงมงาย หลงเชื่อผิด ๆ ทำให้เป็นคนรู้จักใช้ความคิด และมีเหตุผล

๒) อัตถัญญู รู้จักผล คือรู้จักว่าภาวะหรือฐานะหรือสิ่งที่ตนกำลังได้รับได้ ประสบนั่น เกิดมาจากเหตุใด เป็นผลจากการกระทำอะไร ไม่คว่นเข้าใจว่าผลดีที่กำลังได้รับอยู่ เช่นเงินทอง ของมีค่าที่ลักขโมยคดโกงเขามา นั้น เกิดจากเหตุดีหรือการลักขโมย แต่ต้องพิจารณาให้เกิดความเข้าใจว่า ความร้อนใจที่กำลังได้รับเพราะเกรงอาญาต่าง ๆ นั้นแหละเป็นผลของการลักขโมย คือต้องรู้ว่าผลดีที่กำลังได้รับเกิดจากเหตุดีอย่างไร ผลร้ายที่กำลังได้รับเกิดจากเหตุร้าย

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักการรู้จักผล จะป้องกันมิให้คนเราทำสิ่งที่ไร้ประโยชน์ หรือทำสิ่งที่เป็นภัยต่อตนเองและสังคม จะทำกรรมสิ่งใดจะต้องคำนึงถึงผลที่เกิดขึ้น ภายหน้า ว่าจะต้องได้รับสิ่งที่ทำไว้ไม่ช้าก็เร็ว

^{๓๕} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๕๐/๓๘, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๔๔-๔๕.

^{๓๖} คุุรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๐/๒๒๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓, อจ.สตุดก. (บาลี) ๒๓/๖๘/๕๑-๕๔, อจ.สตุดก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

๓) อัตตัญญู รู้จักตน คือรู้จักตัวเองว่าเป็นใคร อยู่ในภาวะและฐานะอย่างไร การรู้จักตนนี้จำเป็นมาก สำคัญมาก เพราะมีความหมายลึกซึ้งไปถึงว่า เมื่อรู้จักตัวเองว่าเป็นใคร มีภาวะและฐานะอย่างไรแล้ว จะต้องปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับภาวะและฐานะของตน จะได้รักษาความมีค่าของตัวเองไว้ได้ ผู้ปฏิบัติไม่เหมาะสมกับภาวะและฐานะจะเสื่อมจากค่าของความเป็นมนุษย์ที่ตนเป็นอยู่

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักการรู้จักตน ทำให้เป็นคนที่จะรู้จักการฝึกตนเองให้ดียิ่งขึ้น รู้จักการประพฤติตนให้เหมาะ และมีความรับผิดชอบ

๔) มัตตัญญู รู้จักประมาณ คือรู้จักประมาณว่าควรทำสิ่งใดเพียงใดที่เป็นการพอเหมาะพอควรแก่ภาวะและฐานะของตน พอเหมาะพอควรแก่ผู้เกี่ยวข้อง พอเหมาะพอควรแก่เรื่องราว มีพุทธภาษิตกล่าวไว้ว่า ความรู้จักประมาณยังประโยชน์ให้สำเร็จทุกเมื่อ^{๔๐}

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักการรู้จักประมาณ ในการกระทำกิจทุกอย่าง ด้วยการเข้าใจถึงคุณค่าแท้ เช่น หากรู้จักประมาณในการใช้ทรัพย์ แสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบ ประกอบด้วยธรรม ได้มาแล้วก็ใช้จ่ายให้เหมาะสม ใช้อย่างประหยัด และแจกจ่ายทำบุญกุศลเพื่อเป็นเสบียงไปในภพหน้า รู้จักประมาณในการทำงาน โดยสุจริต เหมาะกับวัย รู้จักหน้าที่ มีความรับผิดชอบ รู้จักประมาณในบุคคล ประพฤติตนต่อบุคคลที่เราคบหา ที่เราเกี่ยวข้องด้วยจากมารยาทที่ดีงาม เข้าใจในธรรมชาติของบุคคลนั้น รู้จักประมาณในการรักษาตัว คือ รู้จักตัวตนที่แท้จริงของตัวเอง ไม่เอาอย่างผู้อื่นจนเกินฐานะ ความสามารถ หน้าที่ เพศ และวัยของตัวเอง และรู้จักประมาณตนในเหตุการณ์ คือเข้าใจในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น หรือคนที่เราประสบอยู่ แล้วปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามกาลเทศะเหตุการณ์นั้น ๆ

๕) กาลัญญู รู้จักกาล คือรู้จักเวลา รู้ว่าเวลาใดควรทำหรือไม่ควรทำอะไร การทำผิดเวลาย่อมไม่เกิดผลสำเร็จ ย่อมไม่เกิดผลดีเท่าที่ควร

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักการรู้จักกาล จะเป็นผู้ไม่ประมาทในการดำรงชีวิต สามารถปรับตัวเข้ากับสถานการณ์นั้น ๆ รู้จักเลือกทำอะไรก่อนอะไรหลัง มีเป้าหมายในชีวิตที่ชัดเจน

๖) ปริสัญญู รู้จักประชุมชน คือรู้จักภาวะและฐานะนิสัยใจคอของบุคคลนั้น ๆ ให้ถูกต้องเพื่อว่าจะได้ปฏิบัติตนที่เกี่ยวข้องด้วยให้เหมาะให้ควรแก่ประชุมชนนั้น เพราะแต่ละชุมชนแต่ละถิ่นจะมีวัฒนธรรมแตกต่างกัน เมื่อรู้จักชุมชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานะในถิ่นนั้นได้อย่างเหมาะสม

^{๔๐}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๓/๒๕๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๓/๔๐๐.

๓) บุคคลัญญู รู้จักบุคคล คือรู้จักภาวะและฐานะนิสัยใจคอของบุคคลนั้น ๆ ให้ถูก เพื่อว่าจะได้ปฏิบัติตนที่เกี่ยวข้องด้วยให้เหมาะให้ควร รู้จักว่าเขาเป็นพาลจักได้หลีกเลี่ยง รู้จักว่าเขาเป็นบัณฑิตคือคนดี จักได้เข้าไปใกล้ ให้เหมาะแก่แต่ละบุคคลไป ภาษิตที่ว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล” จักเป็นไปได้อีกต่อเมื่อรู้จักบุคคล

คุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ตามหลักการรู้จักบุคคล จะมีผลให้มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต เพราะรู้จักเลือกคบบุคคลที่ควรคบ รู้จักหลักในการปฏิบัติต่อมิตร

สัปปริสธรรม ๗ ประการ ทำให้ผู้รู้แม้พอสมควรทุกคนแล้ว ปฏิบัติด้วยดี จักสามารถรักษาคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ของตนไว้ได้

๒.๕ สรุป

จากการวิจัยเกี่ยวกับการศึกษามนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก เป็นการตอบปัญหาที่ต้องการทราบว่า การศึกษามนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎกเป็นอย่างไร พบว่า มนุษย์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก หมายถึงจิตดวงแรกที่ปรากฏขึ้นในครรภ์มารดา มนุษย์แปลว่า ผู้มีจิตใจสูง หมายถึง ผู้ที่มีจิตใจสูงด้วยคุณธรรม ประเภทของมนุษย์แบ่งตามเพศมี ๒ ประการคือ เพศหญิงกับเพศชาย ใน ๒ เพศนี้แบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภทคือ มีดมามีดไป, มีดมาสว่างไป, สว่างมามีดไป และสว่างมาสว่างไป อีกนัยหนึ่งแบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภทคือ ผู้ที่รู้ธรรมได้ทันที แต่พอท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง เรียกว่าอุคฆฏัตถัญญู ๑, ผู้ที่อาจรู้ธรรมต่อเมื่อท่านอธิบายขยายความ เรียกว่า วิปจิตถัญญู ๑, ผู้ที่พอแนะนำได้เรียกว่า เนยยะ ๑, ผู้มีบทอย่างยิ่งสักว่าทำบทให้เต็มเรียกว่า ปทปรมะ ๑

มนุษยธรรม เป็นธรรมที่ทำให้คนเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ คือเป็นมนุษย์ได้ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งจัดเป็นพื้นฐานเบื้องต้น และสัปปริสธรรม คือธรรมของสัตบุรุษหรือคนดี ซึ่งเมื่อศึกษาให้รู้ให้เข้าใจ แล้วปฏิบัติให้ได้ ก็จักสามารถรักษาคุณค่าของความเป็นมนุษย์ไว้ได้

บทที่ ๓

ศึกษากำเนิดของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก

ไม่มีใครที่สามารถจะให้คำตอบได้ว่า มนุษย์ถือกำเนิดเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ตัวเรามาจากไหน ตายแล้วจะไปไหน ข้อสงสัยนี้มีมาแล้วตั้งแต่โบราณกาล จนถึงปัจจุบัน นอกจากพระพุทธเจ้าแล้วไม่มีใครอื่นจะตอบให้หายสงสัยได้ เพราะพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ไกลจากกิเลส เป็นผู้ตรัสรู้ชอบโดยพระองค์เอง เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไปแล้วด้วยดี เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง เป็นผู้สามารถฝึกบุรุษที่สมควรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรม เป็นผู้มีความจำเริญ จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม หมู่สัตว์เป็นไปตามกรรม สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน เปรียบเหมือนรถมีหมุดเป็นเครื่องตรึงไว้ แล่นไปอยู่^๑ พระองค์ตรัสจำแนกแสดงมวลสัตว์โลกไว้ว่า เมื่อยังไม่สิ้นกิเลสก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกไม่รู้จบสิ้น ทั้งที่ไปเกิดในภพภูมิที่ดีก็มี ไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดีก็มาก ตามกฎแห่งกรรมที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ ถ้ายังไม่หมดกิเลส แต่ถ้าจิตได้รับการฝึกหัดขัดเกลามาดี ก็ย่อมไปเกิดในภพภูมิที่ประณีตมีความสุข เช่น ภพภูมิของมนุษย์เป็นต้น ถ้าจิตไม่ได้รับการฝึกหัดขัดเกลามาดีก็ย่อมไปเกิดในภพภูมิที่ต่ำทรามลงมา ได้รับทุกข์เวทนาเดือดร้อนในภพภูมินั้น ทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณเทศนาธรรมโปรดสัตว์โลกทั้งหลายให้มีความเข้าใจและให้ความสำคัญที่จะมองเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เพราะกว่าจะเกิดมาเป็นมนุษย์ได้นั้นต้องมีกุศลผลบุญที่ได้สั่งสมไว้พอสมควร ทั้งการได้อัตภาพเป็นมนุษย์นี้ก็เป็นอัตภาพที่สามารถบำเพ็ญเพียร บำเพ็ญบุญกุศลได้มากกว่าการเกิดในอัตภาพอื่นในภพภูมิอื่น^๒

ปัญหาเรื่องการเกิดเป็นมนุษย์จึงเป็นเรื่องที่น่ายกยาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้ามนุษย์ปราศจากความเข้าใจที่แท้จริงถึงสภาวะความเป็นมนุษย์แล้ว ก็จะก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ

---

^๑วิ.มหา. (บาลี) ๑/๑/๑, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑/๑-๒.

^๒ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๖๐/๔๕๒, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๕๒.

^๓พระมหาอุทัย ภูมิเมธี (ชะกิจ), “ศึกษาค้นคว้าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

ตามมาอีกมากมาย ตัวอย่างเช่น การเบียดเบียนเช่นฆ่าทำลายชีวิตซึ่งกันและกัน ไม่เห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เมื่อประสบอุปสรรคที่เข้ามาขวางกั้น บางคราวก็เบียดเบียนตนเองถึงขั้นทำลายชีวิตตนก็มี เหล่านี้ล้วนแต่ก่อให้เกิดเป็นปัญหาต่อสังคมตามมาอีกมาก ในสภาวะการณ์เช่นนี้ ความสงบสุขร่มเย็นก็จะหาได้ยาก

ตรงกันข้ามถ้าเข้าใจคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เห็นประโยชน์สูงสุดของการเกิดมาเป็นมนุษย์ ว่ามีคุณค่าอนันต์เช่นนี้แล้ว การจะไปเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ก็จะลดน้อยถอยลง เพราะต่างก็เห็นคุณค่าของชีวิตแห่งความเป็นมนุษย์ สังคมก็จะมีแต่ความสงบร่มเย็น เพราะมนุษย์มีความเคารพซึ่งกันและกันในสิทธิขั้นพื้นฐาน คือการไม่เบียดเบียนกันและกัน^๔

๓.๑ การเกิดขึ้นของมนุษย์ในพระสูตรคันถปิฎก

เมื่อศึกษาในพระไตรปิฎกพบว่า การเกิดเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ โดยมีจุดเริ่มในเชิงวาทกรรมที่ปรากฏในอรรถกถาสูตรว่า เมื่อโลกเสื่อมไปและได้เจริญขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ก็มีสัตว์ชั้นอากาศสรรพหามาเกิด ซึ่งก็เป็นมนุษย์จากโลกเก่าที่เสื่อมไปในอดีตนั่นเอง โดยที่การเกิดเป็นมนุษย์นั้นมีสาเหตุมาจาก “กิเลส” ของพรหมชั้นอากาศที่ติดใจในจวนดิน และเกิดเป็นมนุษย์เพศชายหญิงขึ้น ในที่สุดก็มีการเสพอสังขารและให้กำเนิดบุตรหลานมา^๕

การเกิดขึ้นของชีวิตมนุษย์ เป็นไปตามหลักปฏิจาสุมุปา^๖ เชื่อมโยงสัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัยกันและกัน ตั้งแต่อดีตชาติกระทั่งเกิดในภพมารดา พระพุทธเจ้าตรัสว่า กำเนิดของมนุษย์มีองค์ประกอบ ๓ ประการคือ

- ๑) บิดามารดามีเพศสัมพันธ์กัน
- ๒) มารดาอยู่ในวัยที่ยังมีระดู
- ๓) มีคันธัพพะมาเกิดในครรภ์มารดา^๗

ในองค์ประกอบ ๓ ประการนี้ การเกิดเป็นมนุษย์นั้นมีปรากฏขึ้นตั้งแต่จิตดวงแรกปรากฏในครรภ์มารดา ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตว์เกิดนับตั้งแต่จิตดวงแรก วิญญาณดวงแรกเกิดปรากฏขึ้นในครรภ์ของมารดา”^๘

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^๕ ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๑๕-๑๒๖/๘๒-๘๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๕-๑๒๖/๘๘-๘๙.

^๖ ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑-๒, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๒-๓.

^๗ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๐๘/๔๖๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๘/๔๔๓.

^๘ วิ.มหา. (บาลี) ๔/๑๒๔/๑๓๕, วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๒๔/๑๕๑.

จากหลักฐานในอรรถกถาสูตร^๕ เมื่อผู้คนได้เสพเมถุนธรรม ชีวิตมนุษย์ ก็ได้เกิดขึ้นในสมัยนั้น โดยใน ปฐมภวสูตร กล่าวถึงพื้นฐานชีวิตการเกิดอยู่ ๓ อย่างคือ

๑. กัมมัง เขตตัง กรรม เป็นพื้นที่ของชีวิต (กรรมเป็นพื้นที่นา)
๒. วิญญาณัง พิชัง วิญญาณ เป็นพืชพันธุ์ของชีวิต (วิญญาณเป็นพืช)
๓. ตัณห์ สีนัง กิเลส ตัณหาความทะยานอยากเป็นน้ำเชื้อของชีวิต การเกิดในภพใหม่จึงมีต่อไปอีกได้^๖

ชีวิตการเกิดของมนุษย์ ถ้ามี ๓ อย่างนี้อยู่ ก็มีการสร้างชีวิตเกิดขึ้นมา เพราะมีกรรม มีวิญญาณ และกิเลสตัณหาอุปาทาน สิ่งที่สร้างชีวิตมนุษย์ให้เกิดขึ้นมา ที่สำคัญที่สุดคือ ตัณหา อันเป็นกิเลส เป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมก็ต้องได้รับผลกรรม กิเลสก็เกิดขึ้นให้เป็นเหตุทำกรรมอีก วนเวียนกันไปไม่รู้จบสิ้น เรียกว่า วัฏฏะ^๗ แปลว่า วน ๓ อย่างคือ กิเลสวัฏฏะ (วน) คือกิเลส กรรมวัฏฏะ (วน) คือกรรม วิปากวัฏฏะ (วน) คือวิปาก ได้แก่ ผลของกรรมนั้น

สังสารวัฏถือว่าเป็นทางดำเนินอย่างต่อเนื่องของจิตวิญญาณที่ยังเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลก คือสิ่งที่มีชีวิตอาศัยอยู่ในภพภูมิทั้ง ๓ ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุพภูมิ เรียกว่า ไตรภูมิ^๘ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กำเนิด ๔ หมายถึง ลักษณะการกำเนิดของสัตว์ทุกชนิดที่อาศัยอยู่ในโลกมีอยู่ ๔ ชนิดด้วยกันคือ ๑) กำเนิดอันทะ เหนือสัตว์ที่เจาะทำลายเปลือกไข่แล้วเกิด เช่น นก ไก่ จิ้งจก และเต่าเป็นต้น ๒) กำเนิดขลาพุชะ เหนือสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ได้แก่สัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนม เช่น มนุษย์ แมว สุนัข และช้างเป็นต้น ๓) กำเนิดสังเสทชะ เหนือสัตว์ที่เกิดในสิ่งโสโครก ได้แก่ หนอน จุลินทรีย์หรือสัตว์เซลล์เดียวหลายชนิด ๔) กำเนิดโอปปาติกะ เหนือสัตว์ที่เกิดและเติบโตเต็มทีทันที เช่น เทวดาและสัตว์นรก^๙

การเกิดมิใช่เพียงแต่ว่ามารดาบิดามีเพศสัมพันธ์ มารดาอยู่ในวัยที่ยังมีระดูเท่านั้น ก็จะทำให้สัตว์มาเกิดได้ แต่การเกิดต้องประกอบด้วยสัตว์ที่มีวิญญาณเข้ามาปฏิสนธิในครรภ์มารดาด้วย

^๕ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี ๑๑/๑๑๕-๑๒๖/๘๒-๘๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๕-๑๒๖/๘๘-๘๙.

^๖ดูรายละเอียดใน อัง.ทุก. (บาลี) ๒๐/๓๓-๓๘/๒๑๓-๒๑๘, อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๓-๓๘/๓๐๐-๓๐๒.

^๗วัฏฏะ ๓ คือ กิเลส กรรม วิปาก ที่เกี่ยวข้องกับกามภูมิ รูปภูมิ อรุพภูมิ หรือหมายถึงอุปาทานขันธ (อัง.ภก.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๐๕, ๖๑/๑๔๓, อัง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๑๓-๑๑๘/๓๓๕, สารตฺถ.ฎีกา. (บาลี) ๓/๕๔/๒๕๔).

^๘ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๔/๖๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๔/๘๕.

^๙ม.ม. (บาลี ๑๒/๑๕๒/๑๑๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑-๑๕๒.

การเกิดจึงจะสมบูรณ์ เพราะถ้าหากมีแค่ ๒ ประการแรก สัตว์ที่จะมาเกิดก็มีไม่ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้กับพระอานนท์ ในมหานิทานสูตรว่า

อานนท์ ข้อที่เรากล่าวเช่นนี้ว่า “เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี เธอพึงทราบ เหตุผลที่วิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าวิญญาณจักไม่หยั่งลงในท้องมารดา นามรูปจะก่อตัวขึ้นในท้องมารดาได้หรือ”

พระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ก็ถ้าวิญญาณหยั่งลงในท้องมารดาแล้ว ล่วงเลยไปนามรูปจักบังเกิดขึ้นเพื่อความเป็นอย่างนี้ได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า “ก็ถ้าวิญญาณเด็กชายหรือเด็กหญิงผู้เยาว์วัย จักขาดความสืบต่อ นามรูปจักเจริญงอกงามไปบุญได้หรือ”

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า “ไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนั้น เหตุ ต้นเหตุ เหตุเกิดและปัจจัยแห่งนามรูป ก็คือวิญญาณนั่นเอง”^{๔๔}

นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังกล่าวถึงกระบวนการเกิดการสืบพันธุ์ของมนุษย์ว่า เป็นเรื่องสำคัญ มีทั้งคุณและโทษ เพราะโลกมนุษย์อยู่ในกามภูมิที่อยู่ของผู้บริโศกคามคุณทั้ง ๕ โดยเฉพาะอันได้แก่ ผัสสะ หรือการกระทบทางตาในรูป ผัสสะทางหูในเสียง ผัสสะทางจมูกในกลิ่น ผัสสะทางลิ้นในรส และผัสสะทางกายในโผฏฐัพพะ (อารมณ์)^{๔๕} ในกามภูมินี้จะเห็นว่ามี ๒ ลักษณะด้วยกันคือ ทุกคติภูมิ ๔ และสุคติภูมิ ๓ สัตว์โลกส่วนใหญ่ล้วนปรารถนาที่จะเกิดใหม่ในสุคติภูมิด้วยกันทั้งสิ้น เพราะจะได้กิน ได้ดื่ม ได้รื่นเริง และบริโศกคาม ในสุคติภูมินี้ มนุษย์ภูมิจะเรียกการสืบพันธุ์ว่า การบริโศกคาม การเสพเมถุน การร่วมประเวณี หรือการเสพสังวาส ซึ่งเป็นกิจของชาวบ้านผู้ครองเรือน กามทั้งหลายมีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษยิ่งใหญ่อัน^{๔๖} มนุษย์ปุถุชนจะพากันยกย่องสรรเสริญ ยินดี พอใจและไม่เคียดแค้นในการบริโศกคามเหมือนการนอนและการดื่มสุราเมรัย^{๔๗} ส่วนนักบวชผู้ออกจากเรือนจะไม่สรรเสริญ และ

^{๔๔}ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๑๕/๕๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๑๕/๖๕-๖๖.

^{๔๕}ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๖๖/๑๒๘-๑๒๙, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๖/๑๖๗-๑๖๘.

^{๔๖}ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๗๖/๑๓๖, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๗๖/๑๓๗.

^{๔๗}ป.อุทฺ. (บาลี) ๒๕/๕๕/๓๑๓, ป.อุทฺ. (ไทย) ๒๕/๕๕/๔๖๕.

ประณามการบริโภคความเป็นมรรยาทของคนชั้นต่ำ กิริยาชั่วหยาบ พฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ มีกำลังมหาศาลที่ปัญหาหยังไม่ถึง เป็นเครื่องผูกใจมนุษย์ให้ติด หาผู้เว้นได้ยาก^{๔๔}

ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับกำเนิดของมนุษย์ ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ได้แสดงไว้ว่า เวลาโลกถูกทำลายนั้นไม่ได้ทำลายทั้ง ๓ ภูมิ จะยังคงเหลือภูมิชั้นจุตถกณภูมิและอรุณภูมิอยู่ ดังนั้นจึงกล่าวถึงการเกิดใหม่เฉพาะภูมิที่ถูกทำลายไป การอธิบายกำเนิดชีวิตของมนุษย์ก็กล่าวว่าเป็นการจุติของพรหมชั้นรูปภูมิ เมื่อกล่าวถึงการเกิดใหม่ของโลกแล้ว จึงกล่าวถึงกำเนิดของมนุษย์ และได้ข้อคิดว่า มนุษย์มาจากมนุษย์ด้วยกัน และสืบเนื่องมาจากสิ่งที่ดี รูปพรหมชั้นอาภัสสรพรหมนั้นเป็นภพหรือสถานที่เกิดแห่งหนึ่ง ผู้ที่จะไปอุบัติในพรหมโลกชั้นนี้ได้คือผู้บำเพ็ญเพียรจนได้ฉานสมาบัติ แต่ยังไม่ได้รับรลอรหัตต์ หรือยังไม่ได้บรรลุภูมิธรรมชั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนานั้นเอง^{๔๕}

การเกิดเป็นมนุษย์ นับว่าเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่และมหัศจรรย์ มีความสลับซับซ้อนมากที่สุด ส่วนใหญ่แล้วเราไม่เข้าใจว่าเราเกิดมาจากไหน และถึงจะมีผู้ตอบปัญหานี้ได้น้อยมาก เพราะคนเรามักไม่ค่อยสนใจหรือทำความเข้าใจในเรื่องของตัวเอง แต่กลับสนใจเรื่องที่อยู่ไกลตัว ชีวิตในชาตินี้จึงถูกครอบงำด้วยกิเลส ตัณหา ความโลภ ความโกรธ ความหลง ชีวิตจึงมีแต่ความทุกข์เดือดร้อนอยู่ร่ำไป^{๔๖}

พระพุทธศาสนากล่าวว่า การได้เกิดมาเป็นมนุษย์นั้นนับว่าสูงส่งกว่าสัตว์อื่น ๆ และมนุษย์แตกต่างจากสัตว์ เพราะกุศลกรรมฝ่ายดีจึงส่งผลให้ได้เกิดเป็นมนุษย์ อกุศลกรรมฝ่ายชั่วส่งผลให้ได้เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ฉะนั้นการได้เกิดมาเป็นมนุษย์จึงต้องอาศัยกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน หรือปุพเพกตปุญญตา ในบรรดาสัตว์โลกทั้งหลายนั้น จะมีสัตว์น้ามากกว่าสัตว์บก และในบรรดาสัตว์บกนั้น สัตว์ที่เกิดเป็นมนุษย์ก็จะมีน้อยกว่าสัตว์ที่เกิดในอบาย ๔ ทั้งในหมู่ของมนุษย์นั้น มีผู้ที่โง่เขลาเบาปัญญา ตกอยู่ในอวิชชา ไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าและไม่ได้ฟังธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศ ไม่เข้าใจธรรมวินัย ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์สมาธิไม่ได้ จะมีจำนวนมากกว่าผู้มีปัญญา มีวิชา ได้พบพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรมวินัยที่พระองค์ทรงประกาศแล้วสามารถเข้าใจ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์แล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต และสัตว์ที่จุติจากมนุษย์จะ

^{๔๔} อ.อุฏฐก. (บาลี) ๒๓/๔๑/๒๐๕/ อ.อุฏฐก. (ไทย) ๒๕/๔๑/๓๐๔.

^{๔๕} พระครูโสภณปริยัตยาทร เขื่อน ชินวโส (สอนรอด), “การศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องจักรวาลในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๒-๑๓๓.

^{๔๖} พระมหาอุทัย ฐิริเมธี (จะกิจ), “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕.

ได้กลับมาเกิดในหมู่มนุษย์อีกนั้นก็จะมีจำนวนน้อย ส่วนสัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปเกิดในอบายภูมิ ๔ จะมีจำนวนมากกว่า จะได้ไปเกิดเป็นเทวดาก็จะยังมีน้อยลงตามลำดับ ส่วนสัตว์ที่จุติจากเทวดา กลับมาเกิดในหมู่เทวดาอีก หรือเกิดเป็นมนุษย์นั้นจะมีจำนวนน้อยกว่าไปเกิดในอบายภูมิ ๔ เช่นกัน ส่วนสัตว์ที่เกิดในอบายภูมิ ๔ มีโอกาสจุติแล้วเกิดใหม่เป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็ได้เช่นกัน แต่มีจำนวนน้อย ส่วนใหญ่จะไปเกิดในอบายภูมิ ๔ เช่นเดิม^{๒๑}

การเกิดในมนุษย์ภูมิ กล่าวคือการถือกำเนิดในครรภ์ของมารดาแล้วได้อัตภาพความเป็นมนุษย์นั้น มีจุดกำเนิดที่เป็นไปตามกระแสแห่งกฎธรรมชาติทั้งสิ้น มีความสัมพันธ์ด้วยปัจจัยต่าง ๆ อย่างไม่ขาดสาย เกิดขึ้นสืบต่อกันไปอย่างเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน จากอดีตชาติสู่ปัจจุบันชาติก็เชื่อมโยงกันด้วยวงวนของกิเลส กรรม วิบาก ดังกล่าวแล้ว เมื่อมนุษย์ยังมีกรรมซึ่งเป็นเสมือนพื้นพิภพของชีวิต มีวิญญูณเป็นเสมือนพืชพันธุ์ของชีวิต มีคณาเป็นเสมือนน้ำเชื้อของชีวิต ก็ยังต้องมีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ ซึ่งการเกิดในมนุษย์ภูมิกล่าวคือการเกิดในครรภ์มารดานั้น พระพุทธเจ้าตรัสถึงการเกิดของมนุษย์มีองค์หรือปัจจัยประกอบ ๓ ประการไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะปัจจัย ๓ ประการประชุมพร้อมกัน การถือกำเนิดในครรภ์จึงมีได้ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน แต่มารดายังไม่มีระดูและคันธัพพะ^{๒๒} ยังไม่ปรากฏการถือกำเนิดในครรภ์ ก็ยังมีไม่ได้ ในสัตว์โลกนี้ มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู แต่คันธัพพะยังไม่ปรากฏ การถือกำเนิดในครรภ์ก็ยังมีไม่ได้ แต่เมื่อใดมารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู และคันธัพพะก็ปรากฏ เมื่อนั้นเพราะปัจจัย ๓ ประการประชุมพร้อมกันอย่างนี้ การถือกำเนิดในครรภ์จึงมีได้ มารดาขอมรักษาทารกในครรภ์นั้น ๙ เดือนบ้าง ๑๐ เดือนบ้าง จึงคลอดทารกผู้เป็นภาระหนักนั้นด้วยความกังวลใจมาก และเลี้ยงทารกผู้เป็นภาระหนักนั้น ซึ่งเกิดแล้วด้วยโลหิตของตนด้วยความห่วงใยมาก^{๒๓}

ภาวะแห่งการมีชีวิตของมนุษย์นั้น เกิดจากการรวมตัวกันขององค์ประกอบก่อนเป็นรูปชีวิตขึ้นเรียกว่า “จันท์ ๕”^{๒๔} ประกอบด้วย ๑) รูป ได้แก่ ส่วนที่ประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ๒) เวทนา ได้แก่ ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉลย ๆ อันเนื่องมาจากผัสสะทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ ๓) สัญญา ได้แก่ ความจำได้หมายรู้ กล่าวคือการรู้ การจำ กำหนดรู้อาการ

^{๒๑} อ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๓๒๒-๓๖๕/๓๗-๔๐, อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๒๒-๓๖๕/๔๒-๔๕.

^{๒๒} คันธัพพะ ในที่นี้หมายถึงสัตว์ผู้จะมากเกิดในครรภ์นั้น (ปฏิสนธิวิญญูณ) (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔๐๘/๒๑๗).

^{๒๓} ดูความละเอียดใน ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๐๘-๔๐๙/๓๖๔-๓๖๖. ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๘-๔๐๙/๔๔๓-๔๔๕.

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๑๕/๒๐๗, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑๕/๒๕๕-๓๐๐.

เครื่องหมายลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้นได้ ๔) สังขาร ได้แก่ คุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำ เป็นตัวแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือกลาง ๆ ประชุมแต่งการตรึงตรองตรึกนึกคิดในใจ อันเป็นเหตุให้แสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมาทางกายวาจา ๕) วิญญาณ ได้แก่ ความรู้แจ้งอารมณ์

ในส่วนองค์ประกอบของชีวิตมนุษย์นั้นแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ส่วนมีความรู้สึก และส่วนที่ไร้ความรู้สึก รวมเรียกว่าธาตุ ๖ คือ

(๑) ธาตุที่ไม่มีความรู้สึกไร้สติสัมปชัญญะ ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และอากาศธาตุ ส่วนชีวิตที่เป็นร่างกายของมนุษย์ก็ประกอบด้วยธาตุเหล่านี้

(๒) ธาตุที่รับรู้อารมณ์ คือ วิญญาณธาตุ หรือ จิตวิญญาณ

ในสองส่วนนั้น แต่ละส่วนประกอบมีลักษณะร่วมขององค์ประกอบซึ่งปรากฏในธาตุวิภังค์ดังนี้

(๑) ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) มีหน้าที่ค้ำจุน มีความแข็งและความอ่อน เป็นคุณสมบัติเฉพาะตน ได้แก่สิ่งซึ่งมีสภาวะดังนี้

ธรรมชาติที่แข็ง ธรรมชาติที่กระด้าง ความแข็ง ภาวะที่แข็ง เป็นภายในตนมีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคัมहा และ ทิฏฐิยึดถือ ซึ่งเป็นภายในตน เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ดับ พังผืด ม้าม ปอด ไข้ใหญ่ ไข้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า

(๒) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) มีหน้าที่เชื่อมประสาน มีความเกาะกุมไหลซึมเป็นคุณสมบัติมีสภาพดังนี้คือ

ความเอิบอาบ ธรรมชาติที่เอิบอาบ ความเหนียว ธรรมชาติที่เหนียว ธรรมชาติเป็นเครื่องเกาะกุมรูป เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคัมहाและทิฏฐิยึดถือ ซึ่งเป็นภายในตน เช่น ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร หรือความเอิบอาบ ธรรมชาติที่เอิบอาบ ความเหนียว ธรรมชาติที่เหนียว ธรรมชาติเป็นเครื่องเกาะกุมรูป เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคัมहाและทิฏฐิยึดถือ ซึ่งเป็นภายในตน แม้อันใดมีอยู่ นี้เรียกว่า อาโปธาตุที่เป็นภายใน

(๓) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) มีหน้าที่ให้เกิดการเปลี่ยนภาวะ มีความร้อน ความเย็น เป็นคุณสมบัติ คือ ความร้อน ธรรมชาติที่ร้อน ความอุ่น ธรรมชาติที่อุ่น ความอบอุ่น ธรรมชาติที่อบอุ่น เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคัมहाและทิฏฐิยึดถือซึ่งเป็นภายในตน เช่น เตโชธาตุที่ทำให้ร่างกายอบอุ่น ที่ทำให้ร่างกายทรุดโทรม ที่ทำให้เราร้อนและที่ทำให้ของกินของดื่ม ของเคี้ยว ของลื้ม ถึงความย่อยไปด้วยดี หรือความร้อน ธรรมชาติที่ร้อน ความอุ่น ธรรมชาติที่อุ่น ความอบอุ่น ธรรมชาติที่อบอุ่น เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอัน

ประกอบด้วยคณหาและทฤษฎียึดถือซึ่งเป็นภายในตน แม้อื่นใดมีอยู่ นี้เรียกว่า เตโชธาตุที่เป็นภายใน

(๔) วาโยธาตุ (ธาตุลม) มีหน้าที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหว มีการขยายตัวและหดตัวเป็นคุณสมบัติ ดังนี้ ความพัดไปมา ธรรมชาติที่พัดไปมา ธรรมชาติเครื่องกำจุนรูป เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคณหาและทฤษฎียึดถือ ซึ่งเป็นภายในตน เช่น ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้ ลมพัดไปตามตัว ลมศัสตรา ลมมีดโกน ลมเพิกหัวใจ ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก หรือความพัดไปมา ธรรมชาติที่พัดไปมา ธรรมชาติเครื่องกำจุนรูป เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคณหาและทฤษฎียึดถือ ซึ่งเป็นภายในตน แม้อื่นใดมีอยู่ นี้เรียกว่าวาโยธาตุที่เป็นภายใน

(๕) อากาศธาตุ (ธาตุคือที่ว่าง) คือ อากาศ ธรรมชาติที่นับว่าอากาศ ความว่างเปล่า ธรรมชาติที่นับว่าความว่างเปล่า ช่องว่าง ธรรมชาติที่นับว่าช่องว่าง ซึ่งเนื้อและเลือดไม่ถูกต้องแล้ว เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคณหาและทฤษฎียึดถือ ซึ่งเป็นภายในตน เช่น ช่องหู ช่องจมูกช่องปาก ช่องสำหรับกลืนของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว ของลิ้ม ช่องที่พักอยู่แห่งของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว ของลิ้ม และช่องสำหรับของกิน ของดื่ม ของเคี้ยว ของลิ้มไหลลงเบื้องต่ำ หรืออากาศ ธรรมชาติที่นับว่าอากาศความว่างเปล่า ธรรมชาติที่นับว่าความว่างเปล่า ช่องว่าง ธรรมชาติที่นับว่าช่องว่างซึ่งเนื้อและเลือดไม่ถูกต้องแล้ว เป็นภายในตน มีเฉพาะตน ที่กรรมอันประกอบด้วยคณหาและทฤษฎียึดถือ ซึ่งเป็นภายในตน แม้อื่นใดมีอยู่ นี้เรียกว่า อากาศธาตุที่เป็นภายใน

(๖) วิญญาณธาตุ (ธาตุคือความรู้อารมณ์) คือ จักขุวิญญาณธาตุ โสตวิญญาณธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ กายวิญญาณธาตุ และมโนวิญญาณธาตุ นี้เรียกว่าวิญญาณธาตุ^{๒๕}

ในที่บางแห่ง พระพุทธเจ้าทรงเรียก วิญญาณ ว่า จิต เช่นในคำว่า “เมื่อจิตเศร้าหมองแล้วมีหวังไปเกิดในทุกข์ เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้วมีหวังไปเกิดในสุคติ”^{๒๖}

ในอรรถวิสุทธิสูตร พระพุทธเจ้าตรัสวางจรแห่งการเกิดเป็นภพชาติอีกนัยหนึ่งซึ่งเชื่อมโยงกับหลักปฏิจจสมุปบาท โดยยกเอาความกำหนัดยินดี ความเพลิดเพลินขึ้นต้น ทรงอธิบายความเป็นปัจจัยหนุนเนื่องกันและกันไว้ดังนี้

^{๒๕} ดูรายละเอียด ม.อ. (บาลี) ๑๔/๓๔๘-๓๕๓/๓๐๓-๓๐๕, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๔๘-๓๕๓/๔๐๕-๔๐๘, อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๑๓๒-๑๓๘/๕๖-๕๘, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๓๒-๑๓๘/๑๓๔-๑๓๘.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๐/๔๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐/๖๔.

ถ้าระคะ (ความกำหนด) นันทิ (ความเพติดเพติน) ตันหา (ความทะยานอยาก) มีอยู่ในที่ใด วิญญาณจะตั้งอยู่องงามในที่นั้น ที่ใดวิญญาณตั้งอยู่องงาม ที่นั้นย่อมมีนามรูปหยั่งลง ที่ใดมีนามรูปหยั่งลง ที่นั้นย่อมมีความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ที่ใดมีความเจริญแห่งสังขารทั้งหลาย ที่นั้นย่อมมีการเกิดในภพใหม่ต่อไป ที่ใดมีการเกิดในภพใหม่ต่อไป ที่นั้นย่อมมีชาติชราและมรณะต่อไป ที่ใดมีชาติ ชราและมรณะต่อไป เรากล่าวว่าที่นั้นมีความโสภ มีความกระวนกระวายและมีความคับแค้น^{๒๗}

๓.๒ ป่อเกิดของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก

พระพุทธศาสนาพูดถึงแดนเกิดของมนุษย์ในภพภูมิที่เหล่าสัตว์ไปเกิด ๒ กรณี คือ

๑) คติ ๕

คติ หมายถึงการไป ทางไป ข้อปฏิบัติที่นำสัตว์ไปเกิดหลังจากตายแล้ว มี ๕ ประการ คือ นรก สัตว์ดิรัจฉาน เปเรต มนุษย์ และเทวดา^{๒๘} เนื่องด้วยพระพุทธเจ้า ทรงกำหนดรู้ใจของบุคคล หมู่สัตว์ผู้กำลังจุติและกำลังเกิดทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามไม่งาม เกิดดี เกิดไม่ดี ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า หลังจากเขาตายไปแล้วด้วยทิพพจักขุญาณตาทิพย์ของพระองค์^{๒๙} และตรัสว่า “สัตว์ทุกเหล่าย่อมเล่นไป ท่องเที่ยวไปเพื่อจุติและเกิด”^{๓๐} บุคคลหลังจากตายไปแล้ว จะมีสภาพเหน็ดเหนื่อยอ่อนเพลีย หิวกระหาย หวาดกลัว และทุกคนจะมีเส้นทางให้เดินไปสู่คตินของตัวเองตามกรรมที่เคยประพฤติปฏิบัติไว้ก่อนตาย”^{๓๑} ซึ่งสถานที่ของคติ ๕ จะมีลักษณะดังต่อไปนี้

(๑) นรก จะเป็นหลุมถ่านเพลิงลึกมากกว่าช่วงตัวบุรุษ เต็มไปด้วยถ่านเพลิงที่ไม่มีเปลวควัน เมื่อเดินทางไปถึงหลุมถ่านเพลิงก็จะตกลงไปเสวยทุกข์เวทนา

(๒) กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน จะเป็นหลุมอุจจาระที่เต็มไปด้วยอุจจาระ เมื่อเดินไปถึงหลุม ก็จะตกลงไปในหลุมอุจจาระเสวยทุกข์เวทนา

(๓) แดนเปเรต จะเป็นต้นไม้เกิดในที่แห้งแล้ง ไม่สมบูรณ์ มีใบน้อย มีเงาโปร่ง เมื่อเดินไปถึงต้นไม้ก็นั่ง นอนพักที่ร่มเงาไม้นั้นเสวยทุกข์เวทนาเช่นกัน

^{๒๗}ดูรายละเอียดใน ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๖๔/๕๓-๑๐๐, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๔/๑๒๔-๑๒๕.

^{๒๘}ม.ม. (บาลี) ๑๒/ ๑๕๓/๑๑๓-๑๑๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๓/๑๕๒-๑๕๓, ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๖/๒๐๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๖/๓๐๔.

^{๒๙}ที.สี. (บาลี) ๕/๒๔๖/๘๒-๘๓, ที.สี. (ไทย) ๕/๒๔๖/๘๒-๘๓.

^{๓๐}ที.สี. (บาลี) ๕/๓๑-๓๔/๑๓-๑๔, ที.สี. (ไทย) ๕/๓๑-๓๔/๑๒-๑๕.

^{๓๑}ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๕๓/๑๑๓-๑๑๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๓/๑๕๒-๑๕๓.

(๔) แคนมนุษย์ จะเป็นต้นไม้ที่อุดมสมบูรณ์ มีร่มเงาหนาทึบ เมื่อเดินไปถึงกิ่งนั้น นอนพัก เพื่อเสวยทุกขเวทนา

(๕) เทวดา เทวโลกหรือสวรรค์ จะเป็นปราสาท มีเรือนยอด ฉาบทาทั้งภายใน ภายนอก ลมเข้าไม่ได้ มีกลอนแน่น มีประตูก้นต่างปิดสนิท ในเรือนยอดมีบัลลังก์ลาดด้วยผ้า พรหมขนสัตว์ เครื่องลาดทำด้วยหนังชะมด ขนแกะสีขาวทำเป็นรูปดอกไม้ มีพดานก้นข้างบน มีหมอนสีแดงวางไว้ด้านข้างทั้งสอง เมื่อเดินไปถึงก็เข้าไปนั่ง นอนบนบัลลังก์นั้นเสวยสุขเวทนา โดยส่วนเดียว เรียกว่าเกิดสุคติโลกสวรรค์^{๓๒}

๒) ไตรภูมิ

ไตรภูมิ แปลว่า ภูมิ ๓ หมายถึงที่อยู่อาศัยของสัตว์โลก ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และ อรูปภูมิ มีเนื้อหาดังนี้

(๑) กามภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้บริโภคกาม คือยังมีความอยาก ความรัก ความใคร่ ความโกรธ ความหลง เดือดร้อนวุ่นวายด้วยกามตัณหา มี ๑๑ ภูมิ แบ่งออกเป็น ทุกคติภูมิ ๔ และ สุคติภูมิ ๗, ทุกคติภูมิ ๔ ได้แก่ นรก เปรตวิสัย อสุรกาย เจริจณาน, สุคติภูมิ ๗ ได้แก่ มนุษย์ สวรรค์เทวโลกชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตดี^{๓๓}

(๒) รูปภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้ไม่เกี่ยวข้องกับกามคุณ มีศีลสมบูรณ์ ประพฤติธรรมสม่ำเสมอ ละนิวรณ์ ๕ ได้ เกิดปีติ กายสงบ สุข จิตตั้งมั่นเป็นเอกัคคตา จนได้รูปฌาน เรียกว่า ฌานสุข คือ ฌานลำดับที่ ๑ - ๔^{๓๔} และฌานมิได้เสื่อมไป เมื่อตายไปจะได้อยู่ร่วมกับพระพรหม^{๓๕} หรือเรียกอีกอย่างว่า พรหมโลก จะทำกิจอะไรก็สำเร็จได้ตามใจปรารถนา มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีแผ่ซ่านออกจากกาย อยู่ในวิมาน^{๓๖}

(๓) อรูปภูมิ เป็นที่อยู่ของผู้ไม่ข้องเกี่ยวกับกามคุณ ประพฤติธรรมสม่ำเสมอ และได้ ฌานลำดับที่ ๕ ขึ้นไป แต่ยังมีอุปาทานอยู่ เมื่อตายจะได้บังเกิดในอรูปพรหม ๔ ชั้น ที่อยู่สูงเหนือชั้นนอกนิภฐภูมิขึ้นไป เบื้องบนว่างเปล่า ไกลลิบลิบ พรหมเหล่านี้ ไม่มีตัวตน มีแต่จิตสถิตอยู่กลางเวลา ดังนี้^{๓๗}

^{๓๒} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๑๕๔/๑๑๔-๑๒๐, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๕๔/๑๕๓-๑๕๗.

^{๓๓} อ.จ.ติ. (บาลี) ๒๐/๘๑/๒๒๑, อ.จ.ติ. (ไทย) ๒๐/๘๑/๓๐๗.

^{๓๔} อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๖๓๓-๖๓๗/๓๒๕-๓๒๗, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๓๓ - ๖๓๗/๔๑๕-๔๒๐.

^{๓๕} ที.สี. (บาลี) ๕/๕๕๕-๕๕๖/๒๔๕-๒๔๖, ที.สี. (ไทย) ๕/๕๕๕-๕๕๖/๒๔๔-๒๔๕.

^{๓๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๔๐/๒๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๐/๒๕.

^{๓๗} ม.มู. (บาลี) ๑๒/๔๔๗/๓๕๘-๓๕๙, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๔๗/๔๘๕-๔๘๗.

๑) อากาสนัญญาตนภูมิ เป็นอรุปรพรมภูมิของเทวดาและมนุษย์ผู้ปรารถนาว่า “เราจะเอาอากาศอันว่างเปล่าไม่มีอะไรเลย ในอรุปรพรมโลกชั้นต้น เป็นที่อยู่ของเราต่อไป

๒) วิญญาณัญญาตนภูมิ เทวดาผู้ปรารถนาให้ได้วิญญาณัญญาตนฌาน ภาวนาว่า “วิญญาณเป็นอารมณ์ไม่มีที่สิ้นสุด เราจักเป็นผู้ไม่มีรูปร่างด้วยวิญญาณนี้ให้ได้”

๓) อากิญจัญญาตนภูมิ เทวดาและมนุษย์ผู้เจริญภาวนาได้ฌาน ๕ ในชั้นต้นแล้ว เห็นว่าอากิญจัญญาตนฌาน ซึ่งอยู่เหนืออากาศว่างเปล่าตลอดกาล และภาวนาว่า “ไม่มีอะไร” เพียงแต่ความไม่มีตลอดชีวิต

๔) เนวสัณญานาสัญญาตนภูมิ เทวดาและมนุษย์ผู้ได้ฌาน ๕ แล้วตั้งใจจะไปให้ถึง เนวสัณญานาสัญญาตนฌานอย่างเดียว เจริญภาวนาว่า “เราจักเป็นผู้มีสัญญาที่ไม่ใช่ ขอให้เราจะมี ใจละเอียดเล็กน้อยยิ่งนักเหมือนหายไปในอากาศได้ร้อยเท่าพันเท่า ยิ่งกว่าใจพรหมชั้นต่ำ”

๓.๓ องค์ประกอบของมนุษย์ในพระสูตรคันถปิฎก

องค์ประกอบของชีวิตมนุษย์ประกอบด้วย ขันธ์ ๕ คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์^{๓๔} ย่อลงได้แก่ รูป และเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นนาม รูปกับนามนี้เกิดขึ้นโดยอาศัยอวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม เป็นเหตุเป็นปัจจัยต่อเนื่องกัน กล่าวคือ อวิชชา ความไม่รู้จักสภาวะตามความเป็นจริงด้วยความโง่ หลง ทำให้เกิดความเห็นผิด จึงก่อให้เกิดตัณหาความดิ้นรน อยากมีอยากดิ้นรนเพื่อความครอบครอง จนมีการยึดมั่นถือมั่น ก่อเกิดเป็นวิบากข้ามภพข้ามชาติสืบเนื่องเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน ทางพระพุทธศาสนา ได้อธิบายชีวิตของมนุษย์ไว้ว่า ชีวิตมีส่วนประกอบที่สำคัญ ๒ ส่วนคือ กาย (Body) และจิต (Mind) กายอันเป็นรูปธรรมอย่างหนึ่ง และจิตอันเป็นฝ่ายนามธรรมอย่างหนึ่ง ทั้งกายและจิตได้อาศัยซึ่งกันและกัน ทำหน้าที่เพื่อดำเนินชีวิตต่อไปจนกว่าจะแตกดับ กายและจิตของมนุษย์ เมื่อแยกย่อยออกไปแล้ว จะประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ๕ ส่วนด้วยกัน คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ รวมกันเรียกว่า ขันธ์ ๕ หมายถึงขันธ์ ๕ ของคนทั่ว ๆ ไป ซึ่งยังมีอุปาทานขันธ์อันได้แก่ ความยึดถือว่าเป็นตัวตน ดังมีข้อความในขันธสูตรว่า “อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นโณน ได้แก่อุปาทานขันธ์ คือรูป อุปาทานขันธ์คือเวทนา อุปาทานขันธ์คือสัญญา อุปาทานขันธ์คือสังขาร อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ”^{๓๕} การแบ่งกายและจิตเป็นส่วนประกอบ ๕ ส่วน

^{๓๔} อภ.วิ. (บาลี) ๓๕/๑/๑, อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑/๑.

^{๓๕} ต.ม. (บาลี) ๑๕/๑๗๕/๕๖, ต.ม. (ไทย) ๑๕/๑๗๕/๑๐๕.

๑. รูป (Corporeality) หมายถึง ส่วนประกอบของชีวิตฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด คือ ร่างกาย และพฤติกรรมของร่างกาย ในอานนุชัลปายสูตร ได้แบ่งรูปออกเป็น “มหาภูตรูป ๔ และ อุปาทายรูป ๒๔”^{๔๐} โดยมีสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

มหาภูตรูป แปลว่า สิ่งที่เป็นใหญ่ มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ ธาตุดิน, ธาตุน้ำ, ธาตุลม และ ธาตุไฟ ธาตุดิน (ปฐวีธาตุ) คือสิ่งที่มีลักษณะแข็ง เป็นสภาพที่แผ่ออกไปและกินเนื้อที่ เช่น เนื้อ หนัง กระดูก ฟัน เป็นต้น ธาตุน้ำ หรืออาโปธาตุ เป็นสภาพที่ดึงดูด ชุ่มซาบ และมีลักษณะเหลว ได้แก่ โลหิต น้ำเหลือง และน้ำในร่างกาย ธาตุไฟ หรือเตโชธาตุ เป็นสภาพที่แผ่ความร้อน หมายถึง ความร้อนในร่างกาย ธาตุลม หรือวาโยธาตุ หมายถึงสภาพที่สั่นไหว เบา พัดไปมาได้ เช่น ลม หายใจเข้าออก ลมในท้อง เมื่ออะตอมของธาตุทั้งสี่เกาะกุมกันหรือรวมตัวกันเข้าทำให้เกิด คุณสมบัติต่าง ๆ ขึ้น เรียกว่า อุปาทายรูป คือ รูปอาศัย เป็นรูปอาศัยมหาภูตรูป

๒. เวทนา (Feeling) ได้แก่ความรู้สึกที่เกิดจากสัมผัสทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ เป็นส่วนที่เป็นความรู้สึกในสิ่งที่มากระทบ “เกิดเวทนา”^{๔๑} ๓ คือ สุขเวทนา เป็นความรู้สึกดีใจ พอใจ เช่น รู้สึกอบอุ่นละมุนละไม ซาบซึ้ง ปิติ เอรีดอรรอย เป็นต้น ทุกขเวทนา คือความรู้สึกเป็นทุกข์ เสียใจ ไม่พอใจ เช่น รู้สึกเศร้าใจ คับแค้นใจ เจ็บปวด ร้อน เป็นต้น ส่วนอทุกขมสุขเวทนา หรือ อุเบกขาเวทนา คือความรู้สึกเฉย ๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ จัดได้ว่าเป็นความรู้สึกที่เป็นปกติ คือ ไม่ต้องดีใจ และเสียใจ

เวทนาทั้งสามนี้เป็นสาเหตุให้คนเรามีอวิชชาและมีอุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่น มากที่สุด เพราะคนส่วนใหญ่ปรารถนาความสุขไม่ปรารถนาความทุกข์ ด้วยอำนาจของอวิชชา หรืออุปาทาน ทำให้มองไม่เห็นสิ่งอื่นใด มีแต่ความยึดติดยึดมั่นอยู่ในเวทนา ไม่ว่าจะเป็นความสุข ความพอใจ หรือเป็นความทุกข์ ความไม่พอใจล้วนเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น ในการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน บุคคลควรทำจิตให้เป็นอิสระจากเวทนาเป็นดีที่สุด ในอัฐสวด ปริยายสูตร ได้แบ่งเวทนาตามทางรับรู้ มีเวทนา ๖ เท่ากับจำนวนอายตนะ ดังนี้

“เวทนา ๖ คือ เวทนาที่เกิดจากสัมผัสทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียกจักขุ สัมผัสสชาเวทนา โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา จีวาหสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา ตามลำดับ”^{๔๒}

^{๔๐}ม.อ. (บาลี) ๑๔/๖๓/๕๐, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๖๓/๓๔.

^{๔๑}ที.ปา. (บาลี) ๑๐/๑๒๒/๕๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๐/๑๒๒/๓๐.

^{๔๒}ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๓/๓๐, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๓/๕๒.

เวทนาทั้ง ๖ นี้ มีความสำคัญต่อสัตว์ทั้งหลาย เมื่อมีการรับรู้แต่ละครั้ง เวทนาจะเปรียบเหมือนข้อต่อและเป็นเส้นทางแยกชี้แนะองค์ประกอบอื่น ๆ ที่จะดำเนินไปในทางใด มีพฤติกรรมอย่างไร

๓. สัญญา (Perception) เป็นความรู้จำพวกหนึ่ง กำหนดจำสิ่งต่าง ๆ ได้ว่าอะไรเป็นอะไร มีการเปรียบเทียบประสบการณ์เก่ากับประสบการณ์ใหม่ว่าเหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร มีการกำหนดหมายรู้ว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ หรือไม่ใช่สิ่งนั้นสิ่งนี้ มีทั้งสิ่งที่มีความรู้สามัญและความรู้ที่ซับซ้อน ความรู้ที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม “บางท่านก็แปลคำว่า สัญญา เป็นความจำก็มี”^{๔๓} ในสังคิยสูตรแบ่งสัญญาออกเป็น ๖ ประการ คือ ความหมายรู้ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ เรียกว่า “รูปสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โภกฺขัพฺพสัญญา ชัมมสัญญา”^{๔๔} โดยลำดับ

๔. สังขาร (Mental Formations) ได้แก่ องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตใจ โดยมีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งปรุงแต่งจิตใจให้ดีหรือชั่วเป็นกลาง ๆ ความนึกคิดตรึงตรองในจิตใจนั้น จะชักนำให้มีการแสดงออกทางกาย วาจา ซึ่งให้เป็นไปต่าง ๆ กัน และจิตได้ว่าเป็นที่มาของกรรม เช่น เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หิริ โอตตัปปะ เป็นต้น ในปรีวัญญสูตร ได้แบ่งสังขารออกเป็น ๖ ประการคือ เจตนาหรือความจำนง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อารมณ์ เรียกว่า “รูปสัญญาเจตนา ตัทธสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา โภกฺขัพฺพสัญญาเจตนา ชัมมสัญญาเจตนา”^{๔๕} โดยลำดับ

๕. วิญญาณ (Consciousness) แปลว่า “ความรู้แจ้ง”^{๔๖} คือการรู้แจ้งทางอารมณ์ ทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจ เป็นความรู้เริ่มแรกที่เกี่ยวข้องกับนามขันธ์อื่น ๆ ทั้งหมด และเป็นทางเดินของนามขันธ์อื่น ๆ ด้วย เช่น เมื่อใดมนุษย์มีความสุขสบาย แสดงว่าเกิดเวทนา ก็รู้สึกว่าเป็นสุข เกิดวิญญาณ หรือในทางตรงกันข้าม เมื่อใดมนุษย์รู้สึกไม่สบาย ได้รับความบีบคั้นแสดงว่าเกิดเวทนา ก็รู้ว่าเป็นทุกข์ คือ วิญญาณ วิญญาณแบ่งออกเป็น ๖ ประการ คือ ความรู้อารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียกว่า “จักขุวิญญาณ โสทวิญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ”^{๔๗} โดยลำดับ

^{๔๓} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : คณะธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๑.

^{๔๔} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๒๓/๒๑๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๘.

^{๔๕} ส.ข. (บาลี) ๑๓/๕๖/๔๕, ส.ข. (ไทย) ๑๓/๕๖/๘๔.

^{๔๖} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๑๓.

^{๔๗} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๒๓/๒๑๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๖.

๓.๔ การดำรงชีวิตของมนุษย์

การดำรงชีวิตของมนุษย์เพื่อให้ประสบความสำเร็จ ในทางพระพุทธศาสนาจึงกล่าวถึง
อรรถะ คือประโยชน์ ผลที่มุ่งหมาย จุดหมาย มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) ทิฐุธรรมิกัตถะ ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ขั้นต้น
- ๒) สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า ประโยชน์ในภพหน้า ประโยชน์ขั้นสูง
- ๓) ปรมาตถะ ประโยชน์สูงสุด จุดหมายสูงสุดคือนิพพาน^{๔๘}

(๑) ทิฐุธรรมิกัตถะ ได้แก่หลักธรรมที่ใช้เป็นข้อปฏิบัติเพื่อความอยู่ดี กินดี มีสุข
ในปัจจุบัน ได้แก่หลักสัมปทา ๔ คือ

๑) อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น หมายถึง ขยันหมั่นเพียรในการ
ปฏิบัติหน้าที่การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจตราหา
อุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

๒) อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายถึง รู้จักคุ้มครองเก็บรักษา
โภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน
ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี หมายถึง รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย
เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณ มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา รู้จักคบคนดีที่
เกื้อกูลต่อการงานที่ดีและความเจริญก้าวหน้าในชีวิต

๔) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม หมายถึง รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย
เลี้ยงชีวิตแต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย หารายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้^{๔๙}

(๒) สัมปรายิกัตถะ ได้แก่การบรรลุเป้าหมายหรือประโยชน์ในภพหน้า พระพุทธศาสนามี
หลักปฏิบัติเพื่อให้ได้รับประโยชน์ที่ตนปรารถนา หลักธรรมนี้เรียกว่า สัมปทา มี ๔ ประการ คือ

๑) สัทธาสัมปทา	ถึงพร้อมด้วยศรัทธา
๒) ศีลสัมปทา	ถึงพร้อมด้วยศีล
๓) จาคสัมปทา	ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ
๔) ปัญญาสัมปทา	ถึงพร้อมด้วยปัญญา ^{๕๐}

^{๔๘} พ.จ. (บาลี) ๓๐/๑๕๔/๓๐๕, พ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๕๔/๔๘๓.

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน อ.อ.อุทฺทก. (บาลี) ๒๓/๕๔/๒๓๓-๒๓๕, อ.อ.อุทฺทก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐-๓๔๒.

^{๕๐} อ.อ.อุทฺทก. (บาลี) ๒๓/๕๔/๒๓๖, อ.อ.อุทฺทก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๓-๓๔๔.

(๑) สัทธัมมปทา ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา หมายความว่า มีศรัทธาตั้งมั่น ไม่อ่อนแอจนคลอนแคลน มีความเชื่อประกอบด้วยปัญญาอันถูกต้อง

(๒) สิลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล หมายความว่า ผู้ที่เป็นอยู่ดำรงชีพอยู่ในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท

(๓) จาคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยจาคะ หมายความว่า มีใจปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการสละ ตั้งใจสละอันปราศจากความตระหนี่ ยินดีเฉลี่ยทรัพย์ของตนให้เป็นประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น เป็นการสงเคราะห์ห่อนุเคราะห์แก่ผู้อื่น และเป็นการบูชาคุณท่านผู้ที่ควรบูชา

(๔) ปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา หมายความว่า ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา สมบูรณ์ด้วยความรอบรู้ เฉลียวฉลาดในทางเสื่อมและทางเจริญ มีปัญญารู้จักบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ แล้วละสิ่งที่ เป็นโทษ และเจริญสิ่งที่ เป็นประโยชน์ รู้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

ประโยชน์สัมปรายกัตถะนี้ นับเป็นประโยชน์ที่ลึกล้ำยิ่งกว่าที่จะมองเห็นกันเฉพาะหน้าหรือผิวเผินภายนอก เกี่ยวกับชีวิตด้านหน้าหรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต เป็นจุดหมายชั้นสูงขึ้นไป เป็นหลักประกันชีวิตเมื่อละโลกนี้ไป หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำลึก ยิ่งกว่าสิ่งที่จะพึงได้กันตามปกติในโลกนี้ ได้แก่ความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจ ที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม ความใส่ใจในทางศีลธรรม ในเรื่องบุญเรื่องกุศล ในการสร้างสรรค์สิ่งดีงาม กิจกรรมที่อาศัยศรัทธาและความเสียสละ การมีความมั่นใจในคุณธรรม มีความสงบสุขทางจิตใจ การรู้จักปีติสุขที่ประณีตด้านใน ตลอดจนคุณวิเศษที่ผลสำเร็จทางจิต คืออามาสมาบัติ เป็นขั้นที่ผ่อนคลายความยึดติดผูกพันในวัตถุ ทำให้ไม่ยอมตีค่าผลประโยชน์ด้านามิสสูงเกินไป จนจะต้องมุ่งไขว่คว้ายอมสยบให้ หรือเป็นเหตุต้องกระทำชั่วร้าย หันมาให้คุณค่าแก่คุณธรรมความดีงาม รู้จักทำการด้วยความไม่ธรรม รักความดีงาม รักคุณภาพของชีวิตและความเจริญงอกงามของจิต^{๕๐}

(๓) ปรมัตถะ หมายถึง จุดหมายสูงสุด ประโยชน์อย่างยิ่ง คือเป็นประโยชน์แห่งอุดมคติตามหลักพระพุทธศาสนา อันได้แก่พระนิพพาน ปรมัตถะอันกล่าวถึงประโยชน์ที่เป็นเป้าหมายชีวิตชั้นสูงสุด คือการตั้งเป้าหมายชีวิตเพื่อเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ได้แก่ การตั้งใจปฏิบัติ

---

^{๕๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๕), หน้า ๕๔๔-๕๔๕.

ธรรม เพื่อปราบกิเลสให้หมดสิ้นแล้วเข้าพระนิพพาน จะได้มีแต่ความสุข^{๕๒} อันเป็นอมตะตลอดไป ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดต่อไปอีก มีดังนี้คือ

๑. จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม

๒. จิตไม่เศร้าโศก

๓. จิตปราศจากฐลึ กิเลส

๔. จิตเกษม^{๕๓}

๑) จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม หมายความว่า สภาพจิตของผู้ที่บำเพ็ญนิพพานให้แจ้งแล้วมีใจตั้งมั่น เกิดความมั่นคงหนักแน่นคู่จุนเขา เป็นอุเบกขาวางเฉยได้เมื่อพบกับความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนิทา หรือได้รับทุกข์ จิตก็ไม่หวั่น เมื่อพบกับความได้ลาภ ได้ยศ ได้สรรเสริญ เป็นสุขจิตก็ไม่หวั่นไหว

๒) จิตไม่เศร้าโศก หมายความว่า ใจสงบหยุดนิ่ง ผ่องใสเยือกเย็น ไม่ถูกความยึดติดถ่วงพันบีบคั้นจิต ให้ผิดหวังโศกเศร้า เป็นภูมิของพระอรหันต์ทั้งสิ้น เป็นจิตที่ไร้โศก หลุดพ้นจากยางเหนียวแห่งบ่วงสินหา เป็นจิตที่ไม่ลุ่มหลงในความรักอีกต่อไป มีใจที่อัมเอบ ไม่แห้งผาก เป็นจิตผ่องใส ไม่เศร้าหมอง

๓) จิตปราศจากฐลึ กิเลส หมายความว่า สภาพจิตที่ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ จิตที่หมดกิเลสแล้ว ทั้งหยาบทั้งละเอียดอย่างถอนรากถอนโคน ไม่มีทางพินกลับเข้ามาในใจได้อีก ทำให้จิตสะอาดผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง ผ่องใส ไร้ทุกข์ มีความสุขที่แท้จริง นุ่มนวลควรแก่การงาน ได้แก่จิตของพระอรหันต์

๔) จิตเกษม หมายความว่า สภาพจิตที่หมดกิเลสแล้ว เครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพได้ถูกพินขาดสะบั้นโดยสิ้นเชิง เป็นจิตที่รู้เท่าทันและทำการตรงตามเหตุปัจจัย ชีวิตหมดจดสดใส เป็นอยู่ด้วยปัญญา เป็นจิตที่อิสระ ไม่มีภัยใด ๆ มาบีบคั้นได้อีก จึงมีความสุขอย่างแท้จริง พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ผู้ที่จะมีจิตเกษมได้อย่างแท้จริง คือผู้ที่มีใจจรดนิ่งแช่มอยู่ในพระนิพพานตลอดเวลา ซึ่งก็ได้แก่ พระอรหันต์นั่นเอง

ประโยชน์ประมัตตะ กล่าวให้เข้าใจได้ว่า คือถึงถูกโลกธรรมกระทบ ถึงจะพบความผันผวนปรวนแปรก็ไม่หวั่นไหว มีเกษมศานต์มั่นคง ไม่ถูกความยึดติดถ่วงพันบีบคั้นจิตให้ผิดหวัง

^{๕๒}สุข ในที่นี้หมายถึงสุขที่เกิดจากอริยมรรค อริยผล และสุขที่เกิดจากการบรรลุนิพพานอันเป็นประโยชน์สูงสุด (พ.ร.อ. (บาลี) ๒/๑๑๘.

^{๕๓}พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๒/๔. พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๒/๘.

โศกเศร้า มีจิตโล่งโปร่งเบาเป็นอิสระ สดชื่นเบิกบานใจ ไม่ขุนมัวหมอง ผ่องใส ไร้ทุกข์ มีความสุขที่แท้จริง รู้เท่าทันและทำการตรงตามเหตุปัจจัยชีวิตหมดจดสดใส เป็นอยู่ด้วยปัญญา^{๕๔}

ประโยชน์ปรกตินี้ นับเป็นประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดหรือที่หมายขั้นสุดท้าย ได้แก่การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคตินิยมค่านิยมของสังขาร ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระ โปร่งโล่งผ่องใส ไม่ถูกบีบคั้น คับข้องจำกัดด้วยความยึดติด ถือมันหวนหวาดของตนเอง ปราศจากกิเลสเผาลนที่ทำให้เศร้าหมองขุนมัว อยู่อย่างไร้ทุกข์ ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์สิ้นเชิงอันประกอบพร้อมด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสว เบิกบานโดยสมบูรณ์ เรียกว่า วิมุตติ และนิพพาน^{๕๕}

ประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นขั้นการรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคตินิยมของโลก จัดว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ เป็นเป้าหมายที่นำมาซึ่งความเป็นอิสระแก่ชีวิตจิตใจในระดับที่เหนือโลก กล่าวคือพ้นจากโลกของมายาและโลกของความเกิดแก่เจ็บตาย สังสารวัฏแห่งการเวียนว่ายตายเกิดถูกตัดขาดสิ้นเชิง ผู้ที่บรรลุเป้าหมายขั้นปรกตินี้ ย่อมประสอสุขอันเป็นนิรันดร์ เป็นบรมสุข ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ฉันทจนา ประมาโรคา ตังขารา ประมาทุกขา เอตัง ญัตวา ยะถาภูตัง นิพพานัง ประมะมัง สุขัง” “ความหิวเป็นโรค อย่างยิ่ง สังขารทั้งหลาย เป็นทุกข์อย่างยิ่ง บัณฑิตรู้เรื่องนี้ตามความเป็นจริงแล้ว ย่อมทำนิพพานให้แจ้ง เพราะนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”^{๕๖} ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงธรรมเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายขั้นสูงสุด ข้ามแดนแห่งความมืดมนของชีวิต เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์คือพระนิพพาน ได้แก่หลักความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ เรียกว่า อริยสัจ มี ๔ ประการ คือ

- ๑) ทุกขอริยสัจ
- ๒) ทุกขสมุทัยอริยสัจ
- ๓) ทุกขนิโรธอริยสัจ
- ๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ^{๕๗}

^{๕๔}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมญูชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร, ๒๕๔๘), หน้า ๘-๙.

^{๕๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๕๕๕.

^{๕๖}พ.ร. (บาลี) ๒๕/๒๐๓/๕๒, พ.ร. (ไทย) ๒๕/๒๐๓/๕๕.

^{๕๗}ม.ญ. (บาลี) ๑๒/๓๐๐/๒๖๒, ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๓๐๐/๓๒๕.

(๑) ทุกข์ หมายถึง ความดับทุกข์, สภาพที่ตนได้ยาก, สภาพที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง, ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่ยรัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์ อริยสัจ ข้อที่ ๑ นี้ จัดเป็นขั้นแถลงปัญหาที่จะต้องทำความเข้าใจ และรู้ขอบเขต

(๒) ทุกขสมุทัย หมายถึง เหตุเกิดแห่งทุกข์, สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา อริยสัจข้อที่ ๒ นี้ จัดเป็นขั้นวิเคราะห์และวินิจฉัยมูลเหตุของปัญหา ซึ่งจะต้องแก้ไขกำจัดให้หมดสิ้นไป

(๓) ทุกขนิโรธ หมายถึง ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป, ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชา ตัณหาหมดสิ้นแล้ว ไม่ถูกต้อง ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือ นิพพาน อริยสัจข้อที่ ๓ นี้ จัดเป็นขั้นชี้บอกภาวะปราศจากปัญหา อันเป็นจุดหมายที่ต้องการ ให้เห็นว่าการแก้ปัญหานั้นเป็นไปได้ และจุดหมายนั้นควรเข้าถึง ซึ่งจะต้องทำให้สำเร็จ

(๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หมายถึง ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์, ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง มรรคมืองค์ ๘ นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อริยสัจข้อที่ ๔ นี้ จัดเป็นขั้นกำหนดวิธีการ ขั้นตอน และรายละเอียดที่จะต้องปฏิบัติในการลงมือแก้ปัญหานี้^{๔๔}

อริยสัจ ๔ นี้ เรียกกันสั้น ๆ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค การแสดงอริยสัจ ๔ นี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าเป็นหลักใหญ่ในการแก้ปัญหามันในระดับต้น และเป็นข้อปฏิบัติเพื่อนำพาไปสู่การพ้นทุกข์อันเป็นประโยชน์ในระดับสูงได้ กุศลธรรมทั้งหลายที่บำเพ็ญมาตั้งแต่ประโยชน์ระดับ ต้นจนถึงระดับสูง ก็รวมนับเข้าในหลักของอริยสัจ ๔ ประการนี้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในมหาหัตถิปโทปมสูตรว่า

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายผู้เที่ยวไปบนแผ่นดิน รอยเท้าเหล่านั้นทั้งหมดรวมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างชาวโลกกล่าวว่า เป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้น เพราะรอยเท้าช้างเป็นรอยเท้าขนาดใหญ่ แม้ฉันใด กุศลธรรมทั้งหมดก็ฉันนั้นเหมือนกัน นับเข้าในอริยสัจ ๔”^{๔๕}

ดังนั้น คนเราเกิดมาจึงต้องบำเพ็ญบารมี ปฏิบัติตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าตรัสประกาศหลักการพระพุทธศาสนา ในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ ๑,๒๕๐ องค์

^{๔๔}ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๓๓๑/๓๑๖, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๓๓๑/๔๑๖-๔๑๗.

^{๔๕}ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๐๐/๒๖๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๐/๓๒๕.

๓ พระคาถากึ่ง สรุปลให้พระสงฆ์นำไปสอนพุทธศาสนิกชนว่า “สัพพะปาปัสสะ อะกะระณัง กุสะลัสสุปะสัมปะทา สะจิตตะปะริโยทะปะนัง เอตัง พุทธานะสาสะนัง” “การไม่กระทำความชั่วทุกอย่าง การกระทำแต่ความดี และการทำจิตของตนให้ผ่องใส นี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๖๐} เพื่อให้บรรลุประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพานซึ่งเป็นเป้าหมายของมนุษย์ที่เกิดมาได้พบพระพุทธศาสนา

๓.๕ วิถีชีวิตของมนุษย์

สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต^{๖๑} กระทำกรรมใดไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม ย่อมได้รับผลของกรรมนั้น และที่สำคัญก็คือกรรมเป็นปัจจัยให้สัตว์โลกหมุนเวียนไปเกิดใน ๓๑ ภพภูมิได้ トラบใดที่เกิดเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ไม่ได้กระทำความดีถึงที่สุด ถึงปรมาตมธรรมบรรลุมรรคผลนิพพาน หมายถึงยังไม่สิ้นกิเลส ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดตามผลของกรรม

กรรม แปลว่า การกระทำ เป็นคำกลาง ๆ ทำดีเรียกว่ากุศลกรรม ทำชั่วเรียกว่าอกุศลกรรม ดีชั่วมีอยู่ ๓ ทางคือ ทางกาย ทางวาจา และกัทางใจ ทำดีทางกายเรียกว่ากายสุจริต ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ และการไม่ประพฤติดิฉินคาม ทางวาจาเรียกว่า วาจาสุจริต ได้แก่การไม่พูดโกหก ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อเจ้อ ทางใจเรียกว่ามโนสุจริต ได้แก่ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่น ไม่โกรธอิจฉาริษยาผู้อื่น และไม่หลงผิดคิดในทางอบายมุข ตรงกันข้ามทำชั่วทางกายเรียกว่ากายทุจริต ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักขโมยของผู้อื่น และการประพฤติดิฉินคาม ทางวาจาเรียกว่าจิตุจริต ได้แก่การพูดโกหก การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ และการพูดเพ้อเจ้อ ทางใจเรียกว่ามโนทุจริต ได้แก่การโลภอยากได้ของผู้อื่น การโกรธอิจฉาริษยาผู้อื่น และการหลงผิดคิดในทางอบายมุข ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่ากรรม ๓ ประการ หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาดีก็ตามชั่วก็ตาม ได้แก่

๑) กายกรรม ได้แก่กรรมทำด้วยกาย, การกระทำทางกาย

๒) วาจากรรม ได้แก่กรรมทำด้วยวาจา, การกระทำทางวาจา

๓) มโนกรรม ได้แก่กรรมทำด้วยใจ, การกระทำทางใจ^{๖๒}

^{๖๐}ป.ร. (บาลี) ๒๕/๑๘๔/๕๐, ข.ร. (ไทย) ๒๕/๑๘๔/๕๐.

^{๖๑}ถ.ข. (บาลี) ๒๒/๕๓/๖๗-๖๘, ถ.ข. (ไทย) ๒๒/๕๓/๑๐๐-๑๐๑.

^{๖๒}ม.ม. (บาลี) ๑๓/๕๖/๓๓-๓๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๖/๔๕-๕๕.

ประเภทของกรรมจากการศึกษาในพระไตรปิฎก พบว่าในกุโรวาทสูตร ได้แบ่งกรรมออกเป็น ๔ ประเภท ดังปรากฏข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “กรรม ๔ ประการนี้ เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ทราบ กรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ กรรมดำมีวิบากดำ ก็มี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมก็มี”^{๖๓} ได้แก่

๑. กรรมดำ มีวิบากดำ ได้แก่ บุคคลบางคนในภพนี้ย่อมทำความปรุงแต่งทางกายอันเป็นไปด้วยความเบียดเบียน ย่อมทำความปรุงแต่งทางใจ อันเป็นไปด้วยความเบียดเบียน ครั้นเขาทำความปรุงแต่งทั้งสามดังนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกอันเป็นไปด้วยความเบียดเบียน ย่อมถูกต้องเขา ซึ่งเป็นผู้ถึงโลกอันเป็นไปด้วยความเบียดเบียน เขาอันผัสสะที่เป็นไปด้วยความเบียดเบียนถูกต้องแล้ว ย่อมแสวงเวทนาที่เป็นไปด้วยความเบียดเบียน อันเป็นทุกข์โดยส่วนเดียว ดังเช่นพวกสัตว์นรก

๒. กรรมขาว มีวิบากขาวมีอยู่ ได้แก่ บุคคลบางคนในภพนี้ย่อมทำความปรุงแต่งทางกาย ทางวาจา และทางใจ อันไม่เป็นไปด้วยความเบียดเบียน ครั้นเขาทำความปรุงแต่งทั้งสามดังนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลก อันไม่เป็นไปด้วยความเบียดเบียน ผัสสะทั้งหลายที่ไม่เป็นไปด้วยความเบียดเบียน ย่อมถูกต้องเขาผู้เข้าถึงโลกอันไม่เป็นไปด้วยความเบียดเบียน เขาอันผัสสะที่ไม่เป็นไปด้วยความเบียดเบียน อันเป็นสุขโดยส่วนเดียว ดังเช่นพวกเทพสุกสิณหา

๓. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาวมีอยู่ ได้แก่บุคคลบางคนในภพนี้ ย่อมทำความปรุงแต่งทางกาย ทางวาจาและทางใจ อันเป็นไปด้วยความเบียดเบียนบ้าง ด้วยความไม่เบียดเบียนบ้าง ครั้นเขาทำความปรุงแต่งทั้งสามดังนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกอันเป็นไปด้วยความเบียดเบียนบ้างไม่เบียดเบียนบ้าง ผัสสะทั้งหลายที่เป็นไปด้วยความเบียดเบียนบ้าง ไม่เป็นไปด้วยความเบียดเบียนบ้าง เขาอันผัสสะถูกต้องแล้ว ย่อมแสวงเวทนาอันเป็นเวทนาที่เป็นสุขและทุกข์เจือกัน ดังเช่นพวกมนุษย์ พวกเทพบางพวก และพวกวินิบาตบางพวก

๔. กรรมทั้งไม่ดำ ไม่ขาว มีวิบาก ไม่ดำ ไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม มีอยู่ ได้แก่ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา การเจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาสติ ความระลึกชอบ และ สัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ

^{๖๓}ม.ม. (บาลี) ๑๓/๘๑/๕๗-๕๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๑/๗๕-๘๐.

ภิกษุทั้งหลาย กรรม ๔ อย่างเหล่านี้แล ที่เรากล่าวทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว ประกาศให้รู้ทั่วกัน^{๖๔}

นอกจากนี้ ในคัมภีร์มโนรถปุรณี อังคุตตรนิกายัญญกถา และปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ภาค ๓ ได้จัดเป็นหมวดหมู่เรียกว่ากรรม ๑๒ เป็น ๓ หมวดหรือนัย ดังนี้

นัยที่ ๑ กรรมที่ว่าโดยกาลเวลาให้ผล เป็นกรรมที่มีอานุภาพมาก บันดาลผลให้แก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรม มีอยู่ ๔ หมวดคือ

๑) ทิฐฐธรรมเวทนียกรรม กรรมให้ผลในปัจจุบัน คือในภพนี้ หรือกรรมที่สัตว์ จะพึงได้เสวยหรือได้รับในอรรถภาพที่ปรากฏในชาตินี้

๒) อุปปัชชเวทนียกรรม กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิด คือในภพหน้าหรือผลที่พึงได้รับในภพที่สอง

๓) อปรปรเวทนียกรรม กรรมให้ผลในภพต่อไป ๆ หรือกรรมที่พึงจะได้รับในภพอื่น ๆ ตั้งแต่ภพที่สามเป็นต้นไป

๔) อโหสิกรรม กรรมเลิกให้ผล ไม่มีผลอีก คือทำสำเร็จไปแล้ว

นัยที่ ๒ กรรมที่ว่าโดยลำดับการให้ผล มีอยู่ ๔ หมวด คือ

๑) ครุกรรม กรรมหนัก ได้แก่กรรมที่เป็นกรรมหนักแน่นเพราะกรรมอื่น ๆ ไม่สามารถที่จะห้ามการให้ผลได้ มีทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ที่จะให้ผลในชาติต่อไป

๒) อาสันนกรรม กรรมเมื่อจบเจียน ได้แก่กรรมที่บุคคลกระทำเมื่อใกล้ตาย หรือที่บุคคลระลึกได้ในเวลาใกล้ตาย หรือจิตใจที่จดจ่อเวลาใกล้ตาย ย่อมส่งผลให้ไปสู่สุคติหรือทุคติ

๓) อาจิณณกรรม กรรมที่เคยชิน ได้แก่กรรมที่บุคคลสั่งสมหรือกระทำไว้บ่อย ๆ มีทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ฝ่ายใดมีอานาจมากกว่า ก็จะทำหน้าที่ชักนำไปเสวยผลในชาติต่อไป

๔) กตัตตกรรม กรรมสักว่าทำ ได้แก่การกระทำโดยความเป็นสักว่ากระทำลงไปเท่านั้น ทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ที่ไม่ได้ตั้งใจหรือเต็มใจทำ เป็นกรรมที่มีกำลังอ่อน ไม่มีกำหนดการแน่นอน

นัยที่ ๓ กรรมที่ว่าโดยหน้าที่ มี ๔ หมวดคือ

๑) ชนกกรรม กรรมแต่งให้เกิด ได้แก่การที่สัตว์จะเกิดเป็นอะไร ย่อมเกิดขึ้นด้วยอำนาจของชนกกรรม ซึ่งมีอยู่ ๒ ฝ่าย คือฝ่ายกุศลสุคติภูมิ และฝ่ายอกุศลทุคติภูมิ

๒) อุปถัมภกกรรม กรรมสนับสนุน ได้แก่กรรมที่ทำหน้าที่ช่วยอุปถัมภ์รูปนามที่เป็นวิบากของชนกกรรมให้เจริญ ซึ่งมีทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล

^{๖๔} อ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๒๓๒/๒๔๘, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๒/๓๔๕.

๓) อุปปีฬกรรม กรรมบีบคั้น ได้แก่กรรมที่ทำหน้าที่เบียดเบียนกรรมอื่น ๆ ที่มีสภาพตรงข้ามกับตน มีทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ที่เข้าไปตัดเสียซึ่งผลแห่งกรรมอื่น ๆ แล้วให้ผลด้วยตนเอง

๔) อุปฆาตกรรม กรรมตัดรอน ได้แก่กรรมที่ทำหน้าที่ฆ่ากรรมอื่น ๆ มีทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ตัดกรรมที่มีสภาพตรงกันข้าม แต่ไม่แน่นช้ำ จะตัดขาดในปัจจุบันทันด่วนทันทีทันใด^{๖๕}

ชีวิตของมนุษย์และโลกนี้ในพุทธทัศนะ จึงดำเนินไปอย่างมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนภายใต้ “กฎแห่งกรรมในพระพุทธศาสนา ไม่ใช่กฎแห่งพระเจ้า ไม่ใช่กฎหมาย และไม่ใช่กฎของใคร ที่จะบัญญัติขึ้นเพื่อตนเองหรือสังคม แต่กฎแห่งกรรมเป็นกฎที่มีอยู่แล้วอย่างนั้นเป็นสากล พระพุทธเจ้าตรัสว่า มันเป็นกฎแห่งสามัญลักษณ์ เป็นธัมมฐิติ ธัมมนิยาม แม้พระองค์จะอุบัติหรือไม่ก็ตาม”^{๖๖} สิ่งเหล่านี้ กฎแห่งกรรม ย่อมมีอยู่ กฎแห่งกรรมหรือกฎแห่งเหตุผลนี้ไม่จำกัดเหตุการณ์ สถานที่ ตัวบุคคล สังคม เป็นกฎสากล สามารถนำไปอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ของโลกได้ ไม่ใช่ครอบคลุมเพียงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ครอบคลุมทุกอย่าง ไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้” กฎแห่งกรรมเป็นกฎแห่งเหตุผลตามธรรมชาติ และเป็นกฎแห่งเหตุผลทางศีลธรรม หรืออาจจะเรียกว่า สังขธรรมและศีลธรรมก็ได้”^{๖๗} กฎแห่งเหตุผลตามธรรมชาติ กฎนี้อาจจะเรียกว่า กฎแห่งอิทัปปัจจยดา หรือกฎแห่งปฏิจจสมุปบาทก็ได้ เช่นเมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงเกิดมีชราและมรณะ โสกะปริเทวะ ทุกข์โทมนัสและอุปายาส ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้”^{๖๘} หลักกรรมเป็นสิ่งที่

^{๖๕}ดูรายละเอียดใน ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ภาค ๓ (บาลี), (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕), หน้า ๒๒๑-๒๒๕. พระวิสุทธิมรรค (ไทย), (พระนคร : โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมกัณฑ์, ๒๕๐๑), หน้า ๒๖๖-๒๗๐.

^{๖๖}อง.ติก. (บาลี) ๒๐/๑๓๗/๒๗๘, อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๔.

^{๖๗}พระหมุน ปสนุโน (นุกอง), “ศึกษาวิเคราะห์หัมโนทัศน์เรื่องมนุษย์ในพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๐.

^{๖๘}ที.ที. (บาลี) ๕/๑๔๔/๔๔-๔๕, ที.ที. (ไทย) ๕/๑๔๔/๔๔-๔๕.

เกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะตราบไคที่มนุษย์ยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร ก็ต้องเกี่ยวข้องกับกรรมตลอดเวลา หากแต่ว่ากรรมนั้นจะเป็นกุศลกรรม กรรมดี และอกุศลกรรม กรรมชั่วเท่านั้น ถ้าสิ้นกิเลสก็เข้าถึงปรมาตมธรรม บรรลุมรรคผลนิพพานก็สิ้นกรรม ละบุญละบาปได้อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา

คนเราเกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นลาภอันประเสริฐ เป็นบุญกุศลที่ได้กระทำไว้ในอดีต อย่างน้อยรักษาศีล ๕ แต่คนเรามีรูปร่างหน้าตาไม่เหมือนกัน มีฐานะความเป็นอยู่ไม่เหมือนกัน ก็เนื่องด้วยการกระทำของแต่ละคนไม่เหมือนกัน เป็นผลของกรรมและกฎแห่งกรรมนั่นเอง จากการศึกษาในพระไตรปิฎก พบว่า

ในจุฬามมวิภังคสูตร เป็นสูตรที่ว่าด้วยกฎแห่งกรรมและผลแห่งกรรม ซึ่งสุกมาณฑโตทยบุตร ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “อะไรเป็นปัจจัยที่ทำให้มนุษย์ที่เกิดมาปรากฏความเลวและความประณีต คือมนุษย์มีอายุสั้น มีอายุยืน มีโรคน้อย มีโรคมาก มีผิวพรรณทราม มีผิวพรรณงาม มีศักดาน้อย มีศักดามาก มีโกละน้อย มีโกละมาก เกิดในสกุลต่ำ เกิดในสกุลสูง มีปัญญาน้อย มีปัญญามาก”

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

มนุษย์มีอายุสั้นเพราะฆ่าสัตว์ มีอายุยืนเพราะไม่ฆ่าสัตว์ มีโรคน้อยเพราะเบียดเบียนสัตว์ มีโรคมากเพราะเบียดเบียนสัตว์ มีโรคน้อยเพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ มีผิวพรรณทรามเพราะมักโกรธแค้นพยาบาท มีผิวพรรณงามเพราะไม่มักโกรธแค้นพยาบาท มีศักดาน้อยเพราะมักริษยา มีศักดามากเพราะไม่ริษยา มีโกละน้อยเพราะไม่เอื้อเฟื้อเจือจาน มีโกละมากเพราะรู้จักเอื้อเฟื้อเจือจาน เกิดในสกุลต่ำเพราะกระด้างถือตัว ไม่รู้จักอ่อนน้อม เกิดในสกุลสูงเพราะไม่ถือตัว รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน มีปัญญาน้อยเพราะไม่ได้ไต่ถามหรือแสวงหาความรู้ มีปัญญามากเพราะรู้จักแสวงหาความรู้^{๖๕}

^{๖๕}ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๔๕/๒๖๑-๒๖๒, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๔๕/๓๔๕-๓๔๗.

๒.๖ สรุป

การเกิดเป็นมนุษย์เป็นไปตามหลักธรรมชาติ มีองค์ประกอบ ๓ ประการคือ บิดา มารดามีเพศสัมพันธ์กัน มารดาอยู่ในวัยมีระดูและมีครรภ์พะมาเกิด ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า การได้เกิดมาเป็นมนุษย์นั้น สูงกว่าสัตว์อื่น ๆ และแตกต่างจากสัตว์ เพราะกุศลกรรมฝ่ายดีส่งผลให้ได้มาเกิดเป็นมนุษย์ อาศัยกรรมที่กระทำไว้ในอดีตชาติเรียกว่า “ปุพเพกตปุญญตา” แต่คนเราเกิดมารูปร่างหน้าตาแตกต่างกัน และฐานะความเป็นอยู่แตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะการกระทำของแต่ละคนไม่เหมือนกัน สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต กรรมแปลว่า การกระทำ ทำดีเรียกว่ากุศลกรรม ทำชั่วเรียกว่า อกุศลกรรม ดีชั่วมีอยู่ ๓ ทางเท่านั้น คือทางกาย ทางวาจา และกิต्तังใจ

บทที่ ๔

พัฒนาการของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า พัฒนาการกำเนิดชีวิตของมนุษย์ มีองค์ประกอบ ๒ ส่วน คือร่างกาย กับจิตใจ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ารูปกับนาม ได้แก่ขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ รูปคงเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นนาม ที่สมมติกัน เรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา รูปธรรม นามธรรมที่ประชุมกันขึ้นเป็นขั้น ๕^๑

ผู้วิจัยจะได้นำเสนอในส่วนที่เกี่ยวกับพัฒนาการด้านร่างกาย พัฒนาการด้านจิตใจ พัฒนาการด้านคุณธรรม และพัฒนาการด้านสังคม โดยแยกประเด็นดังนี้

๔.๑ พัฒนาการด้านร่างกาย

ส่วนร่างกาย เมื่อกล่าวถึงมนุษย์ส่วนสำคัญอันดับแรกคือส่วนของร่างกาย ในพระคัมภีร์ ได้กล่าวถึงส่วนของร่างกายไว้ดังนี้ คือ กายของมนุษย์ประกอบขึ้นจากธาตุ ๔^๒ หรือ มหาภูตรูป เกิดจากบิดามารดา เจริญวัยเพราะข้าวสุกและขนมสด ไม่เที่ยงแท้ ต้องอบ ต้องนวดเพ้น” มหาภูตรูป ๔ เป็นเหตุปัจจัยพื้นฐานที่รวมกันอย่างลงตัวของธรรมชาติจนถึงการปรากฏเป็น รูปขั้นของมนุษย์^๓ มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ ปรฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) วาโยธาตุ (ธาตุลม) และมหาภูตรูป ๔ ชื่อว่า รูป (กาย) เพราะเป็นธรรมชาติที่ผันแปรแตกสลายไปด้วยอำนาจแห่งความร้อน หรือความเย็นเป็นต้น มีความแข็ง ความเหลว ความเคลื่อนไหวเป็นสภาพ

ในยุคปัจจุบันเมื่อวิทยาศาสตร์ได้เจริญขึ้นและได้ศึกษาค้นคว้า และได้พบคำตอบว่า การเกิดของมนุษย์เป็นกระบวนการที่เป็นไปตามธรรมชาติ คือมีการร่วมประเวณีของมนุษย์ ชาย-หญิงแล้วก็จะก่อให้เกิดทายาทสืบสกุลโดยการเกิดทางวิทยาศาสตร์มีกระบวนการการเกิด

^๑ ส.ข. (บาลี) ๑๓/๔๘/๓๕, ส.ข. (ไทย) ๑๓/๔๘/๖๖.

^๒ ม.อ. (บาลี) ๑๔/๘๖/๖๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๘๖/๕๘.

^๓ ม.ม. (บาลี) ๑๓/๒๕๒/๒๒๘, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๕๒/๓๐๐.

^๔ ม.อ. (บาลี) ๑๔/๘๖/๖๓, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๘๖/๕๘.

ของมนุษย์ดังนี้ คือ^๕ ตามหลักทางวิทยาศาสตร์ ในวันที่ ๑๔ ของแต่ละเดือน ในร่างกายของผู้หญิงที่ยังมีประจำเดือน จะมีไข่สุกพร้อมที่จะผสมกับสเปิร์มหลุดออกมาจากรังไข่ ไข่นี้เล็กมากมีขนาด ๐.๑๓๕ มิลลิเมตร ตัวไข่มีเยื่อบางซึ่งเป็นเซลล์รูปกระสวยคลุมอยู่ภายในไข่ มีโครโมโซมบอกเพศทารกและยืนส้อยู่ ยืนสนี้มีขนาดเล็กมาก ประมาณ ๐.๐๐๐๐๒ มิลลิเมตร และมีความสำคัญมาก เพราะจะทำหน้าที่สืบลักษณะของบรรพบุรุษมายังหลานต่อไป ลักษณะดังกล่าวนี้ ก็คือ สperm ลักษณะของหน้าตา ศีรษะ จมูก รวมทั้งนิสัยใจคอเป็นต้น ยืนสนี้มีอยู่ในโครโมโซม โครโมโซมมีจำนวนจำกัดคือ ๒๓ คู่ รวมทั้งโครโมโซม x หรือโครโมโซม y สำหรับบอกเพศด้วย ก่อนที่ไข่กับสเปิร์มจะผสมกัน ต่างก็จะลดจำนวนโครโมโซมเหลือครึ่งหนึ่ง ภายหลังผสมกันแล้วจึงรวมกลับเป็น ๒๓ คู่ เท่าเดิม ถ้ารวมเป็น ๒๒ คู่ + xy ลูกจะเป็นชาย ถ้ารวมเป็น ๒๒ คู่ + xx ลูกจะเป็นหญิง เมื่อสเปิร์มเข้าไปในช่องคลอดแล้ว จะว่ายทวนขึ้นไปในโพรงมดลูก ไปที่หลอดมดลูกด้านนอก ทั้งนี้กินเวลาประมาณ ๖๕-๗๕ นาที การผสมกับไข่จะเกิดขึ้นที่นั่นโดยสเปิร์ม ๑ ตัว จะใช้หัวไข่ทะลุเยื่อหุ้มเซลล์ของไข่เข้าไปได้ และทิ้งหางไว้ภายนอกไข่ จากนั้นไข่ที่ผสมแล้ว (Fertilized Ovum=Zygote) จะลอยกลับเข้าไปในโพรงมดลูก ระหว่างนี้ไข่จะเปลี่ยนแปลงรูปร่าง และเซลล์ภายในจากสภาพที่ผสมแล้วเป็นสภาพมีผิวขรุขระคล้ายลูกน้อยหนา (Morula) ประมาณวันที่ ๖ จะแปรสภาพเป็นตัวอ่อน (Embryo) ซึ่งจะวิวัฒนาการต่อไป ตัวอ่อนขั้นนี้จะมีสภาพเนื้อเยื่อของเซลล์ตรงกลางเป็นรูปกลม ซึ่งพร้อมแล้วที่จะฝังตัวลงในเยื่อบุมดลูกที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อการตั้งครรภ์ ตัวอ่อนจะพัฒนาตัวเองอยู่ ๖ สัปดาห์ และสิ้นสุดเมื่ออายุ ๒ เดือน เนื้อเยื่อเซลล์ของตัวอ่อนแบ่งออกได้เป็น ๓ ชั้น คือ

(๑) ชั้นในที่สุด (Endoderm) ชั้นนี้จะเจริญเติบโตต่อไปเป็นเยื่อบุลำไส้ เยื่อบุทางเดินของระบบหายใจ กระเพาะปัสสาวะ ท่อปัสสาวะ ต่อมน้ำไทรอยด์ และต่อมน้ำนม

(๒) ชั้นกลาง (Mesoderm) ชั้นนี้จะเจริญเติบโตเป็นกล้ามเนื้อ กระดูก เส้นเลือด กระดูกอ่อน เอ็นต่าง ๆ แกนกลางของฟัน ไต ท่อไต รังไข่ ลูกอัณฑะ หัวใจ หลอดโลหิต ท่อน้ำเหลือง เยื่อหุ้มปอด และเยื่อหุ้มหัวใจ

(๓) ชั้นนอกสุด (Ectoderm) ชั้นนี้จะเจริญเป็นผิวหนัง ผม ขน เล็บ ต่อมน้ำมัน ต่อมน้ำลาย ต่อมน้ำนม กลีบตา ระบบประสาท รวมทั้งเนื้อสมอง

---

^๕เอกสารเรื่อง การเจริญเติบโตของมนุษย์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จัดพิมพ์, อ้างใน บรรจบ บรรณรุจิ, ปฏิเสธสมุปบาท, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๕-๑๓๒.

หลังจาก ๒ เดือนแล้ว ขณะย่างเข้าเดือนที่ ๓ เซลล์อวัยวะจะมีการเจริญเติบโตและมีรูปร่างพอที่จะมองเห็นคร่าว ๆ ได้ว่า เป็นร่างกายมนุษย์ (Fetus)

นับจากเดือนที่ ๓ ถึงคลอด (คือสัปดาห์ ที่ ๘ หลังจากมีสหภาพเป็นตัวอ่อนแล้ว ทารกก็จะเจริญเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ อวัยวะต่าง ๆ จะวิวัฒนาการไปตามลำดับจนครบ ๙ เดือน หรือ ๔๐ สัปดาห์ หรือ ๒๘๐ วัน จึงจะคลอด สอดคล้องกับพัฒนาการของมนุษย์ที่ปรากฏใน คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค อินทกสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า รูปนี้เป็นกลดะก่อน จากกลดะเกิดเป็นอัมพุทะ จากอัมพุทะเกิดเป็นเปสิ ชันเนื้อเล็ก จากเปสิเกิดเป็นฉนะ เป็นก้อน จากฉนะเกิดเป็นปุม ๕ ปุม ต่อจากนั้น ผม ขนและเล็บจึงเกิดขึ้น^๖ มารดาของสัตว์ในครรภ์ บริโภคข้าวน้ำโภชนาหารอย่างใด สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดา ก็เลี้ยงอวัยวะอยู่ด้วยโภชนาหาร อย่างนั้นในครรภ์นั้น

ในคัมภีร์วิมุตติมรรค กล่าวถึงพัฒนาทางกายของมนุษย์ในอนุสสติ ๑๐ หมวดกายคตาสติ ไว้ละเอียดกว่าพระไตรปิฎก มี ๒ กรณี คือกายนี้เกิดตามลำดับ และในกายมีหมุ่นนอนหรือ พยาธิอยู่ด้วย ดังนี้

สัปดาห์ที่ ๑ กลดะ นำเมือกใสมีลักษณะเป็นเมือกคล้ายเนยใส ขนาดเท่าหยาดน้ำม้นงา เป็นการเริ่มต้นของการกำเนิดชีวิตมนุษย์ มีโครงสร้างกายชีวภาพอยู่สามด้านคือ โครงสร้างร่างกาย โครงสร้างสมอง และโครงสร้างเพศ

สัปดาห์ที่ ๒ อัมพุทะ เป็นเมือกข้นเกิดขึ้น คล้ายน้ำล้างเนื้อ

สัปดาห์ที่ ๓ เปสิ เป็นชันเนื้อเกิดขึ้น

สัปดาห์ที่ ๔ ฉนะ เป็นก้อนเกิดขึ้น

สัปดาห์ที่ ๕ ปญฺจสาข เป็นปุม ๕ ปุมคือ ปุมสิริষะ ๑ ปุมแขน ๒ ปุมขา ๒
เกิดขึ้น

สัปดาห์ที่ ๖ ส่วนประกอบทั้ง ๔ เกิดขึ้น

สัปดาห์ที่ ๗ ส่วนประกอบอีก ๔ เกิดขึ้น

สัปดาห์ที่ ๘ ส่วนประกอบ ๒๘ เกิดขึ้น

สัปดาห์ที่ ๙ และ ๑๐ มีกระดูกสันหลัง

สัปดาห์ที่ ๑๑ มีกระดูก ๓,๐๐๐ ท่อน

สัปดาห์ที่ ๑๒ มีส่วนประกอบ ๘๐๐ ชิ้น

สัปดาห์ที่ ๑๓ มีส่วนประกอบ ๕๐๐ ชิ้น

^๖ถ.ส. (บาลี) ๑๕/๒๓๕/๒๔๘, ถ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๓-๓๓๘.

สัปดาห์ที่ ๑๔ มีก้อนเนื้อ ๑๐๐ ขึ้น

สัปดาห์ที่ ๑๕ มีเลือด

สัปดาห์ที่ ๑๖ มีกระเพาะอาหาร

สัปดาห์ที่ ๑๗ มีผิวหนัง

สัปดาห์ที่ ๑๘ มีสีผิวหนัง

สัปดาห์ที่ ๑๙ ลมเกิดแต่กรรม (กรรมชาต) พัดไปทั่วร่างกาย

สัปดาห์ที่ ๒๐ มีทวารทั้ง ๓ (ตา ๒, จมูก ๒, ปาก ๑, หู ๒, อุจจารมรรค ๑, ปัสสาวมรรค ๑)

สัปดาห์ที่ ๒๕ มีผิวหนัง ๑๖,๐๐๐ ขึ้น

สัปดาห์ที่ ๒๖ ร่างกายมีความแข็ง

สัปดาห์ที่ ๒๗ ร่างกายมีกำลัง

สัปดาห์ที่ ๒๘ มีชุมชน จำนวน ๘๘,๐๐๐ ชุม

สัปดาห์ที่ ๒๙ ร่างกายมีความสมบูรณ์ทุกอย่าง เอนศีรษะไปข้างหลัง อยู่ในท่าพิงหมอน

สัปดาห์ที่ ๔๒ เพราะอาศัยลมเกิดจากกรรม (กรรมชาต) ร่างกายของเด็กเปลี่ยนแปลง ทำให้น้ำขึ้น ศีรษะลงต่ำและเคลื่อนไปสู่ช่องกำเนิด ทารกก็คลอดออกมาจากครรภ์มารดา^๑

วิวัฒนาการของสัตว์ที่อยู่ในครรภ์มารดา สัตว์ทั้งหลายที่ทำการมาแตกต่างกัน บางคน ทำกรรมดี บำเพ็ญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานมาตามสมควร เมื่อจะมาเกิดในครรภ์มารดา ก็ สามารถรู้ว่าตัวเองจะไปเกิด ณ สถานที่ไหน เมื่อไร แม้การดำรงอยู่ในครรภ์มารดาและขณะที่คลอด ออกมาก็สามารถรู้ได้ เพราะกุศลกรรมที่ได้สั่งสมมาดี แต่บางคนไม่รู้เลยว่าตัวเองมาจากไหน จะไป เกิดเมื่อไร ที่ใด เพราะอาศัยคุณความดีที่แต่ละคนได้บำเพ็ญสั่งสมในอดีตชาติอันเป็นปัจจัยให้เกิด เป็นมนุษย์คิดเนื่องมาแต่อดีต พระผู้มีพระภาคจึงตรัสสัมปทาพนียสูตรและสังคิตติสูตรไว้ดังนี้

๑) สัตว์บางชนิดในโลกนี้ ไม่รู้สักตัวขณะก้าวลงสู่ครรภ์มารดา ไม่รู้สักตัวขณะอยู่ในครรภ์มารดา และขณะคลอดออกจากครรภ์มารดา

๒) สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สักตัวขณะก้าวลงสู่ครรภ์มารดา แต่ไม่รู้สักตัวขณะอยู่ในครรภ์มารดา และขณะคลอดออกจากครรภ์มารดา

๓) สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สักตัวขณะก้าวลงสู่ครรภ์มารดา และขณะอยู่ในครรภ์มารดา แต่ไม่รู้สักตัวขณะคลอดออกจากครรภ์มารดา

---

^๑พระอุปติสสะเถระ, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

๔) สัตว์บางชนิดในโลกนี้ รู้สีก้าวขณะก้าวลงสู่ครรภ์มารดา ขณะอยู่ในครรภ์มารดา และขณะคลอดออกจากครรภ์มารดา^๔

๔.๑.๑ พัฒนาการของทารกในครรภ์

เริ่มจากการปฏิสนธิ เป็นการรวมกันของนิวเคลียสของตัวอสุจิ และนิวเคลียสของไข่ กลายเป็นตัวอ่อน และพัฒนาการเป็นทารกตามลำดับขั้นตอน ซึ่งการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของตัวอ่อนในครรภ์มารดาหลังการปฏิสนธินี้ เรียกว่าการตั้งครรภ์ (gestation) หรือ คัพภวิทยา (Embryology) จะเกิดขึ้นได้ใน ๒ กรณีด้วยกันคือ

๑) การปฏิสนธิภายในร่างกาย เกิดเมื่อหญิงและชายมีเพศสัมพันธ์กัน และผู้ชายหลั่งน้ำอสุจิภายในช่องคลอดผู้หญิงขณะร่วมเพศ อสุจินับร้อย ๆ ล้านตัวจะสะสมอยู่ใกล้กับปากมดลูก หลังจากนั้นตัวอสุจิจะว่ายน้ำย้อนขึ้นไปที่โพรงมดลูกและท่อนำไข่ หากมีไข่ตก อสุจิ (Sperm) ก็จะมีการปฏิสนธิกับไข่ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งครรภ์

๒) การปฏิสนธิภายนอกในร่างกาย เป็นการใช้เทคโนโลยีช่วยเจริญพันธุ์ (Assisted reproductive technology, ART) ให้เกิดการปฏิสนธิภายนอกในร่างกาย หรือในห้องทดลอง (In Vitro Fertilization; IVF) เพื่อช่วยคู่สมรสที่ไม่สามารถมีบุตรได้วิธีธรรมชาติได้ โดยนำเอาตัวอสุจิมาปฏิสนธิกับเซลล์ไข่ภายนอกในร่างกาย ในสภาวะแวดล้อมที่ใกล้เคียงกับภายในท่อนำไข่ของมนุษย์มากที่สุด ก่อนนำตัวอ่อนเข้าสู่โพรงมดลูกให้มีพัฒนาการตามลำดับต่อไป^๕

พัฒนาการของทารกในครรภ์^๖ ใช้เวลาทั้งสิ้น ๔๐ สัปดาห์ หรือประมาณ ๒๘๐ วัน ดังนี้

๑) ระยะ ๓ เดือนแรก

- ๐ สัปดาห์ วันแรกของการมีระดู (ประจำเดือนครั้งสุดท้าย)
- ๑ สัปดาห์
- ๒ สัปดาห์ ไข่ถูกผสม
- ๓. สัปดาห์ ไข่ฝังตัวที่เยื่อบุโพรงมดลูก

^๔ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๔๗/๘๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๗/๑๐๓.

^๕มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, วิทยาศาสตร์ชีวภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๐.

^๖Robyn Gee, เพศศึกษา : เรื่องน่ารู้, แปลโดย สุรณี จิรวิเศษชัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปาณาจารย์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๖๔-๖๗.

๔. สัปดาห์ ประจำเดือนขาด

๕. สัปดาห์ ตัวอ่อนมีขนาดโตพอที่จะมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า

๖. สัปดาห์ ตัวอ่อนเริ่มมีกระดูกสันหลัง และสมองกำลังเป็นรูปเป็นร่างขึ้น หัวใจเริ่มต้นเป็นจังหวะ

๗. สัปดาห์ มีปุ่มเล็ก ๆ ๔ ปุ่มเริ่มเจริญขึ้น ซึ่งเป็นการเริ่มต้นของแขนและขา

๘. สัปดาห์ มีตา แต่ยังไม่มีเปลือกตา เริ่มขยับตัวเล็กน้อย แต่แม่ยังไม่รู้สึกอะไร

๑๒ สัปดาห์ อวัยวะทุกส่วนถูกสร้างครบแล้ว เริ่มเห็นความแตกต่างระหว่างเด็กชายมีอวัยวะ และเด็กหญิงมีรังไข่

๒) ระยะ ๔ เดือน ทารกมีขนาดประมาณที่จะใส่ในถ้วยน้ำชาได้พอดี มีความยาวประมาณ ๑๔ เซนติเมตร เริ่มกลืน และขับถ่ายปัสสาวะ มีนิ้วมือ มีเล็บเท้า ผิวหนังจะใสและสีแดงสด ภายในมดลูกจะมีทารก รก และน้ำ

๓) ระยะ ๕ เดือน มีความยาวประมาณ ๒๑ เซนติเมตร เริ่มมีผม คิ้ว และขนตา ตาสองข้าง ยังคงปิดแน่น และทั้งตัวจะปกคลุมด้วยขนละเอียดนุ่ม ผิวหนังจะใส่น้อยลงแต่จะย่นมากขึ้น เริ่มบิดตัวไปมา และขยับแขนขาจนแม่รู้สึกได้

๔) ระยะ ๖ เดือน มีความยาว ๓๐ เซนติเมตร ทารกจะมีช่วงการหลับและตื่น อาจจะได้ยินเสียงพูด เสียงดนตรี เสียงอื่น ๆ จากภายนอกครรภ์ ถ้าคลอดช่วงนี้มีโอกาสรอดชีวิตหากได้รับการดูแลอย่างเหมาะสม

๕) ระยะ ๗ เดือน มีความยาว ๓๖ เซนติเมตร ตัวทารกจะปกคลุมด้วยไขสีขาวเรียกว่าไขหุ้มทารก (Vermix) ที่ช่วยป้องกันมิให้ผิวหนังอูมน้ำ ทารกเริ่มใช้เท้าเตะจนแม่รู้สึกได้

๖) ระยะ ๘ เดือน มีความยาว ๔๐ เซนติเมตร ทารกมีไขมันมากขึ้น ผิวหนังย่นน้อยลง ปอดโตเต็มที่พร้อมที่จะเริ่มหายใจ อาจเริ่มมีการดูดนิ้วในบางราย ช่วงนี้ร่างกายแม่จะอ่อนไปข้างหน้าเพื่อด้านน้ำหนักทารกให้สมดุล

๗) ระยะ ๙ เดือน มีความยาว ๔๕ เซนติเมตร ทารกจะเอาหัวลงไปในอุ้งเชิงกรานของแม่ เพื่อเตรียมพร้อมจะคลอด

๘) ระยะ ๑๐ เดือน มีความยาว ๕๐ เซนติเมตร เป็นช่วงเวลาที่ครบกำหนดคลอดที่ปกติ ในระยะตั้งครรภ์นี้พบว่า มารดาจะมีน้ำหนักตัวเพิ่มขึ้นประมาณ ๙-๑๓ กิโลกรัม โดยเป็นน้ำหนักของทารก ๓ กก. เป็นไขมัน ๒ กก. เป็นเลือด ๒ กก. เป็นรก ๑ กก. มดลูก ๑ กก. และ

หน้าอก (เต้านม) ๑ กก. ซึ่งปริมาณเลือดที่เพิ่มขึ้นนี้เพื่อส่งเสบียงให้แก่ทารก และอวัยวะอื่น ๆ ของมารดาที่ทำหน้าที่หนักกว่าภาวะปกติ^{๑๑}

จะเห็นว่าการตั้งครรภ์ของมนุษย์นับจากปฏิสนธิในครรภ์มารดา จนกระทั่งคลอด ออกมาเป็นทารก ใช้เวลาทั้งสิ้น ๔๐ สัปดาห์ (ประมาณ ๒๘๐ วัน หรือ ๘ เดือน) และการปฏิสนธิ มี ๒ แบบคือ การปฏิสนธิภายในร่างกายและการปฏิสนธิภายนอกในร่างกาย

ในทางชีววิทยาสสมัยใหม่ เพื่อป้องกันมิให้มนุษย์มีความผิดปกติแต่กำเนิด สามารถ ป้องกันและหลีกเลี่ยงได้ ดังนี้

๑. ควรหลีกเลี่ยงที่จะแต่งงานกับผู้ที่ เป็นโรคถ่ายทอดทางพันธุกรรม หากหลีกเลี่ยง ไม่ได้ ก็ควรวางแผนครอบครัวด้วยการไม่มีลูกเลย หรือเมื่อตั้งครรภ์ก็ควรฝากครรภ์พิเศษ จะะ มดลูกตรวจครรภ์ว่าทารกเป็นโรคหรือไม่ หากพบว่าทารกเป็นโรคก็ควรทำแท้ง หากปกติก็ ตั้งครรภ์ต่อจนครบกำหนดคลอด

๒. เด็กหญิงและหญิงสาวทุกคนควรฉีดวัคซีนป้องกันโรคหัดเยอรมันก่อน และไม่ควรฉีดในขณะตั้งครรภ์หรือก่อนตั้งครรภ์ทันที ในขณะที่ตั้งครรภ์ควรรับประทานอาหารที่มี ประโยชน์ต่อร่างกายทั้งแม่และลูก งดดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ทุกชนิด งดสูบบุหรี่ งดใช้สารเคมี ทุกชนิด ก่อนการใช้ยาควรปรึกษาแพทย์ทุกครั้ง และดูแลสุขภาพกายและจิตใจให้ดี

๓. การเลือกคู่หรือการแต่งงานระหว่างพี่น้อง หรือเครือญาติที่ใกล้ชิดกัน จะมีผลต่อ ลักษณะทางพันธุกรรมของลูกหลาน ตัวอย่างเช่น เจ้านายในราชวงศ์วิกตอเรียของอังกฤษ มัก แต่งงานกันเองในหมู่เครือญาติของตน มีผลทำให้ลูกหลานเป็นจำนวนมากของพระนางวิกตอเรีย ซึ่งครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. ๑๘๐๕-๑๘๖๐ นั้นเป็นโรคโลหิตจาง และโรคนี้ได้แพร่ไปยังราชวงศ์ รัสเซียด้วย เพราะเจ้านายบางองค์ที่เป็นลูกหลานของพระนางวิกตอเรีย ไปแต่งงานกับเจ้านายใน ราชวงศ์รัสเซีย อีกตัวอย่างหนึ่งคือ ลักษณะของปากและคางที่ยื่นออกมามากของราชวงศ์ แฮบสบูร์กที่มีอำนาจมากในยุโรปสมัยก่อน เป็นผลมาจากการแต่งงานกันเองในหมู่ญาติพี่น้อง เป็นเวลายาวนานมากกว่า ๓๐๐ ปีนั่นเอง

๔. มารดาที่ตั้งครรภ์ ควรฝากครรภ์กับสูติแพทย์ตั้งแต่เนิ่น ๆ รวมทั้งดูแลสุขภาพกาย และสุขภาพจิตใจดีกว่าในสภาวะปกติ ควรระมัดระวังในอิริยาบถ กิจกรรมประจำวัน ออกกำลังกาย พักผ่อนให้เพียงพอ ผ่อนคลาย งดเสพสารเสพติดหรือสูบบุหรี่ ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับการ ตั้งครรภ์ การคลอด การเตรียมตัวเป็นพ่อแม่ และรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ในปริมาณ

^{๑๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕-๗๐.

ที่เพียงพอและเหมาะสมแก่ตนเองและทารกในครรภ์ และก่อนใช้ยาทุกครั้งควรปรึกษาแพทย์เสมอ^{๑๒}

จะเห็นได้ว่าการปฏิสนธิของมนุษย์ในทางชีววิทยาสัมัยใหม่ มีพัฒนาการที่เจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมากในด้านการดูแล อภิบาล ให้คำแนะนำช่วยเหลือ แก้ไขปัญหาให้กับมวลมนุษยโลก ในการดำรงรักษาเผ่าพันธุ์ของมนุษย์เอาไว้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการมีบุตรยากหรือการควบคุมการเกิดของมนุษย์ เพื่อให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและได้มนุษย์ที่มีคุณภาพให้แก่โลกต่อไป

ในพระพุทธศาสนาและชีววิทยาสัมัยใหม่พบว่า มีความเหมือนกันคือ จะพูดถึงลำดับการเกิดของมนุษย์ว่าแบ่งออกเป็นระยะ ๆ ในช่วงสัปดาห์แรก หลังจากนั้นก็มีผมมีขนมีเล็บครบทุกส่วนเป็นร่างกายมนุษย์จนครบกำหนดคลอดออกจากครรภ์^{๑๓} ผู้วิจัยจึงนำมาแสดงให้ดูเป็นตาราง ดังนี้

---

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐.

^{๑๓} ตี.ศ. (ไทย) ๑๕/๒๓๕/๒๔๖, ตี.ศ. (ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๗.

๔.๑.๒ ตารางเปรียบเทียบ ลำดับพัฒนาการของมนุษย์ในครรภ์

สัปดาห์ที่	พระพุทธศาสนา	ชีววิทยาสสมัยใหม่
๑	ปจมี กลล หรือ กลละ น้ำเมือกใสมีลักษณะเป็นเมือกคล้ายเนยใส ขนาดเท่าหยาดน้ำม่นงา เป็นการเริ่มต้นของการกำเนิดชีวิตมนุษย์ มีโครงสร้างกายชีวภาพอยู่ ๓ ด้านคือ โครงสร้างร่างกาย โครงสร้างสมอง และโครงสร้างเพศ	มารดาบิดามีเพศสัมพันธ์กัน
๒	อัมพุทะ เป็นเมือกข้นเกิดขึ้น คล้ายน้ำล้างเนื้อ	ไข่ถูกผสม
๓	เปลิ เป็นชิ้นเนื้อเกิดขึ้น	ไข่ฝังตัวที่เยื่อบุโพรงมดลูก
๔ (๑ เดือน)	ฉนะ เป็นก้อนเกิดขึ้น	ประจำเดือนขาด
๕	ปัญจสาขา เป็นปุ่ม ๕ ปุ่ม คือ ปุ่มศีรษะ ๑ ปุ่มแขน ๒ ปุ่มขา ๒ เกิดขึ้น	ตัวอ่อนมีขนาดโตพอที่จะมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า
๖	ส่วนประกอบทั้ง ๔ เกิดขึ้น	ตัวอ่อนเริ่มมีกระดูกสันหลัง และสมองกำลังเป็นรูปเป็นร่างขึ้น หัวใจเริ่มเต้นเป็นจังหวะ
๗	ส่วนประกอบอีก ๔ เกิดขึ้น	มีปุ่มเล็ก ๆ ๔ ปุ่มเริ่มเจริญขึ้น ซึ่งเป็นการเริ่มต้นของแขนและขา
๘ (๒ เดือน)	ส่วนประกอบ ๒๘ เกิดขึ้น	มีตา แต่ยังไม่เปิดเปลือกตา เริ่มขยับตัวเล็กน้อย แต่แม่ยังไม่รู้สึกอะไร
๙-๑๐	มีกระดูกสันหลัง	
๑๑	มีกระดูก ๓,๐๐๐ ท่อน	
๑๒ (๓ เดือน)	มีส่วนประกอบ ๘๐๐ ชิ้น	อวัยวะทุกส่วนถูกสร้างครบแล้ว เริ่มเห็นความแตกต่างระหว่างเด็กชาย มีอวัยวะและเด็กหญิงมีรังไข่

ตารางเปรียบเทียบ ลำดับพัฒนาการของมนุษย์ในครรภ์ (ต่อ)

๑๓	มีส่วนประกอบ ๕๐๐ ชิ้น	
๑๔	มีก้อนเนื้อ ๑๐๐ ชิ้น	
๑๕	มีเลือด	
๑๖ (๔ เดือน)	มีกระเพาะอาหาร	ทารกมีขนาดใส่ในถ้วยน้ำชาได้พอดี ความยาวประมาณ ๑๔ เซนติเมตร เริ่ม กลืน เริ่มขยับถ่ายปัสสาวะ มีนิ้วมือและ เล็บเท้า ผิวหนังใสและสีแดงสด ภายใน มดลูกจะมีทารก รก และน้ำ
๑๗	มีผิวหนัง	
๑๘	มีสีผิวหนัง	ทารกเริ่มบิดตัวไปมา หรือขยับแขนขา จนแม่รู้สึกได้
๑๙	ลมเกิดแต่กรรม (กรรมชวต) พัดไป ทั่ว	
๒๐ (๕ เดือน)	มีทวารทั้ง ๕ (ตา ๒, จมูก ๒, ปาก ๑, หู ๒, อุจจารมรรค ๑, ปัสสาวมรรค ๑)	เริ่มมีผม คิ้ว ขนตาให้เห็น แต่ตายังคงปิด แน่น ทั้งลำตัวปกคลุมด้วยขนละเอียดนุ่ม ผิวหนังใสน้อยลงแต่จะย่นมากขึ้น ลำตัว มีความยาวประมาณ ๒๑ เซนติเมตร
๒๕ (๖ เดือน)	มีผิวหนัง ๑๖,๐๐๐ ชิ้น	ทารกมีช่วงการหลับ การตื่นแตกต่างกัน ได้ยินเสียงพูด เสียงดนตรี เสียงจาก ภายนอก จากการเต้นของหัวใจ ทารกที่ คลอดในช่วงนี้มีโอกาสรอดชีวิต หาก ได้รับการดูแลที่เหมาะสม มีความยาว ประมาณ ๓๐ เซนติเมตร
๒๙	ร่างกายมีความสมบูรณ์? ก่อร่าง เอน ศิระะไปข้างหลัง อยู่ในท่าฟิงหมอน	

ตารางเปรียบเทียบ ลำดับพัฒนาการของมนุษย์ในครรภ์ (ต่อ)

๓๒ (๘ เดือน)		ทารกมีไขมันมากขึ้น ผิวหนังย่นน้อยลง ปอดเริ่มเติบโตเต็มที่พร้อมที่จะเริ่มหายใจเป็นครั้งแรก มีความยาวประมาณ ๔๐ เซนติเมตร ช่วงนี้แม่จะเดินแอ่นไปข้างหน้าเพื่อด้านน้ำหนัก
๓๖ (๘ เดือน)		ทารกอยู่ในท่าสุดท้ายของการอยู่ในมดลูก และจะอ้วนขึ้นได้เรื่อย ๆ มีความยาวประมาณ ๔๕ เซนติเมตร
๔๐ (๑๐ เดือน)		ทารกจะเอาหัวลงต่ำ เป็นการเตรียมพร้อมที่จะคลอด แม่เริ่มหายใจสะดวกขึ้นเพราะปอดไม่ถูกเบียดอีกแล้ว มีความยาวประมาณ ๕๐ เซนติเมตร
๔๒	อาศัยลมเกิดจากกรรม (กรรมชาต) ร่างกายของเด็กเปลี่ยนท่า หันเท้าขึ้นศีรษะลงต่ำ และเคลื่อนไปสู่ช่องกำเนิด ทารกก็คลอดออกมาจากครรภ์มารดา ^{๑๔}	ช่วงที่ทารกพร้อมที่จะคลอดเรียกว่า ครบกำหนดคลอด ^{๑๕}

^{๑๔}พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

^{๑๕}Robyn Gee, เพศศึกษา : เรื่องน่ารู้, แปลโดย สุรณี จิวิริยเวชช์, หน้า ๖๔-๖๖.

๔.๒ พัฒนาการด้านจิตใจ

ส่วนของจิตใจ ส่วนของจิตใจนี้มีส่วนสำคัญไม่น้อยไปกว่าร่างกาย แต่เนื่องจากเป็นนามธรรมที่เมื่อกล่าวถึงแล้วอธิบายได้ยากกว่าทางรูปธรรมหรือร่างกาย จิตมีความหมายหลัก ๆ อยู่ ๔ อย่าง คือ

๑) คิด หรือ รู้ หมายถึง รู้อารมณ์ที่ผ่านเข้ามาทางอายตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

๒) ก่อ หรือ สร้าง หมายถึง ก่อหรือสร้างอารมณ์ต่าง ๆ ให้วิจิตรพิสดาร รวมถึงการคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์โลกแห่งจินตนาการด้วย

๓) เก็บหรือสั่งสม หมายถึง เก็บหรือสะสมกรรมและกิเลสทั้งหลาย

๔) วิจิตร หมายถึง วิจิตรในธรรมชาติของตัวจิตเองด้วย

จิตนี้เป็นธรรมชาติที่เป็นนามธรรม ไม่มีรูปร่าง อาศัยอยู่ในร่างกายของสัตว์ทั้งหลาย มักคั่นรณ กวัดแกว่ง รักษาหยาบ ห้ามได้ยาก มักตกไปในอารมณ์ที่ตนปรารถนา เกิดเร็ว ดับเร็ว เทียวไปไกลและเทียวไปดวงเดียว ไม่มีรูปร่าง อาศัยอยู่ในถ้า (ร่างกาย)^{๑๖} อนึ่ง จิตนี้มีชื่อเรียกตามพุทธพจน์ที่ว่า “ตถาคตเรียกสิ่งนี้ว่าจิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง”^{๑๗} และมีชื่อต่าง ๆ กันดังปรากฏในธรรมสังคณีว่า “จิต, มโน, วิญญาณ, มานัส, หทัย, ปันชาระ, มนายตนะ, มนินทริย, วิญญาณขันธ, และวิญญาณธาตุ”^{๑๘} ธรรมชาติของจิต เมื่อได้รับการฝึกฝนดีแล้ว ทำให้จิตสงบ บริสุทธิ์ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นกลาง ปราศจากอคติ เป็นการปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพจิต ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “จิตที่ฝึกแล้ว ย่อมนำสุขมาให้”^{๑๙}

พัฒนาทางจิตโดยอธิจิตตสิกขา

อธิจิตตสิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิต เพื่อให้เกิดคุณธรรมอย่างสูง ให้มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ และมีสุขภาพด้วยการปฏิบัติสมาธิภาวนา^{๒๐} หรือการสังัดจากกามและอกุศลทั้งหลาย ดังคำอธิบายใน คุหฬุฏฐกสูตรนิกายเทส คัมภีร์มหานิทเทส ว่า

อธิจิตตสิกขา เป็นอย่างไร คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มี วิตก วิจาร ปีติ และสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารสงบระงับไป

^{๑๖} บุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๓/๒๒, บุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓/๓๕.

^{๑๗} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๖๑/๕๑, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๑/๑๑๕.

^{๑๘} อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๑๘๔/๑๐๒, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๘๔/๑๔๓.

^{๑๙} บุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๖/๒๒, บุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๖/๓๖.

^{๒๐} สุวณฺณ จันทรจํานง, แก่นพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๖.

แล้ว บรรลุดุติยาน มีความพอใจในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มี
 วิจารณ์ มีแต่ปีติและสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ
 เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุดุติยานที่พระอรหันต์ทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่
 เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุดุ
 จตตอณาน ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ นี่ชื่อว่า อริจิตตสิกขา^{๒๑}

โดยการฝึกอบรมจิตนั้นมุ่งเน้นที่ความตั้งมั่นแห่งจิต, การทำให้ใจสงบแน่วแน่ เพื่อให้
 จิตบริสุทธิ์ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นกลาง ปราศจากอคติ^{๒๒} เป็นการปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพจิต
 และรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนสมาธิ โดยอริจิตตสิกขามีสาระสำคัญอยู่ที่การพัฒนาคุณภาพจิต
 หรือการปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพและสมรรถภาพสูงซึ่งเอื้อแก่การมีชีวิตที่ดีงาม และพร้อมที่จะใช้
 งานในทางปัญญาอย่างได้ผลดีที่สุด^{๒๓} พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถาแกภิกษุรูปหนึ่งผู้กระสันจะ
 ลี้ก่า “ผู้มีปัญญาคควรรักษาจิตที่เห็นได้ยากยิ่ง ละเอียดยิ่ง ชอบไฟหาแต่อารมณ์ที่ปรารถนา เพราะ
 จิตที่คุ้มครอบแล้วนำสุขมาให้”^{๒๔}

อริจิตตสิกขา หรือสมาธิ คือ การฝึกจิตทั้งในด้านคุณภาพและสมรรถภาพ เพื่อให้จิต
 เข้มแข็ง แน่วแน่ และสงบผ่องใส บริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวนให้เศร้าหมอง สามารถควบคุมตนเอง
 ได้ดี หลักในการฝึกจิตก็คือการฝึกเรียนรู้ที่จะควบคุมใจไม่ให้ตกอยู่ในอำนาจแห่ง โลภะ โทสะ
 โมหะ เพื่อให้เกิดสติและรู้เท่าทันอยู่เสมอ ดังนั้น สมาธิจึงจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ดังที่
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงถึงประโยชน์ของสมาธิไว้ว่า สมาธิภาวนา เป็นไปเพื่อการมีชีวิต
 อย่างเป็นสุข เป็นการพักผ่อนทางจิต สมาธิที่เป็นไปเพื่อให้เกิด ญาณทัสสนะ คือมีปัญญาที่หยั่งรู้ได้
 เป็นพิเศษ เป็นไปเพื่อประโยชน์คือ ๑) ให้มีสติและสัมปชัญญะ เพื่อประโยชน์ในการกระทำ
 อยู่เสมอ ๒) เพื่อการดับอาสวะ คือ กิเลส ตัณหา ราคะ ที่อาจชักจูงให้มีพฤติกรรมที่จะนำมา
 ซึ่งความเดือดร้อนทั้งตนเองและผู้อื่น โดยสมาธิได้ถูกจัดแบ่งออกตามรูปแบบและประเภทต่าง ๆ
 ขอนำเสนอดังนี้ คือ

^{๒๑} พ.ม. (บาลี) ๒๕/๑๐/๓๑, พ.ม. (ไทย) ๒๕/๑๐/๔๕.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน พ.ป. (บาลี) ๓๑/๔๑/๔๕๐-๔๕๑, พ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๑/๖๐๖-๖๐๗.

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม (ฉบับขยายความ)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร :
 บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๖๐๕.

^{๒๔} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๖/๒๒, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๖/๓๖.

ก. ประเภทของสมาธิ

สมาธิมีอยู่ ๒ ประเภท

ปฏิบัติ

ขั้น^{๒๕}

(๑) มิจาสมาธิ คือสมาธิที่บุคคลมีเอกัคคตาแห่งจิตที่เป็นอกุศล ควรละเว้น ไม่ควร

(๒) สัมมาสมาธิ คือสมาธิที่บุคคลมีเอกัคคตาแห่งจิตที่เป็นกุศล ควรเจริญให้เกิดมี

สมาธิมีอยู่ ๓ ระดับ^{๒๖} ได้แก่

(๑) ขณิกสมาธิ ได้แก่ สมาธิมีเพียงชั่วขณะ

(๒) อุปจารสมาธิ ได้แก่ สมาธิจวนถึงฌาน จวนจะแน่วแน่

(๓) อัปปนาสมาธิ ได้แก่ สมาธิถึงฌานที่แน่วแน่แล้ว

ข. อานิสงส์แห่งสมาธิ

อานิสงส์แห่งสมาธิมีอยู่มากมายเท่าที่พอสรุปได้ คือ

(๑) เป็นผู้อดกลั้นต่อความไม่ยินดีและความยินดีได้ ไม่ถูกความไม่ยินดีครอบงำ ข่มครอบงำความไม่ยินดีที่เกิดขึ้นแล้วได้

(๒) เป็นผู้อดกลั้นต่อภัยและความหวาดกลัวได้ ไม่ถูกภัยและความหวาดกลัวครอบงำ ข่มครอบงำภัยและความหวาดกลัวที่เกิดขึ้นแล้วได้

(๓) เป็นผู้อดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ต่อการถูกเหยียบ ขูด ถม แดง และสัตว์เลื้อยคลานทั้งหลายรบกวน ต่อถ้อยคำหยาบคายร้ายแรงต่าง ๆ เป็นผู้อดกลั้นเวทนาอันมีในร่างกายนี่เกิดขึ้นแล้วเป็นทุกข์ กล้าแข็ง เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ พรากรชีวิตได้

(๔) เป็นผู้ได้ฌาน ๔ ซึ่งเป็นอภิเจตสิก เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน เป็นผู้ได้ตามความปรารถนาโดยไม่ยาก โดยไม่ลำบาก

(๕) บรรลุวิธีแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้

(๖) ได้ยินเสียง ๒ นิด คือ เสียงทิพย์ หรือเสียงมนุษย์ทั้งที่อยู่ไกลและอยู่ใกล้ด้วยหูทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์

^{๒๕}ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๓๓/๒๒๔, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๓/๓๔๐.

^{๒๖}วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๑๐๕-๑๐๖, วิสุทธิ. (ไทย) ภาค ๑ ตอน ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาเมฆราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕), หน้า ๓-๔.

(๓) กำหนดรู้ใจของสัตว์อื่นและบุคคลอื่น คือ จิตมีราคะ โทสะ โมหะ หรือไม่มีราคะ ไม่มีโทสะ ไม่มีโมหะ เป็นต้นก็รู้ชัดว่า “จิตมีราคะ โทสะ โมหะ หรือไม่มีราคะ ไม่มีโทสะ ไม่มีโมหะ”

(๔) ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ย่อมระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไป และชีวประวัติอย่างนี้

(๕) เห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ ย่อมรู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม

(๑๐) เพราะอาสวะสิ้นไป ย่อมทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ๒ ปัญญาวิมุตติ ๓ อันไม่มีอาสวะ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน^{๒๖}

ค. หลักการและวิธีการแห่งสมาธิ

วิธีการปฏิบัติสมาธิในพระพุทธศาสนา มีวิธีปฏิบัติหลักใหญ่ ๒ ประการ ได้แก่ ๑) การปฏิบัติสมถกรรมฐาน ๒) การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยหลักการปฏิบัติของทั้งสองประการนั้น มีวิธีการปฏิบัติที่แตกต่างกัน โดยการปฏิบัติสมถกรรมฐานจะมีวิธีการมากถึง ๔๐ วิธี^{๒๗} และสามารถใช้ระดับสมาธิที่มีทั้ง ๓ ระดับได้ตามกำลังแห่งองค์ฌาน ขณะที่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้น เป็นการปฏิบัติโดยใช้หลักสติปัญญา^{๒๘} คือตั้งอยู่ใน กาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งใช้ระดับสมาธิเพียงฌานสมาธิ กล่าวคือ กำหนดรู้เพียงอารมณ์ปัจจุบันขณะเท่านั้น

๔.๓ พัฒนาการด้านคุณธรรม

เนื่องด้วยคำสอนในพระพุทธศาสนา เน้นสิ่งที่ปฏิบัติได้จริง และการลงมือทำให้รู้เห็น ประจักษ์ บังเกิดผลประโยชน์แก่ชีวิต หรือเน้นสิ่งที่ประจักษ์ได้ และการนำสิ่งนั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่สนับสนุนการคิดวาดภาพและการถกเถียงหาเหตุผลในสิ่งที่พึงรู้เห็นได้ด้วยลงมือทำนั้น ให้เกินเพียงพอแก่ความเข้าใจที่เป็นพื้นฐานสำหรับการลงมือปฏิบัติ^{๒๙} ผู้วิจัยขอ

^{๒๖}ม.อ. (บาลี) ๑๔/๑๕๕/๑๔๕-๑๔๗, ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๕/๒๐๕-๒๐๗.

^{๒๗}ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. ๑/๑๓๓-๒๐๒, วิสุทธิ. (ไทย) ภาค ๑ ตอน ๒, หน้า ๖๕-๗๕.

^{๒๘}ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๗๓/๒๔๘, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑-๓๐๒, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๐๖/๗๗, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๖/๑๐๑-๑๐๒.

^{๒๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๔๓.

นำเสนอพัฒนาการด้านคุณธรรมของมนุษย์ด้วยภาวนา ๔ การเจริญ การทำให้เป็นให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา ดังต่อไปนี้

๑. ภาวนา การเจริญกาย หรือพัฒนากาย คือ พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือทางกายภาพ (รวมทั้งเทคโนโลยี) โดยเฉพาะรับรู้สิ่งทั้งหลายทางอินทรีย์ ๕ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) ด้วยดี โดยปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ

๒. ศิลภาวนา การเจริญศีล หรือพัฒนาศีล คือ พัฒนาความประพฤติ พัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคม โดยตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลกัน

๓. จิตภาวนา การเจริญจิต หรือพัฒนาจิต คือ ฝึกอบรมพัฒนาจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรม เช่น มีเมตตากรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่นเบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น

๔. ปัญญาภาวนา การเจริญปัญญา หรือพัฒนาปัญญา คือ ฝึกอบรมพัฒนาปัญญา ให้เจริญงอกงามจนเกิดความรู้แจ้งชัดตามเป็นจริง โดยรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดพ้นจากความทุกข์ มีชีวิตเป็นอยู่ แก้ไขปัญหาและทำการทั้งหลายด้วยปัญญา^{๓๓}

เมื่อรู้ความหมายของหลักธรรม คือ “ภาวนา” ที่เป็นตัวของการปฏิบัติทั้ง ๔ แล้ว ก็เข้าใจ “ภาวนิต” ที่เป็นคุณสมบัติของท่านผู้จบการปฏิบัติ ผู้มีธรรมทั้ง ๔ ข้อนั้นแล้ว ดังนี้

๑. ภาวนิตกาย ผู้ได้เจริญกาย หรือมีกายที่พัฒนาแล้ว คือ ได้ฝึกอบรมพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือทางกายภาพ โดยรู้จักอยู่ดีมีสุขอย่างเกื้อกูลกันกับสิ่งสรรพและธรรมชาติ

๒. ภาวนิตศีล ผู้ได้เจริญศีล หรือมีศีลที่พัฒนาแล้ว คือ ได้พัฒนาความประพฤติ มีพฤติกรรมดีงามในความสัมพันธ์ทางสังคม โดยตั้งอยู่ในระเบียบวินัย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี ไม่ใช้กายวาจาและอาชีวะในทางที่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ใคร ๆ แต่ใช้เป็นเครื่องพัฒนาชีวิตของตน และช่วยเหลือเกื้อกูลกันสร้างสรรค์สังคม

๓. ภาวนิตจิต ผู้มีจิตที่ได้พัฒนาแล้ว ภาวะทางจิตที่สำคัญเป็นพื้นฐาน คือความเป็นอิสระ ภาวะนี้เป็นผลสืบเนื่องจากปัญญา คือเมื่อเห็นตามเป็นจริง รู้เท่าทันสังขารแล้ว จิตจึงพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส

^{๓๓} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๗๕/๕๕, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๕/๑๔๕.

๔. ภาวติปัญญา ผู้ได้เจริญปัญญา หรือมีปัญญาที่พัฒนาแล้ว คือ ได้ฝึกอบรมพัฒนาปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ ใช้ปัญญา แก้ไขปัญหาและดับทุกข์ได้ ปลดปล่อยตนให้บริสุทธิ์ปลอดพ้นจากกิเลส มีชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญา โดยมีจิตใจเป็นอิสระสุขเกษมไร้ทุกข์^{๒๒}

๔.๔ พัฒนาการด้านสังคม

ผู้วิจัยขอนำเสนอธรรมหมวดหนึ่ง คนกับสังคมเพื่อพัฒนาการด้านสังคมของมนุษย์ ได้แก่คนมีศีลธรรมและคนมีคุณแก่ส่วนรวม คนมีศีลธรรม เป็นสมาชิกในหมู่อารยชน และคนมีคุณแก่ส่วนรวม เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกนี้

๑. คนมีศีลธรรมหรือมีมนุษยธรรม ที่เรียกได้ว่าเป็นอารยชน มีธรรมคือคุณสมบัติ ดังนี้

ก. มีสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดีประพฤติชอบ ๓ ประการ

- ๑) กายสุจริต ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ต้องถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย
- ๒) วาสุจริต ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ต้องถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยวาจา
- ๓) มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ต้องถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ^{๓๓}

ข. ประพฤติตามอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการคือ ทางกาย ๓

๑) ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้นเบียดเบียน; มีเมตตากรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูล สงเคราะห์กัน

๒) ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอาัดเอาเปรียบ; เคารพสิทธิในทรัพย์สิน ของกันและกัน

๓) ละเว้นการประพฤติดล่วลละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น; ไม่ข่มเหง จิตใจ หรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน

ทางวาจา ๔

๔) ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง; กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใด ๆ

^{๒๒} อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๗๕/๕๗, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๕/๑๔๔.

^{๓๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๕๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๐๖.

๕) ละเว้นการพูดต่อเสียด ยุบย สร้างความแตกแยก; พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

๖) ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเสียดหา; พูดแต่คำสุภาพนุ่มนวลควรฟัง

๗) ละเว้นการพูดเหลวไหลเพื่อเจ้อ; พูดแต่คำจริง มีเหตุมีผล มีสารประโยชน์
ถูกกาลเทศะ

ทางใจ ๓

๘) ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้; คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้เพื่อแผ่กว้างขวาง

๙) ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย ตั้งความปรารถนาดีแผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

๑๐) มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว; รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

ธรรมทั้ง ๑๐ ข้อนี้ เรียกว่า กุศลกรรมบถ (ทางทำกรรมดี) บ้าง ธรรมจริยา บ้าง อารยธรรม บ้าง เป็นรายละเอียดขยายความสุจริต ๓ ข้อ ข้างต้นด้วยคือ ข้อ ๑-๓ เป็น กายสุจริต ข้อ ๔-๖ เป็น วาจาสุจริต ข้อ ๗-๑๐ เป็น มโนสุจริต^{๓๔}

ก. อย่างต่ำมีศีล ๕ หลักความประพฤติ ๑๐ ข้อต้นนั้น เป็นธรรมจริยา และเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อม ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคงในอารยธรรม ท่านสอนว่าผู้นั้นพึงควบคุมตนให้ได้ในทางกายและวาจาก่อนเป็นอย่างน้อย ด้วยการประพฤติตามหลักศีล ๕ ที่เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจริยา ๑๐ ประการนั้น ก็ยังจะได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลธรรม คือ

๑) เว้นจากปาณาติบาต ละเว้นการฆ่าการสังหาร มีประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย

๒) เว้นจากอทินนาทาน ละเว้นการลักขโมยเบียดบังแย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน

๓) เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ละเว้นการประพฤติดิฉินคาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน

๔) เว้นจากมูสาวาท ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ไม่ประทุษร้ายเขา หรือประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา

^{๓๔} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๘๕/๖๓-๖๔, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๕/๘๒-๘๓.

๕) เว้นจากสุราเมรัย ไม่เสพเครื่องทองของมีนเมาสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา ก่อความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ เช่น ทำให้เกิดอุบัติเหตุ แม้อย่างน้อยก็เป็นผู้คุกคามต่อความรู้สีกมั่นคง ปลอดภัยของผู้ร่วมสังคม^{๓๕}

๒. สมาชิกที่ดีผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. มีพรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง ต่อ ไปนี้

๑) เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๒) กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๓) มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะส่งเสริมสนับสนุน

๔) อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เทียงตรงดุจดาวซึ่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม^{๓๖}

ข. บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า สังคหัตถ์ ๔ อย่าง ดังต่อไปนี้

๑) ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือ สงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความใจ และศิลปวิทยา

๒) ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สามานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓) อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และขนขวาย ช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

^{๓๕} อด.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๓๒/๑๕๒, อด.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๒/๒๘๕.

^{๓๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๘/๒๐๐, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๓๕.

๔) สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๓๓}

พูดสั้น ๆ ว่า: ช่วยด้วยทุนด้วยของหรือความรู้; ช่วยด้วยถ้อยคำ; ช่วยด้วยกำลังงาน; ช่วยด้วยการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา^{๓๔}

๔.๕ สรุป

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า พัฒนาการกำเนิดชีวิตของมนุษย์ มีองค์ประกอบ ๒ ส่วน คือ ร่างกาย กับจิตใจ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รูปกับนาม ได้แก่ขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ รูปคงเป็นรูป, เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นนาม

พระผู้มีพระภาคตรัสพัฒนาการด้านร่างกายของมนุษย์ว่า รูปนี้เป็นกลละก่อน จากกลละเกิดเป็นอัมพุทะ จากอัมพุทะเกิดเป็นเปสิจ จากเปสิจเกิดเป็นฉนะ จากฉนะเกิดเป็น ๕ ปุม มี ผม ขน และเล็บเป็นต้น มารดาของสัตว์ในครรภ์บริโภคน้ำโภชนาหารอย่างใด สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดาก็เลื้อยอืดงออยู่ด้วยโภชนาหารอย่างนั้นในครรภ์นั้น ส่วนของจิตใจก็มีส่วนสำคัญไม่น้อยไปกว่าร่างกาย จิตมีความหมายหลัก ๔ อย่างคือ ๑) คิดหรือรู้ หมายถึงรู้อารมณ์ที่ผ่านเข้ามาทางอายตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ๒) ก่อหรือสร้าง หมายถึงก่อหรือสร้างอารมณ์ต่าง ๆ ให้วิจิตรพิสดาร รวมถึงการคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์โลกแห่งจินตนาการด้วย ๓) เก็บหรือสั่งสม หมายถึงเก็บหรือสะสมกรรมและกิเลสทั้งหลาย ๔) วิจิตร หมายถึงวิจิตรในธรรมชาติของตัวจิตเองด้วย

มนุษย์เกิดมาจะมีความเจริญก้าวหน้าเป็นสมาชิกที่ดีต่อสังคม ต้องพัฒนาด้านคุณธรรมด้วย ภาวนา ๔ ประการ คือ ๑) กายภาวนา พัฒนากายคือพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุหรือทางกายภาพ ๒) ศีลภาวนา พัฒนาศีล คือพัฒนาความประพฤติ ๓) จิตตภาวนา พัฒนาจิต คือการอบรมพัฒนาจิตใจ ๔) ปัญญาภาวนา พัฒนาปัญญา คือฝึกอบรมพัฒนาปัญญาให้เจริญงอกงามจนเกิดความรู้แจ้งชัดตามเป็นจริง และมีพรหมวิหารธรรม คือธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ ๔ อย่างคือ เมตตา ความรัก กรุณา ความสงสาร มุทิตา ความเบิกบาน พลอยยินดี และอุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง

^{๓๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๑๐/๑๓๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๓๐-๑๓๑.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมมนุษย์ชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓-๑๔.

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องกำเนิดและการพัฒนาการของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ

๑. เพื่อศึกษามนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก
  ๒. เพื่อศึกษากำเนิดของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก
  ๓. เพื่อศึกษาพัฒนาการของมนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก
- ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัย จากการศึกษาครั้งนี้ได้ ดังนี้

๕.๑.๑ มนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก

จากการวิจัย มนุษย์ในพระสุตตันตปิฎก พบว่า ในคัมภีร์สัททนิติ ชาติอุปปทีปิกา ได้ให้ความหมายศัพท์ไว้ว่า ผู้เป็นเหล่ากอของมนุษย์ เชื่อว่ามนุษย์ ผู้รู้จักประโยชน์ของตนตามกำลังที่เชื่อว่ามีมนุษย์ ในอภิธานปทีปิกาสุจิ ได้วิเคราะห์ไว้ว่า ผู้รู้เหตุและมีใช้เหตุ เชื่อว่ามนุษย์ แปลว่าผู้มีจิตใจสูง หมายถึงผู้ที่มีจิตใจสูงด้วยคุณธรรม ประเภทของมนุษย์แบ่งตามเพศมี ๒ ประการคือ ๑) อิตถิการูป คือรูปที่แสดงให้รู้ว่าเป็นหญิง มีทรวงดทรงหญิง และภาวะหญิง ๒) ปุริสการูป คือรูปที่แสดงให้รู้ว่าเป็นชาย มีทรวงดทรงชาย เครื่องหมายประจำเพศชาย กิริยาชาย อากาชาชาย สภาพชาย และภาวะชาย มนุษย์จะมีความแตกต่างระหว่างชายและหญิง ๔ ประการคือ ๑) ถึงกะ รูปร่างสัณฐาน ที่บอกเพศอันมีมาแต่กำเนิด ซึ่งจะปรากฏตั้งแต่คลอดออกมา ๒) นิมิตตะ เครื่องหมายหรือสภาพความเป็นอยู่ เครื่องหมายนั้นหมายถึง สิ่งปรากฏต่อมา สำหรับหญิงหน้าอกเริ่มโตขึ้น ชายก็มีหนวดเครา เป็นต้น ๓) กุตุ หมายถึง นิสัย คือพฤติกรรมที่เคยชิน หญิงนุ่มนวล อ่อนหวาน ชายห้าวหาญ เข้มแข็ง ว่องไว ๔) อากัปปะ คือ อากาชาหรือกิริยาหญิง เข้มซ้อยเอียงอาย มีธรรมชาติช่างคิด อ่อนโยน ชายองอาจ เด็ดเดี่ยว

ในทางพระพุทธศาสนาแบ่งมนุษย์ออกเป็น ๔ ประเภทคือ ๑) มืดมัว มืดไป ได้แก่ คนที่เกิดมาในตระกูลต่ำ มีความเป็นอยู่ฝืดเคือง และยังเป็นคนไร้ศีลธรรม บุญทานไม่ทำ สร้างแต่กรรมความชั่ว ครั้นตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก, ๒) มืดมัว สว่างไป ได้แก่ คนที่เกิดมาในตระกูลต่ำ แต่เป็นคนดี มีศีลธรรม ทำแต่กรรมดี ไม่ทำกรรมชั่ว ครั้นตายไปย่อม

เข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์, ๓) สว่างมา มีดไป ได้แก่คนที่เกิดในตระกูลสูง มีทรัพย์สินเงินทอง มีรูปงาม แต่เป็นคนไร้ศีลธรรม สร้างแต่กรรมความชั่ว ครั้นตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก, ๔) สว่างมา สว่างไป ได้แก่คนที่เกิดในตระกูลสูง มีทรัพย์สินเงินทองสุขสบาย มีรูปงาม มีผิวพรรณผ่องใส และเป็นคนมีศีลธรรม สร้างความสุขความเจริญให้แก่ส่วนรวม กระทำแต่กรรมดี ไม่กระทำความชั่ว ครั้นตายไปย่อมเข้าถึง สุคติโลกสวรรค์

พระพุทธศาสนาได้สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าความเป็นมนุษย์ ความสำคัญของชีวิต ว่า กว่าจะได้อัตภาพเป็นมนุษย์นี้แสนยาก ต้องประกอบคุณงามความดี มีศีลธรรม มิฉะนั้นจะมิได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ต้องไปเกิดในอบายภูมิ ๔ หมดโอกาสที่จะประกอบคุณงามความดี ดังนั้น ผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ ถือว่าเป็นลาภอันประเสริฐ ได้มีโอกาสประพฤติปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อบรรลุเป้าหมายของชีวิต คือประโยชน์ในปัจจุบัน ความอยู่ดีกินดี มีความสุข ประโยชน์ในอนาคต หรือในภพหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือมรรคผลนิพพานได้

พระพุทธศาสนาเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และพระพุทธองค์ก็ตรัสเรื่องปฏิจสมุปบาท อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ซึ่งว่าด้วยเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดที่นับเนื่องอยู่ในหลักธรรมข้อนี้ ด้วย เพื่อชี้ให้เห็นว่าชีวิตที่ยังไม่สิ้นกิเลสนั้นจำต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกมั่วจบสิ้น ทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณโปรดมวลมนุษย์ ให้รู้ให้เข้าใจถึงคุณค่าและความยากลำบากของการเกิดเป็นมนุษย์ ตั้งแต่สมัยที่พระองค์ยังทรงพระชนม์จนกระทั่งพระองค์ทรงดับขันธปรินิพพาน มวลมนุษย์ผู้ไม่รู้แจ้งในชีวิต ทั้งยังมีความเคลือบแคลงสงสัยในความเป็นมนุษย์อยู่มาก เช่นว่า ชีวิตมนุษย์นี้เกิดขึ้นมาจากอะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร อะไรทำให้เกิดเป็นมนุษย์ เพราะอะไรจึงเกิด ปัญหาเหล่านี้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล จนกระทั่งถึงปัจจุบันก็ยังคงเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันอยู่ไม่จบ แม้วิทยาศาสตร์ได้ทำการทดลองถึงเหตุปัจจัยแห่งการเกิด แต่ก็ยังไม่ได้คำตอบที่จะทำให้เกิดความสงสัยหมดลงไป มีเพียงองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่ทรงทราบถึงเหตุปัจจัยเหล่านี้

๕.๑.๒ กำเนิดของมนุษย์ในพระสูตรต้นปิฎก

เกี่ยวกับกำเนิดของมนุษย์ในพระสูตรต้นปิฎก พบว่า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมหาตมहाสังขยสูตรว่า มนุษย์จะเกิดมาได้ต้องมีองค์ประกอบ ๓ ประการคือ ๑) บิดามารดาอยู่ร่วมกัน มีเพศสัมพันธ์กัน ๒) มารดามีไข่สุกพร้อมจะผสมพันธุ์ อยู่ในวัยยังมีระดู ๓) คันธัพพะ ปรากฏในครรภ์มารดา และการเกิดเป็นไปตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน อิงอาศัยกันและกันโดยไม่ขาดสาย คือเพราะอวิชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี

เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัยชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส จึงมี

มนุษย์เกิดมามีองค์ประกอบ ๒ ประการคือ ร่างกายกับจิตใจ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รูปกับนาม ได้แก่ขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ รูปคงเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นนาม ที่สมมติกันว่าสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา รูปธรรมนามธรรมประสมกันขึ้นเป็นขันธ์ ๕ และการเกิดของมนุษย์เป็นไปภายใต้กฎแห่งกรรม มนุษย์มีกรรมเป็นของตนเอง ทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว กรรมคือการกระทำเท่านั้นที่จำแนกมนุษย์ให้มีความแตกต่างกัน บางคนเกิดมาอายุสั้น บางคนเกิดมาอายุยืน บางคนมีโรครุนแรง บางคนมีโรคเล็กน้อย บางคนมีผิวพรรณทราม บางคนมีผิวพรรณงาม บางคนมีศักดิ์มาก บางคนมีศักดิ์น้อย บางคนมีโรคเขมามาก รำรวย บางคนมีโรคเขมน้อยยากจน บางคนเกิดในตระกูลสูง บางคนเกิดในตระกูลต่ำ บางคนมีปัญญามาก บางคนมีปัญญาน้อย สัตว์โลก ย่อมเป็นไปตามกรรม คนเรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต

จากหลักฐานในอรรถกถาอรรถกถา เมื่อผู้คนได้เสพเมถุนธรรม ชีวิตมนุษย์ ก็ได้เกิดขึ้นในสมัยนั้น โดยใน ปฐมภาสสูตร กล่าวถึงพื้นฐานชีวิตการเกิดอยู่ ๓ อย่างคือ

๑. กัมมัง เขตตัง กรรม เป็นพื้นที่ของชีวิต (กรรมเป็นพื้นที่นา)

๒. วิญญานัง พิชัง วิญญาณ เป็นพืชพันธุ์ของชีวิต (วิญญาณเป็นพืช)

๓. ตันหัง สินหัง กิเลส ตัณหาความทะยานอยากเป็นน้ำเชื้อของชีวิต การเกิดในภพใหม่จึงมีต่อไปอีกได้

ชีวิตการเกิดของมนุษย์ ถ้ามี ๓ อย่างนี้อยู่ ก็มีการสร้างชีวิตเกิดขึ้นมา เพราะมีกรรม มีวิญญาณ และกิเลสตัณหาอุปาทาน สิ่งทีสร้างชีวิตมนุษย์ให้เกิดขึ้นมา ที่สำคัญที่สุดคือ ตัณหา อันเป็นกิเลส เป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมก็ต้องได้รับผลกรรม กิเลสก็เกิดขึ้นให้เป็นเหตุทำกรรมอีก วนเวียนกันไปไม่รู้จบสิ้น เรียกว่า วัฏฏะ แปลว่า วน ๓ อย่างคือ กิเลสวัฏฏะ (วน) คือ กิเลส กรรมวัฏฏะ (วน) คือกรรม วิปากวัฏฏะ (วน) คือวิปาก ได้แก่ผลของกรรมนั้น

การเกิดเป็นมนุษย์ระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ มีความแตกต่างกัน คือพระพุทธศาสนาสามารถอธิบายได้กว้างไกลถึงอำนาจของกรรมที่ทำให้เกิดเป็นมนุษย์ โดยมีวิญญาณเป็นตัวกำหนด ทำให้สัตว์ได้เกิดมา ทำให้มีภพเป็นที่กำเนิดของสัตว์ โดยอาศัยกรรมเป็นสถานที่เกิด ส่วนวิทยาศาสตร์ไม่สามารถอธิบายถึงอำนาจจิตหรือวิญญาณที่มาปฏิสนธิในครรภ์มารดา ทำให้เกิดรูปร่างได้ เพียงแต่บอกว่าถ้าบิดามารดามีโรคถ่ายทอดทางพันธุกรรมที่

ร้ายแรง ก็สามารรถจะนำคร่ำตรวจดูโครโมโซมเพศและตรวจสอบหาความผิดปกติของทารกในครรภ์เท่านั้น

๕.๑.๓ พัฒนาการของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก

เกี่ยวกับพัฒนาการของมนุษย์ในพระสูตรตันตปิฎก ไม่มีใครที่สามารถจะให้คำตอบได้ว่า มนุษย์ถือกำเนิดเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ตัวเรามาจากไหน ตายแล้วจะไปไหน ข้อสงสัยนี้มาแล้วตั้งแต่โบราณกาล จนถึงปัจจุบัน นอกจากพระพุทธเจ้าแล้วไม่มีใครอื่นจะตอบให้หายสงสัยได้ เพราะพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ไกลจากกิเลส เป็นผู้ตรัสรู้ชอบโดยพระองค์เอง เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไปแล้วด้วยดี เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง เป็นผู้สามารถฝึกบุรุษที่สมควรฝึกได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูผู้สอน ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรม เป็นผู้มีความจำเริญ จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ พระพุทธองค์ตรัสว่า “กิจโฉมมนุษย์สัปเปฏฐาโก การเกิดเป็นมนุษย์นั้นยาก” จากพระพุทธดำรัสบทนี้แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงอนุเคราะห์มวลสัตว์โลก ให้เห็นประโยชน์ในการเกิดเป็นมนุษย์ว่ามีสาระสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ทรงเทศนาพรรณนาถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ว่า การจะได้อรรถภาพของมนุษย์มานี้ ยากลำบากสุดที่จะคณนาได้ พระองค์ตรัสจำแนกแสดงมวลสัตว์โลกไว้ว่า เมื่อยังไม่สิ้นกิเลสก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกไม่รู้จบสิ้น ทั้งที่ไปเกิดในภพภูมิที่ดีก็มี ไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดีก็มาก ตามกฎแห่งกรรมที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ ถ้ายังไม่หมดกิเลส แต่ถ้าจิตได้รับการฝึกหัดขัดเกลามาดี ก็ย่อมไปเกิดในภพภูมิที่ประณีตมีความสุข เช่น ภพภูมิของมนุษย์เป็นต้น ถ้าจิตไม่ได้รับการฝึกหัดขัดเกลามาดีก็ย่อมไปเกิดในภพภูมิที่ต่ำทรามลงมา ได้รับทุกข์เวทนาเดือดร้อนในภพภูมินั้น ทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณเทศนาธรรมโปรดสัตว์โลกทั้งหลายให้มีความเข้าใจและให้ความสำคัญที่จะมองเห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ เพราะกว่าจะเกิดมาเป็นมนุษย์ได้นั้นต้องมิกุศลผลบุญที่ได้สั่งสมไว้พอสมควร ทั้งการได้อรรถภาพเป็นมนุษย์นั้นก็ใช่อรรถภาพที่สามารถบำเพ็ญเพียร บำเพ็ญบุญกุศลได้มากกว่าการเกิดในอรรถภาพอื่นในภพภูมิอื่น

พัฒนาการของมนุษย์ที่ปรากฏในคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค อินทกสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสว่า รูปนี้เป็นกลละก่อน จากกลละเกิดเป็นอัมพพุทะ จากอัมพพุทะเกิดเป็นเปลี่ขึ้นเนื้อเล็ก จากเปลี่เกิดเป็นฉนะ เป็นก้อน จากฉนะเกิดเป็นปุม ๕ ปุม ต่อจากนั้น ผมห ขนและเล็บจึงเกิดขึ้น มารดาของสัตว์ในครรภ์บริโภคน้ำโลหนาหารอย่างใด สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดาก็เลี้ยงอรรถาพอยู่ด้วยโภชนาหารอย่างนั้นในครรภ์นั้น

ในคัมภีร์วิมุตติมรรค กล่าวถึงพัฒนาทางกายของมนุษย์ไว้ว่า สัปดาห์ที่ ๑ กลละ น้ำเมือกใสมีลักษณะเป็นเมือกคล้ายเนยใส ขนาดเท่าหยาดน้ำม้นงา เป็นการเริ่มต้นของการกำเนิดชีวิตมนุษย์ มีโครงสร้างกายชีวภาพอยู่สามด้านคือ โครงสร้างร่างกาย โครงสร้างสมอง และโครงสร้าง

เพศ จนถึงสัปดาห์ที่ ๔๒ เพราะอาศัยลมเกิดจากกรรม (กรรมชาต) ร่างกายของเด็กเปลี่ยนท่า หันเท้าขึ้น ศีรษะลงต่ำและเคลื่อนไปสู่ช่องกำเนิด ทารกก็คลอดออกมาจากครรภ์มารดา

วิวัฒนาการตามหลักทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ได้ มีกระบวนการเกิดของ มนุษย์ ต้องเกิดมาจากการมีเพศสัมพันธ์กันระหว่างชายกับหญิงเท่านั้น โดยวันที่ ๑๔ ของแต่ละ เดือน ในร่างกายของหญิงที่ยังมีประจำเดือน จะมีไข่สุกพร้อมที่จะผสมกับสเปิร์ม ไข่นี้เล็กมาก ตัวไข่มีเยื่อบางซึ่งเป็นเซลล์รูปกระสวยคลุมอยู่ภายในไข่ มีโครโมโซมบอกเพศทารกและยืนส้อยู่ ยืนสัณนี้ มีขนาดเล็กมาก และมีความสำคัญมาก เพราะจะทำหน้าที่สืบลักษณะของบรรพบุรุษมา ยัง ลูกหลานต่อไป ลักษณะดังกล่าวก็คือสีผม ลักษณะของหน้าตา ศีรษะ จมูก รวมทั้งนิสัยใจคอ เป็นต้น ยืนสัณนี้มีอยู่ในโครโมโซม โครโมโซมมีจำนวน ๒๓ คู่ เมื่อสเปิร์มเข้าไปในช่องคลอด แล้ว จะว่ายทวนขึ้นไปในโพรงมดลูก ไปที่หลอดมดลูกด้านนอก ทั้งนี้กินเวลาประมาณ ๖๕-๗๕ นาที การผสมกับไข่จะเกิดขึ้นที่นั่น โดยสเปิร์ม ๑ ตัวจะใช้หัวไข่ทะลุเยื่อหุ้มเซลล์ของไข่เข้าไปได้ และทิ้งหางไว้ภายนอกไข่ จากนั้นไข่ที่ผสมแล้ว จะลอยกลับเข้าไปในโพรงมดลูก ระหว่างนี้ ไข่จะเปลี่ยนแปลงรูปร่างและเซลล์ภายในจากสภาพที่ผสมแล้ว เป็นสภาพมีผิวขรุขระคล้ายลูก น้อยหน้า ประมาณวันที่ ๖ จะแปรสภาพเป็นตัวอ่อน ซึ่งจะวิวัฒนาการต่อไป นับจากเดือนที่ ๒ ทารกจะเจริญเติบโตขึ้นไปเรื่อย ๆ อวัยวะต่าง ๆ จะวิวัฒนาการไปตามลำดับจนครบ ๔๘ เดือน หรือ ๔๐ สัปดาห์ หรือประมาณ ๒๘๐ วันจึงจะคลอด

วิวัฒนาการของสัตว์ที่อยู่ในครรภ์มารดา สัตว์ทั้งหลายที่ทำกรรมมาแตกต่างกัน บางคน ทำกรรมดี บำเพ็ญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานมาตามสมควร เมื่อจะมาเกิดในครรภ์มารดา ก็สามารถรู้ว่าตัวเองจะไปเกิด ณ สถานที่ไหน เมื่อไร แม้การดำรงอยู่ในครรภ์มารดาและขณะที่ คลอดออกมาก็สามารถรู้ได้ เพราะกุศลกรรมที่ได้สั่งสมมาดี แต่บางคนไม่รู้เลยว่าตัวเองมาจากไหน จะไปเกิดเมื่อไร ที่ใด เมื่อกล่าวโดยสรุป การเกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นลาภ อันประเสริฐ ควรที่มนุษย์ทุกคนจะดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ด้วยการปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารธรรม หรืออัมปปัญญธรรม มีเมตตา ความรัก กรุณา ความสงสาร มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เมื่อผู้อื่นประสบความวิบัติ และประพฤติดุปฏิบัติเพื่อให้ได้รับ ประโยชน์ ๓ ประการคือ ประโยชน์ในปัจจุบัน ได้แก่ ความอยู่ดี กินดี มีความสุข ประโยชน์ ในภายภาคหน้า ในอนาคต หรือภพหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง ได้แก่แก้วมรรคผลนิพพาน มีจิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม มีจิตไม่เศร้าโศก ใจสงบหยุดนิ่ง ผ่องในเอือกเย็น มีจิตปราศจาก รากะ โทสะ โมหะ หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง และมีจิตอันเกษม มีความสุขอย่าง

แท้จริง พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดให้ได้รับสุข-ทุกข์ใน ๓๑ ภพภูมิอีกต่อไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ควรบรรจุเรื่องการเกิดเป็นมนุษย์ในทัศนะของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เยาวชนได้เห็นค่าของความเป็นมนุษย์ มิให้เกิดปัญหายิ่งกัน ฆ่ากันบนรถเมล์และตามท้องถนนเช่นปัจจุบัน

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

การเกิดเป็นมนุษย์นั้นยาก บิดามารดาหรือผู้ปกครองควรตระหนักสั่งสอนอบรมบุตรหลานให้มีความเข้าใจในหลักพุทธธรรม และนำหลักพุทธธรรมมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อย่างน้อยปฏิบัติตามเบญจศีลและเบญจธรรม เพื่อให้ได้รับประโยชน์สุขในปัจจุบันและอนาคต

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) มนุษย์กำเนิดสังเสทชะ เกิดโดยไม่มีบิดามารดา เรื่องพระนางปทุมวดี อติศชาติของพระอุบลวรรณาเถรี

๒) มนุษย์กำเนิดโอปปาติกะ เกิดโดยไม่มีมารดาบิดา เรื่องนางอัมพปาลี

๓) มนุษย์กำเนิดชลาพุชะ เกิดโดยบิดามารดาไม่ต้องมีเพศสัมพันธ์กัน
เรื่องสุวรรณสาม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๖.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๒ - ๒๕๓๔.

_____. ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๕ - ๒๕๔๓.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

ขุนสรพกิจโกศล. คู่มือการศึกษาแก่นักเรียนสังคหะวิภาค พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๕.

กรุงเทพมหานคร : คณะธรรมสาส์นจำวัดมหาธาตุ, ๒๕๐๕.

บรรจบ บรรณรุจิ. ปฏิจอสุมุปปาท. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

_____. สถานภาพของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท. หนังสือพิมพ์สยามรัฐ วันศุกร์ที่

๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๔, หน้า ๒๑, อ้างใน ศศ.มานพ นักการเรียน,

พระพุทธศาสนากับสตรีศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๔๕.

ป. หลงสมบุญ. พจนานุกรม มคอ-ไทย. กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๓๐.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). ศัพท์วิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เลี้ยงเชิง,

๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). ธรรมนุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๘.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

- _____ . **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๕).
- _____ . **พุทธธรรม (ฉบับขยายความ)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.
- _____ . **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๔. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลิธรรม, ๒๕๕๔.
- พระมหาสมปอง มุทิโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : คณะธรรมกรรม, ๒๕๒๕.
- พระอุปัชฌาย์. **วิมุตติมรรค**. แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต) และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- ฟื้น ดอกบัว. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๔๓.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. **วิทยาศาสตร์ชีวภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๔.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.
- สมเด็จพระธีรญาณมุนี (ธีร์ ปุณณกมหาเถร). **สมเด็จพระเจ้า อดิ เทพ**. กรุงเทพมหานคร : ธนาคารกรุงเทพ จำกัด, ๒๕๒๗.
- สุวัฒน์ จันทระจัน. **แก่นพุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๔๖.
- เอกสารเรื่อง **การเจริญเติบโตของมนุษย์** มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จัดพิมพ์, อ้างใน บรรจบ บรรณรุจิ. **ปฏิจอสุมุปปาท**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- Robyn Gee. **เพศศึกษา : เรื่องน่ารู้**. แปลโดย สุรณี จิวริยเวชช์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปาเจรา จำกัด, ๒๕๕๐.

(๒) วิทยานิพนธ์

นางสาวกัญญา สรคุณากร. “ศึกษาการพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา
เถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระครูโสภณปริยัติยาทร (เชื่อม ชินวโส (สอนรอด). “การศึกษาวิเคราะห์ความคิดเรื่องจักรวาล
วิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาอุไร อาดาปโก (มั่งมี). “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนา
ฝ่ายเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาอุทัย ฐิริเมธี (จะกิจ). “ศึกษาคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ในพระพุทธศาสนา”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระหมูน ปสนโน (นุกอง). “ศึกษาวิเคราะห์มโนทัศน์เรื่องมนุษย์ในพุทธศาสนาเถรวาท”.
วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

อรกมล เกตุมาลา. “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดและคำสอนเรื่องกรรมกับการเกิดในพระพุทธศาสนา
เถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ – นามสกุล : พันเอก ณรงค์ ครองแถว
- เกิด : วันจันทร์ที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๓
- สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ ๑๑ หมู่ ๓ ตำบลกระแซง อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี
- การศึกษา : ประถมศึกษา โรงเรียนวัดบางนา ตำบลบางโพธิ์เหนือ อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี
- ประโยคครูพิเศษมัธยม (พ.ม.) กระทรวงศึกษาธิการ
  - เปรียญธรรม ๘ ประโยค นักเรียนวัดอรุณราชวราราม พ.ศ. ๒๕๒๐
  - พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๐
  - พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๑
  - หลักสูตรนายทหารบกอาวุโส ชุดที่ ๕ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก สถาบันวิชาการทหารบกชั้นสูง พ.ศ. ๒๕๓๘

ประสบการณ์การทำงาน : ปฏิบัติหน้าที่ราชการสนามชายแดนตำแหน่ง

- ผู้ช่วยหัวหน้ากำลังพล กองบัญชาการผสมพลเรือนตำรวจทหารที่ ๑๒ ค่ายสุริยพงษ์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
- อนุศาสนาจารย์ กองบัญชาการผสมพลเรือนตำรวจทหารที่ ๑๒ ค่ายสุริยพงษ์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน
- หัวหน้าชุดสำรวจความต้องการ หน่วยสันติमित ๑๒๓ ชุดควบคุมที่ ๑๒ กองบัญชาการผสมพลเรือนตำรวจทหารที่ ๑๒ ค่ายสุริยพงษ์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

- หน้าที่ : ข้าราชการกลาโหมพลเรือนชั้นสัญญาบัตร กรมยุทธศึกษาทหารบก เขตดุสิต กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๒๒
- ร้อยตรี – ร้อยเอก อนุศาสนาจารย์ กรมทหารม้าที่ ๒ ค่ายพิชัยดาบหัก อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์

- พันตรี อนุศาสนาจารย์ มณฑลทหารบกที่ ๔, มณฑลทหารบกที่ ๓๑
ค่ายจิรประวัติ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
- พันโท อนุศาสนาจารย์ กองพลทหารราบที่ ๙ ค่ายสุรสีห์ อำเภอเมือง
จังหวัดกาญจนบุรี
อนุศาสนาจารย์ กรมการรักษาดินแดน, หน่วยบัญชาการกำลังสำรอง
เขตพระนคร กรุงเทพฯ
- พันเอก อนุศาสนาจารย์ กองทัพภาคที่ ๑ เขตดุสิต กรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๕๔๕
- ประจำกองบัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๑๑ เขตดุสิต กรุงเทพฯ
- นายทหารนอกราชการ สังกัดกองบัญชาการจังหวัดทหารบก
กรุงเทพ พ.ศ. ๒๕๔๖

ปีที่เข้าศึกษา

: ๒๕๕๒

ที่อยู่ปัจจุบัน

: ๑๕๐/๑๒ หมู่ ๑ ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี
๗๑๑๕๐ โทร.๐๘๑-๗๖๓๒๕๔๗